АРХЕОЛОГИЯ

II

1988 -01- 25

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA Poznań

КНИГА
3
1987

Редакцията на „Археология“ приема за обсъждане материалите, представени **на български език** в 2 екз. (*текст и научен апарат*) на машина (страница от 30 реда по 66 удара) с качествени за отпечатване *образи*, *списък на образите* (2 екз.) и *резюме* (3 екз.). Преводи на материали от чужд на български език и преписване на машина редакцията не извършва.

La rédaction d'Археология accepte les matériaux à examiner présentés **en langue bulgare** en 2 ex. (*texte et appareil scientifique*), dactylographiés (page de 30 lignes — 66 frappes), accompagnés de *figures* propres à être imprimées, *liste des figures* (2 ex.) et *résumé* (3 ex.). La traduction en bulgare et les textes dactylographiés doivent être assurés par l'auteur.

На корицата

Фиала от Рогозенското съкровище с мотив от мита за Херакъл и Авге

Снимка Р. Станева

Sur la couverture

Phiale du trésor de Rogozen avec motif du mythe d'Héraclès et d'Augé

Photo R. Staneva

© Археологически институт и музей при БАН
1987
c/o Jusautor, Sofia

АРХЕОЛОГИЯ
ISSN 0324-1203
Год. XXVIII
3
1987
ОРГАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Опит за локализация на селищата от Рогозенските надписи

АЛЕКСАНДЪР ФОЛ

Тракийското съкровище от с. Рогозен, Врачански окръг, е вече публикувано[1]. Както можеше да се очаква, най-силни вълнения породиха 15-те надписа на старогръцки език върху фиали и кани. Общото им тълкуване, поне за мене, е вън от съмнение[2], но проблемите, които възникнаха и ще възникват от прочита на текстовете, тепърва ще бъдат проучвани.

Един от тях е локализацията на селищата, от които произхождат надписаните съдове, и мястото ми върху политическата карта на Одриска Тракия между 80-те и 40-те години на IV в. пр. н. е. Този проблем се видя от първия поглед към епиграфските данни[3], но същинското ми желание да се занимая по-подробно с него дойде след разговор и консултация по един топоним с В. Велков. Моля го да приеме благодарността ми.

Надписът, който реши главоблъсканицата на елиптичните изрази във формулата „име в род. падеж — предлог с име в род. падеж“[4], се чете **ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟ ΔΙΣΛΟΙΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕ**, или „На Котис от Беос Дислойас направи“. Понеже ἐκ/ἐξ (=ἐγ/ἐ) заради асимилация или благозвучие пред съгласна като предлог за място с род. падеж изразява само идеята за движение отвътре навън (=„излизам, произхождам, идвам от“), то той се отнася за съда, за да покаже от кое селище е постъпил (бил изпратен от) в трибалската хазна. Този смисъл на предлога се потвърждава и от надписа, в който мястото на произхода предшествува личното име[5]. В такъв случай коректно разгърнатият на български език надпис ще гласи: „Дислойас направи [този съд, който е притежание] на Котис [и който произхожда] от Беос.“

В Рогозенските надписи са съобщени 6 имена на селища.

1. Απρος. Това е ранната тракийска форма в ж. род[6], която изрично потвърждава достоверността на Теопомповия фрагмент от 26-ата книга на „История на Филип“. Откъсът принадлежи хронологически към 347/346 г. пр. н. е.[7], но Котисовите надписи[8] отнасят топонима преди пролетта на 359 г. пр. н. е.

През първата половина на IV в. пр. н. е. селището влиза в Одриската държава. Надали можем да се съмняваме, че то е покъсната Ἄπροι у Клавдий Птолемей (III, 11, 7) и у следващите го автори римска колония на Егнатиевия път, дн. Кестридже при Инеджик.

2. Βεος. Топонимът се появява 2 пъти в Рогозенските надписи[9], но беше вече познат от трите фиала от Могиланската могила във Враца[10], фиалата от гробницата при с. Аджигьол край Тулча[11] и трите ритона от съкровище от с. Борово, Русенски окръг[12]. Писмени сведения от IV в. пр. н. е. за него няма.

Основата Βε-/Βα- или Με-/Μα- е теонимна в тракийския. Напълно вероятно е, че в ранната епоха тя е била достатъчна за селищно име в ж. род. Предположението е основателно, защото такива селища, които са и царски одриски резиденции, включват и светилища. Тези светилища са по дефиниция на Великата богиня-майка[13]. Основата е съхранена в късноантичните топоними Be-dizos=Be-o-dizos дн. Бунарлъ, и Βεπαρα в Маричината област[14]. Кипертовата карта обаче поставя само Бедизос при дн. Бунарлъ, в района на Апри, а Беодизос — северозападно от Перинт. И двете локализации са в областта на Хиерон орос (Свещената планина, дн. Текир-даг), която е добре засвидетелствувана тракийска твърдина, седалище на одриската хазна[15].

Беос е сигурно в тази област, защото работилницата му е високопродуктивна. В нея работил и Дислойас. Там именно част от фороса, събиран от одриските царе в благороден метал, се влагал в изделия — инсигнии на властта. Изглежда, че старото местно име се запазило във формата Беодизос. Тя е и по-подходящата от двете локализации на Киперт, защото Котис наистина най-често действувал в хинтерланда на Перинт.

3. Βεος καινος. Върху дъното на съда, между концентрични окръжности, е врязан графит в род. падеж KAINO. Съдът е пак притежание на Котис и произхожда от Беос[16].

Формата, която се съгласува с топонима, е очевидно допълнение към текста на надписа. Тя не може да се преведе с „нов", каквото е значението на ст. гр. καινός, защото в такъв случай бихме имали на всяка цена νέος. Ето защо вече предположих, че формата е етноним[17]. С други думи, този Беос е кенийският и ще съответствува вероятно на Кипертовия Бедизос при дн. Бунарлъ в района на Апри, за да бъде локализиран уместно на територията на по-късната стратегия Кенике.

На тази територия най-рано са упоменати апсинтиите съгласно традицията, предадена от Херодот (VI 34). През V в. пр. н. е. там се появява племенното име на пайтите, които Херодот (VII 110) разполага източно от киконите, а изворите на Ариан в „Анабазиса" (I 11,4) — между р. Хеброс и р. Мелас. Този етноним е почти хапакс и изчезва през IV в. пр. н. е., докато онези на кените, по Страбон (XIII 4,2) и Тит Ливий (XXXVIII 40, 7), се появяват със своя предистория в началото на II в. пр. н. е. Сега може да се допусне, че тази предистория започва през първата половина на IV в. пр. н. е., когато кенийското племенно име се появява за пръв път.

4. Γηιστοι/-αι, Γειστοι/-αι е засвидетелствувано в 2 Рогозенски надписа, пак от Котисово време, и в надписа върху фиалата от с. Александрово, Ловешки окръг[18]. Писмени извори за топонима няма.

Тракийската основа е γε(σ)τ-/γη(σ)τ-, позната от местни, лични и племенни имена. Тя може би дори е съхранена в корутели от VI в. като Γετρίνας и Γητριστάους, кастели в Хемимонт[19]. Според мене тя се съдържа в името на поземленото имение Gestistyrum, Getystyrum, Getistirum[20], разположено на брега на р. Хеброс, на около 18 км южно от Адрианопол. Тракийската принадлежност на топонима бе поставена под съмнение[21], но и отново възстановена по ръкописа на гръцката версия на житието на св. Филип от X в. чрез сигурната тракийска форма ΓΕΤΙΣΤΥΡΟΝ[22].

Локализацията на одриското укрепено селище на мястото на бъдещата късноримска вила е съвсем сполучлива за поречието на Хеброс през първата половина на V в. пр. н. е. Дори мисля, че множественото число на топонима от надписите е вече знак на грецизация, докато собствено тракийската форма би била в ед. ч., т. е. Γε(σ)τος, в ж. род. Тя би могла да бъде отнесена дори за времето преди Котис. Колебанието в изписването ε/η показва несигурността при предаването на тракийския звук, неясен в дължината си.

5. Εργισκη, Ηργισκη, Αργισκη. Топонимът се среща в 3 Котисови и 1 Керсеблептов надпис[23]. Литературната му форма е позната от Демостен (XVIII 27) и от Есхин (III 82). Тя е Ἐργίσκη.

Селищното име произхожда сигурно от хидронима Ἀγριάνες/Ἀργιάνες, дн. р. Ергене, най-големият ляв приток на Марица. Затова локализацията му се търси по поречието на тази река, в южните склонове на Странджа. Атинските оратори го знаят измежду укрепените одриски места, срещу които воювал Филип II между 346 и 341 г. пр. н. е. Ергиске е Котисова и Керсеблептова резиденция, но поселението е сигурно по-старо от тяхното време. От схолиите към цитираното място у Демостен личи, че селището е било вече славянизирано през IX—X в., защото името му е предадено във формата Σεργέντζιν[24].

За съжаление в Турска Тракия не се провеждат никакви разкопки и всякакви идентификации засега са невъзможни.

6. Σαυθαβα. Топонимът се среща за пръв и единствен път в Котисов надпис[25]. Основата Σαυ-/Σαου-/Σαβ- е позната от Σαυάζιος/Σαουάζιος, Σαβάζιος, а -θαβα/-ταβα/-δαβα ще бъде тук най-ранната засвидетелствува форма на-dava/-deva в Южна Тракия,с което една от характеристиките на т. нар. дако-мизийски език окончателно отпада. Не е изключено името да е звучало на тракийски *Σαυαβα,, където Ἄδα (в Ἄβα, Ἄβαντες, Ἄβαρις) да е нимфата, която добила от Посейдон Ергиск, епонима на Ергиске, както съобщава Есхин (III 82). В такъв случай Сауаба е теофорно име и като топоним ще означава хтонично култово място на орфическата религия. Тогава тета-та в ранния тракийски може и да е съединителна (несигурна) съгласна, която да се е закрепила в съчетанията от този тип, заради значението на ст. гр. основа θα-(в θαάσσω, θακεύω, θάκημα ,θᾶκος и др.) „ сядам, седалище", откъдето „селище" и т. н.

Казано на религиозно-политическия език на епохата, в тази резиденция на Котис имало Дионисово светилище. Тя би трябвало да бъде в планински район. Такива райони в Югоизточна Тракия са доста чести, и то не само в Странджанския масив и в Свещената планина. Ако Σαυϑαβα=*Σαυαβα, то Σαυαδα може да е късноантична коруптела на формата от IV в. пр. н. е., тъй като смисълът на топонима (=„Сабазиево/Дионисово място“) ще остане непроменен. Сауада се локализира на север от Қардия[26], където е и възвишението Қору-даг.

---

[1] Б. Николов, Сп. Машов, Пл. Иванов. — Изкуство, 1986, 6. Номерацията на използуваните тук надписи е по каталожния списък на съдовете в тази публикация, който съдържа и инвентарната сигнатура от описа на НИМ.

[2] Споровете във всекидневния и в периодичния печат са трудно проследими. Вж. засега анализа на Ал. Фол. Царските надписи от Рогозенските съдове (на английски език). — Сборник в чест на Ив. Венедиков. С., 1987 (под печат), и същият. Қотис, син на Аполон (на английски език). — Сборник в чест на Г. Михайлов. С., 1987 (под печат).

[3] Вж. Ал. Фол. Политика и култура в древна Тракия през V и IV в. пр. н. е. Предварителни бележки. — Изкуство, 6, 1986, с. 2—4. Предишното четене на втората група букви след името на царя-притежател като име на майстора вж. у Ив. Венедиков. Надписите върху тракийските фиали. — Археология, 2, 1972, с. 1—6.

[4] Вж. № 28 = Б 471, 31 = Б 472, 40=Б 591, 41=Б 476, 42=Б 479, 43=Б 490, 44=Б 474, 45=Б 475, 46=Б 478. 47=Б 477. Инверсната формула вж. под № 30=Б 473.

[5] Вж. бел. 4.

[6] По Steph. Byz. 107, 5.

[7] Вж. Ал. Фол. Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия IV. Теопомп: „Гръцка история“ и „История на Филип [II Македонски]“ .— ГСУ, ИФ, 69, 1975, София, 1980, с. 22, № I 26 с литература.

[8] № 30=Б 473 и 31=Б 472.

[9] № 28=Б 471 и 29=Б 439.

[10] Вж. Венедиков. Цит. съч.

[11] Пак там. Формата на окончанието за род. падеж в тези надписи не е съкратена, както в Рогозенските. Қолебанията в изписването още са възможни през първата половина на IV в. пр. н. е.

[12] Вж. Д. Иванов. Съкровището от с. Борово. — Изкуство, 3—4, 1975, с. 20.

[13] Вж. Фол. Проучвания IV, с. 13—14, № I 3 и I 4. Във връзка с този проблем ср. последно Ал. Фол. Одриски и трибалски царе в Рогозенските надписи. — Векове, 1986 (под печат).

[14] По D. Detschew. Die thrakischen Sprachreste. Wien. 1976^2, S. 46, 51 с изворите.

[15] Вж. Фол. Одриски и трибалски царе, под № 15.

[16] № 40=Б 491.

[17] Вж. бел. 15 за № 10.

[18] № 45 = Б 475 и 47 = Б 477. Вж. Венедиков. Цит. съч., с. 2.

[19] По Detschew. Op. cit., S. 105 и 106.

[20] Detschew. Op. cit., S. 103 с основните извори.

[21] V. Velkov. Gestistyrum — ein angeblich thrakisches Wort, Linguistique Balkanique, 1972, XV-2, S. 37—39.

[22] Fr. Lochner-Hüttenbach. Zum Ortsnamen Getistyron. Die Sprache, 1972, 18, S, 196—198. Ср. Z. Velkova. The Tracian Glosses. Amsterdam, 1986 s. v. **γιτύστορα.**

[23] № 42 = Б 479 и 46 = Б 478 с формата **ΑΡΓΙΣΚΗ**, 43=Б 490 с формата **ΗΡΓΙΣΚΗ** и 44=Б 474 с формата **ΕΡΓΙΣΚΗ.**

[24] M. R. Dilts. Scholia Demosthenica I. Leipzig, 1983, p. 208 ad Dem. XVIII 27. . . **Ἐργίσκη ὅλέγουσι νῦν Σεργέντζιν** (F^2 Υvp — IX — X), **Σεργέζιν** (vp — post X).

[25] № 41=Б 476.

[26] По Detschew. Op. cit., S. 427.

Essai de localisation des toponymes des inscriptions de Rogozen

AL. FOL

(Résumé)

Il y a 15 inscriptions du trésor thrace du village de Rogozen, dép. de Vraca, dont 10 contiennent 6 toponymes: Apros, au fém., qui est la forme thrace ancienne d'Aproi (auj. Kestridje), Beos, au fém., qui semble être Beo-dizos dans la région de Perinthe, Beos Kainos, au fém., dans la région d'Aproi, Geistoi, forme thrace ancienne de Gestistyrum de la Basse Antiquité dans la région de Handrianople, Ergiske, qui provient de l'hydronyme Argianes (auj. Ergene) et Sautaba, qui est mentionnée pour la première fois comme forme thrace ancienne de Sauada, station de la Basse Antiquité au nord de Kardia.

За сакралния характер на находката от Рогозен

ДИАНА ГЕРГОВА

С откриването на Рогозенската колективна находка значително се обогати изворовата база за изследване на тракийската култура[1]. Находката фокусира в себе си проблемите на т. нар. „тракийски съкровища“ и създаде благоприятна почва за оживени дискусии[2]. До първата от тях многобройните открити в България комплекси бяха третирани единствено като съкровища, заритни в земята по време на опасност. Изключение бе направено само по отношение на трите съда от с. Казичене, които по мнението на Ал. Фол представляват символично погребение[3]. Но според преобладаващата интерпретация на учените всички тези находки в един или друг вариант са тракийска царска собственост.

В хода на първата и втората дискусия върху Рогозенската находка и в няколко последвали статии бе предложена за първи път една нова хипотеза относно характера не само на този комплекс (интерпретиран като сакрално жертвоприношение на богове с полисемантична символика), но и на многочислените находки от подобен тип, открити на значителна територия в Карпато-Дунавската област от средата на бронзовата до края на желязната епоха[4]. Новата хипотеза позволи те да бъдат третирани като важен извор за изучаването не само на царската идеология, но и на религиозния живот в Тракия изобщо[5].

Според нея т. нар. „тракийски съкровища“ представляват съзнателно заравяни в земята под формата на символично погребение свещени дарове, които траките поднасяли на почитаната от тях божествена хиперборейска триада — Великата богиня-майка и близнаците Артемида и Аполон. Колективните находки от съдове са една от категориите свещени дарове наред с накитите, предметите на въоръжението, слитъците и др.[6] Сакралният характер на подобен вид находки се доказва от структурата на „съкровищата“, начина на заравянето и числовите закономерности в общия брой на предметите, съотношението между отделните типове, сцени, изображения и пр.[7] Фактът, че разпространението на подобен тип колективни находки е ограничено почти без изключения на територията на Северозападна България и че заравянето на даровете в земята се е практикувало в продължение на повече от хилядолетие, също показва, че откриваните в тракийските земи „съкровища“ отразяват не случайни, а закономерни явления, свързани с тракийската религиозна практика[8].

Именно на тази практика съответствува и известното от писмените извори свидетелство, че „свещените дарове на хиперборейте според някакъв местен обичай се пазят не под покрив, а под открито небе“[9]. Общоприето е, че хиперборейте са един „. . .въображаем народ, чийто произход се дължи на естественото идеализиране на тези непознати народи, които обитават земите отвъд границите на познанието“[10]. Но една от главните локализации на този митичен народ е в Подунавието и съвпада с територията на разпространение на „съкровищата“. Многократно е подчертавана връзката между хиперборейте и Тракия, с която се свързва и самото възникване на хиперборейския мит[11]. Тези взаимно допълващи се извори ни дават основание да смятаме, че в този мит могат да се открият елементи от реалната действителност в Тракия през късно-бронзовата и желязната епоха.

Същевременно твърдението, че „хиперборейте навсякъде са жреци на Аполон“, както и връзката на светилищата в Делфи и Делос с хиперборейския мит на траките с Делфи показват, че проявите на хиперборейството трябва да се търсят именно в сферата на религиозния живот в Тракия, с който според предложената хипотеза са свързани и „съкровищата“. И така на територията, обитавана от митичните хиперборей и от историческите трибали, е открита и Рогозенската находка.

По броя на съдовете, разнообразието на вариантите, митологичните сцени и многобройните надписи находката от Рогозен е наистина уникална. Но въпреки това тя се вмести в предложения нов модел за интерпретиране на т. нар. тракийски „съкровища“ както териториално, така и с цялостната си структура, която бе подробно анализирана другаде[13]. Съставен само от съдове, комплексът от Рогозен позволи да се открият някои числови закономерности, установени при повечето „съкровища“ — наличие на три централни съда; общ брой на предмети, делим на три; заравяне на два дяла и пр.[14] Двата дяла на находката от Рогозен са разположени на около 5 м един от друг и са представени съответно от 65 съда (1 чаша, 42 канички и 22 фиали) и от 100 съда (2 чаши, 12 канички и 86 фиали)[15]. Върху 2 канички и 14 фиали има надписи, а върху 14 фиали — знаци[16].

Многочисленият Рогозенски комплекс от съдове намира паралели в обширната територия от Източното Средиземноморие до Карпато-Дунавския басейн. На първо място ще споменем находката от пещерата Пксиро на Крит, състояща се от над 500 съдове, заедно с мъжки и женски глинени фигурки в молитвена поза, очевидно свързана с религиозната практика на острова[17]. Многобройни съдове образуват част от свещения дар на боговете и в редица други култови места на Гърция[18]. На север също откриваме подобни случаи от втората половина на II хилядолетие пр. н. е., свързани с култовата практика[19]. Сред тях особен интерес представлява могилната находка от Сусани, датирана в XI в. пр. н. е.[20] В тази могила са заровени в четири пласта и разпределени в 10 групи над 200 съда от глина. Както и при Рогозен, преобладават два типа съдове, в случая чаши и купи. Открити са групи от три еднакви фалери, три съда, четири съда и т. н. Особено интересна е шестата група, в която 66 съда са разпределени в шест подгрупи и едно голямо блюдо е заобиколено от разпиляно жито. Полагането на съдовете и етапното натрупване на могилата, придружавано от допълнителни обредни действия, дават основание на изследователите да я свържат с погребение на лице с жречески функции.

На базата на този сравнителен материал бе направен подробен анализ на структурата на Рогозенската находка — трите чаши, двата дяла, съдовете със сцени и съдовете с надписи и знаци[21]. В този анализ бе изказано предположението, че присъствието на три централни съда във всяка голяма комплексна находка е свързано с божествената триада на хипербореите, персонифицираща трите главни небесни тела — Земята, Слънцето и Луната. Ядрото на Рогозенският комплекс са също три съда и по-точно трите чаши, една голяма и две малки (Обр. *1 а, б, в*)[22]. Върху голямата чаша са изобразени хищна птица с риба в клюна и заек в ноктите, козел, елен и осмокрак елен (Обр. *1 а*). Другите две чаши са котиле и скифос, първата украсена в горната част с венец от бръшлян, а втората — с позлатени палмети (Обр. *1 б, в*). По наше мнение двете малки чаши символизират Артемида и Аполон като небесни божества. Един много близък паралел от същата територия по отношение на украсата и семантиката на изображенията е наколенникът от Враца[23]. Представената на него богиня може да се тълкува не само като Потния Терон, но и Артемида-Бендида с нейните два вида функции като божество на слънцето и луната. За това свидетелствува Кратин, който ѝ отрежда два вида почит — земна и небесна — или „понеже тя има две светлини — собствената и тази на слънцето“[24]. В такъв аспект е възможна интерпретацията на Врачанската богиня като богиня на слънцето, представена от огряната от слънчеви лъчи дясна половина на лицето, и като богиня на луната, представена от затъмнената лява половина. Свидетелствата на древните автори показват, че Артемида често сменяла функциите си с тези на своя близнак Аполон[25]. Така двете малки чаши заемат равностойно място спрямо голямата с осмокракия елен. Логично е да се допусне, че голямата чаша символизира Великата богиня — носител и на двете начала, мъжкото и женското — и че вероятно неин символ е осмокракият елен.

Присъствието на трите чаши в находка от Рогозен потвърждава нейния сакрален характер и връзката с трите хиперборейски божества. Установената връзка на свещените дарове с големите религиознокалендарни празници[26] предполага, че и находката от Рогозен е била заровена по време на честването на някой от празниците на хиперборейската триада[27]. Изхождайки от постановката, че структурата както на всички т. нар. „съкровища“, така и на Рогозенското е дълбоко осмислена, ние считаме, че съставящите го предмети дават значителна и съществена информация по тези въпроси.

Един от ключовете за изясняването на въпроса е фиалата от гръцки произход с изобразените Авге и Херакъл. Тъй като тя е плитка и има двойно дъно, очевидно акцентът е изместен от чисто функционалното върху самия смисъл на сцената и надписите. Над двете фигури с букви, различаващи се от останалите надписи, е изнесено ΑΥΓΗ ΔΗΛΑΔΗ (*Обр. 2*). Този надпис се чете най-различно от изследователите. Едни го превеждат като „Несъмнено това е Авге“[28]. Други тълкуват втората дума като епитет на Херакъл[29]. Трети приемат, че думата е сгрешена и че е изписана вместо името на Херакъл[30]. Задаваме въпроса, не е ли възможно втората дума, която по морфологични данни може да е женско име[31], да бъде отнесена не към Херакъл, а към Авге, още повече, че делиади и делиасти се наричат участничките и участниците в големия празник на Аполон Делиос, честван на всеки четири години на остров Делос[32].

Не само този аргумент ни насочва към изясняването на празника на Делос и съпоставянето му със структурата на Рогозенската находка. Известно е, както по-горе вече посочихме, че писмената традиция настойчиво свързва острова с митичните хипербореи. Също така вече бе подчертано, че археологическата картина на северозападните тракийски земи и писмените извори ни дават основание обитаваните от трибалите

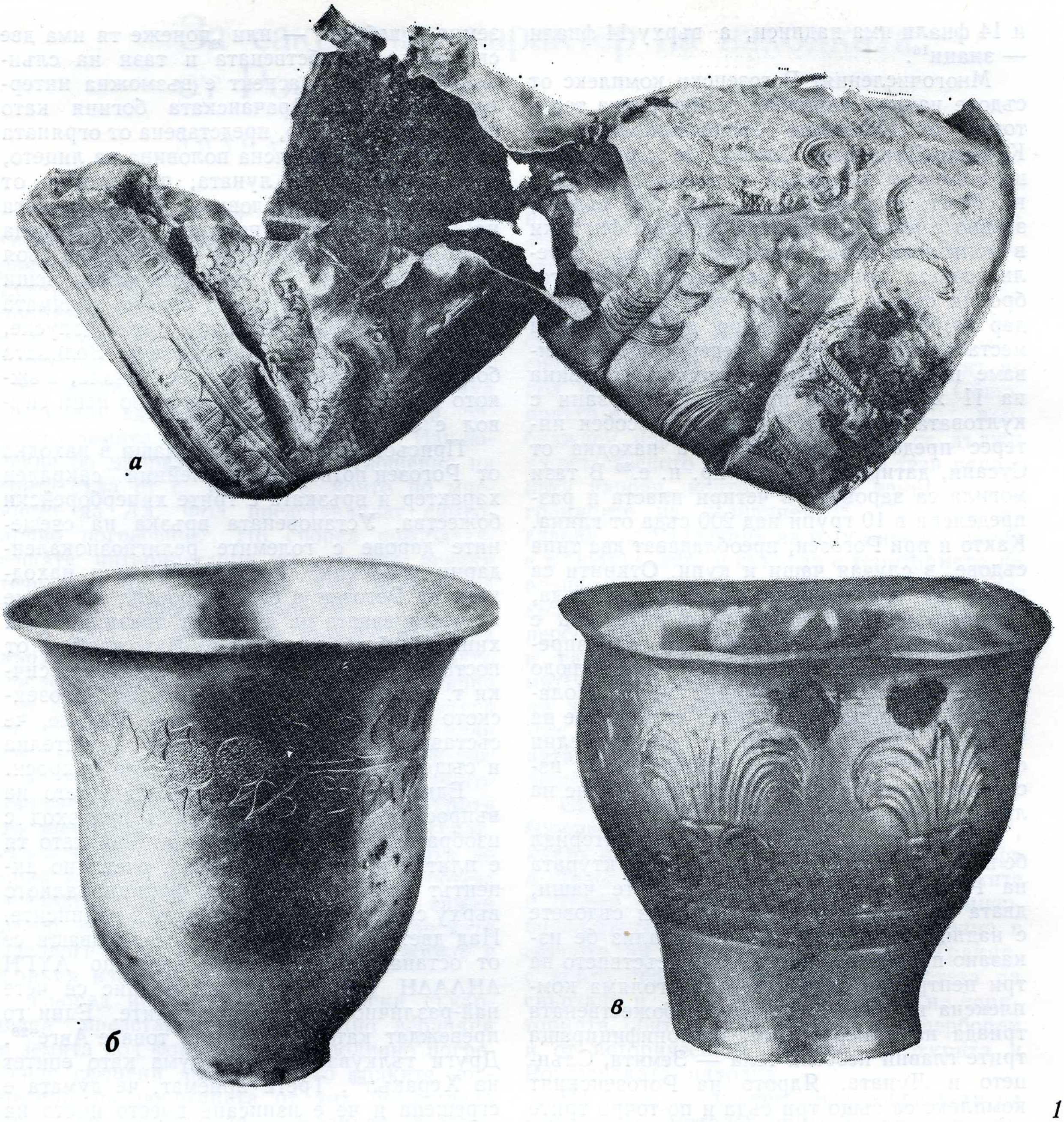

● *Обр. 1. Трите чаши от Рогозен. а) голямата чаша; б) котилето; в) скифосът. Fig. 1. Les trois tasses de Rogozen. а) la grande tasse; б) kotilé; в) skiphos*

земи да се определят като основната територия, на която се проявяват чертите на хиперборейството. Следователно можем да предположим, че с изключение на заравянето на свещените дарове под открито небе като местен хиперборейски обичай в Северозападна Тракия, между обредите в хиперборейска земя и светилището в Делос не е имало други съществени различия. А това означава, че имаме право да използуваме богатата информация за провеждането на делоските празници с оглед изясняването на характера на Рогозенската находка и свързаните с нея ритуали и пр.

Празникът на Аполон Делиос бил празник на трите хиперборейски божества — Лето, Артемида и Аполон, но в него особена почит се отдавала на близнаците, поради което той се чествувал най-малко два дни. В празника участвували свещени пратеници — теори, от много гръцки градове[33]. Някои сведения подсказват, че броят на участниците вероятно е бил регламентиран по някакъв начин, тъй като има данни за участие на 103, 118 и т. н. теори, т. е. над сто[34]. Големият брой канички и фиали в Рогозен и чаши и купи в Сусани предполага възможността да се потърси едно вероятно

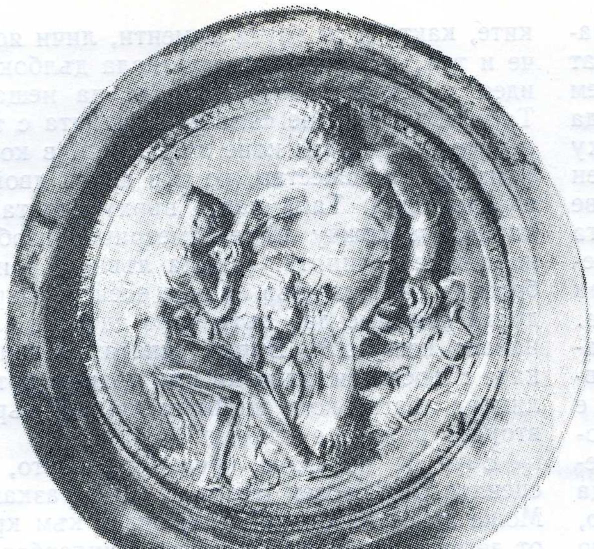

2

● *Обр. 2. Фиалата със сцената на Авге и Херакъл. Fig. 2. La fiale avec la scène d'Augé et d'Héraclès*

съответствие между броя на участниците в религиозната церемония и броя на съдовете. Основание за това ни дава и описанието на празника на Аполон в „Илиадата“[35], в която се говори, че на всеки участник била подадена чаша. Може да се допусне, че и броят на участниците в празника, свързан със заравянето след пира (?) на свещения дар в Рогозен, вероятно е бил толкова, колкото са фиалите в находката — 108. Това предположение би съответствувало на сведенията, според които донасяните в гръцките култови места съдове образували част от свещения дар[36]. Косвени данни за броя на участниците в празника при Рогозен могат да се извлекат вероятно и от съотношенията между различните видове съдове. Така например броят на каничките спрямо фиалите в Рогозен е 1:2. Отношението на купите към чашите в Сусани е 24%:59%. Това вероятно означава, че всеки двама участника в ритуалния пир са ползвали една обща каничка и че тук отново се срещаме със символиката на свещената триада.

Честването на божествата по време на празника в Делос имало и свой танцов ритуал за всяко от божествата. Двата най-стари известни танца били „танцът на жерава“ — 100 обиколки около жертвеника на Аполон, и ритуалното бичуване около свещеното дърво — в чест на Артемида[37].

Свещеното дърво (едно от които е маслината — на гр. κοτινος) заедно с олтара се намирали в средата на култовото пространство, или теменоса. Ето как изглеждали свещеното дърво и ритуалите, свързани с него, на един от Аполоновите празници — Дафнефорията: „Жреците носят маслинени клонки за празника на Аполон и възпяват бога с хор от момичета. Те украсяват върха на маслиненото дърво с лаврови клонки и лаврови цветя. На върха поставят бронзова сфера и от нея провисват по-малки сфери. По средата на пръчката закачват сферата, по-малка от тази на върха, и я обвързват с червени нишки. Горната сфера е слънцето, с което свързват Аполон, долната — Артемида. Малките висящи сфери са звездите и съзвездията, а нишките показват времето, тъй като те са направили 365 нишки.“[38] В свещеното дърво и ритуалите, свързани с него, може да се открие полисемантичната символика на двете божества, на космогонията, на сезоните и пр., в т. ч. и предсказанието по нишките. В светлината на този писмен извор сакралният смисъл на числата и числовите закономерности в находката от Рогозен са още по-очевидни. Особено заслужава да се обърне внимание на една такава зависимост, а именно: както Великата богиня олицетворява себе си и близнаците, така и

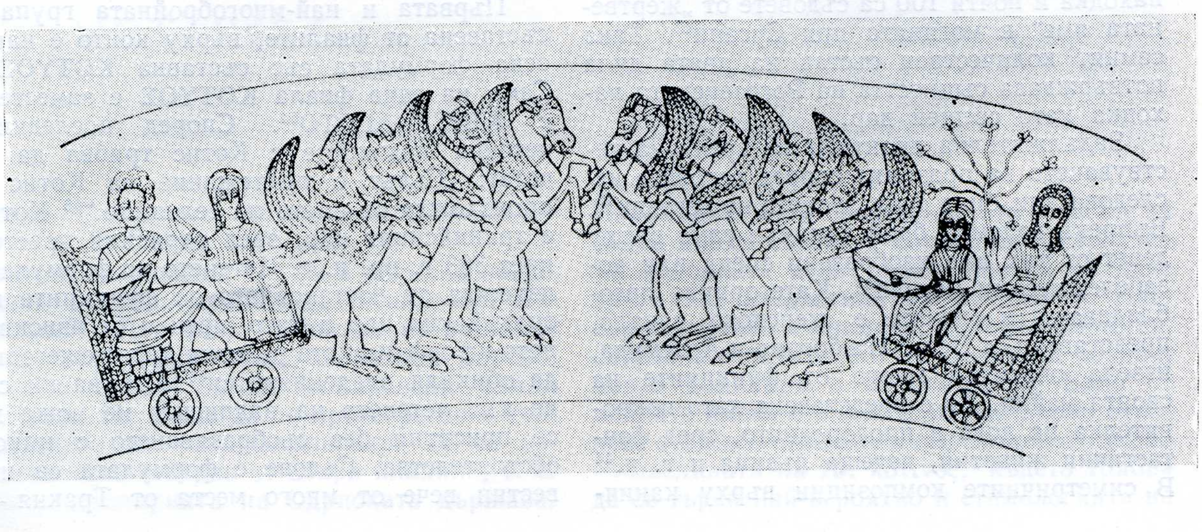

3

● *Обр. 3. Великата богиня, Артемида и Аполон върху една от каничките. Fig. 3. La Grande déesse, Artémis et Apollon sur un des petits brocs* утроената цифра 100 на единия дял на находката плюс 65 съда от втория се равняват точно на броя на дните в годината. Впрочем връзката на Великата богиня и на Артемида със свещеното дърво е подчертана и върху една от най-хубавите канички от Рогозен (*Обр. 3*). Великата богиня е в своите две хипостази като колесничарка. В дясната колесница седи Артемида, държаща свещеното дърво със седем клонки с по три пъпки, а в лявата е Аполон с лък и стрела.

Така близнаците и тяхната майка въплъщават едно диалектично схващане на древните за живота, в който основен закон е единството и борбата на противоположностите. Затова е дълбок и смисълът на сцената с Авге и Херакъл, символизираща свещения брак; затова е свещено и мястото, където е станала срещата на двамата северно от храма на Атина Алеа, край скалния извор[39]. Израз на диалектическото единство на противоположностите са и двата ритуални танца, посветени на Артемида и Аполон.

С еротичното си съдържание сцената с Авге и Херакъл напълно би съответствувала на оргиастичните моменти в тракийските религиозни празници — празници на възраждащата се природа. В тях също намира отражение тази представа на древните за дуалистичната природа на нещата. Специално в находката от Рогозен, както и при други „съкровища“ от този тип, свещеният дар е заровен на два дяла именно в чест на мъжкото и женско божество.

Определянето на броя на съдовете във всеки дял изглежда също било в съответствие с някои правила при извършването на жертвоприношенията. Известно е, че най-голямата жертава била „хекатомбата“, означаваща „сто вола“. Тя била свързана с принасянето в жертва обикновено на повече от обикновения брой животни[40]. Изглежда, числото 100 имало значение и при поднасянето на други дарове. Защото точно 100 са съдовете от втория дял на Рогозенската находка и почти 100 са съдовете от „жертвената яма“ в могилата при Сусани[41]. Така самият количествен състав на двата дяла потвърждава същността на Рогозенската находка като свещен дар.

Задължителна практика по време на чествуването на празника според неговите изследователи било разказването на легенди[42]. Въпреки големия брой канички само върху девет от тях има изобразени сцени или позабележителни мотиви[43]. Категорично преобладаващо в сцените е женското начало, представено от Великата богиня и Артемида, иззела очевидно много от функциите на своята майка. Тя е представена като покровителка на лова и плододородието, сред фантастични животни, яздеща лъвица и т. н.[44] В симетричните композиции върху каничките, както и от други моменти, личи ясно, че и тук, в сцените, е залегнала дълбоката идея за двойствената природа на нещата. Тя е вплътена не само в каничката с теглените от крилати коне колесници, в които седят трите божества, но и в други двойки изображения. Така напр. върху едната от каничките между двете симетрични изображения на богинята, яздеща лъвица, е изобразена сцената „лъв напада елен“[45]. Върху друга срещаме два пъти само сцената „лъв напада кошута“[46]. Върху едната от каничките с люспести животни има пояс от бръшлянови листа около шийката, докато върху втората поясът е гладък[47].

Вече бе изказано предположението, че сцените от Рогозен оформят един разказ[48]. Може да се каже, че те насочват към кръг от легенди, свързани най-вече с хиперборейската триада, към митологични представи, в които присъствуват северните, „хиперборейски“ земи, Подунавието[49], подвизите на Херакъл и връзката му със змиеногата богиня[50], грифоните — съседи на хипербореите и пазители на златото[51].

Така в структурата на съкровището каничките с изображенията съответствуват на един друг съществен и задължителен момент от чествуването на празника — разказването на митове за боговете.

Приложеният подход към съкровището, при който се отчитат взаимовръзките между видовете и броят на предметите и характерът на сюжетите, бе приложен и по отношение на надписите, нанесени върху две канички и 14 фиали[52].

Наличието на надписи само върху две от каничките, двата дяла на съкровището, вложената в него идея за двете начала, както и фактът, че някои от надписите са по двойки дават основание и тук да се съобразим с числовите отношения и подредим надписите по двойки (*Обр. 4*). От своя страна подредените по двойки надписи сочат съществуването на три групи.

Първата и най-многобройната група е съставена от фиалите, върху които е нанесена формулата със съставка ΚΟΤΥΟΣ[53]. Само на една фиала ΚΟΤΥΟΣ е заместено с ΚΕΡΣΕΒΛΕΠΤΟ[54]. Според последните четения надписите с Котис трябва да се четат: „Съдът е притежание на Котис и произхожда от името на селището.“[55] Котис е тракийският цар, заел одриския престол през 383 г. пр. н. е. Четенето на формулата изхожда от постановката за функциите на тракийския цар и като жрец и от изискването на орфическата религия царят ежегодно да обикаля владенията си[56]. Струва ни се, че към четенето на надписите не може да се пристъпи без съобразяването с някои обстоятелства. Съдове с формулата са известни вече от много места от Тракия —

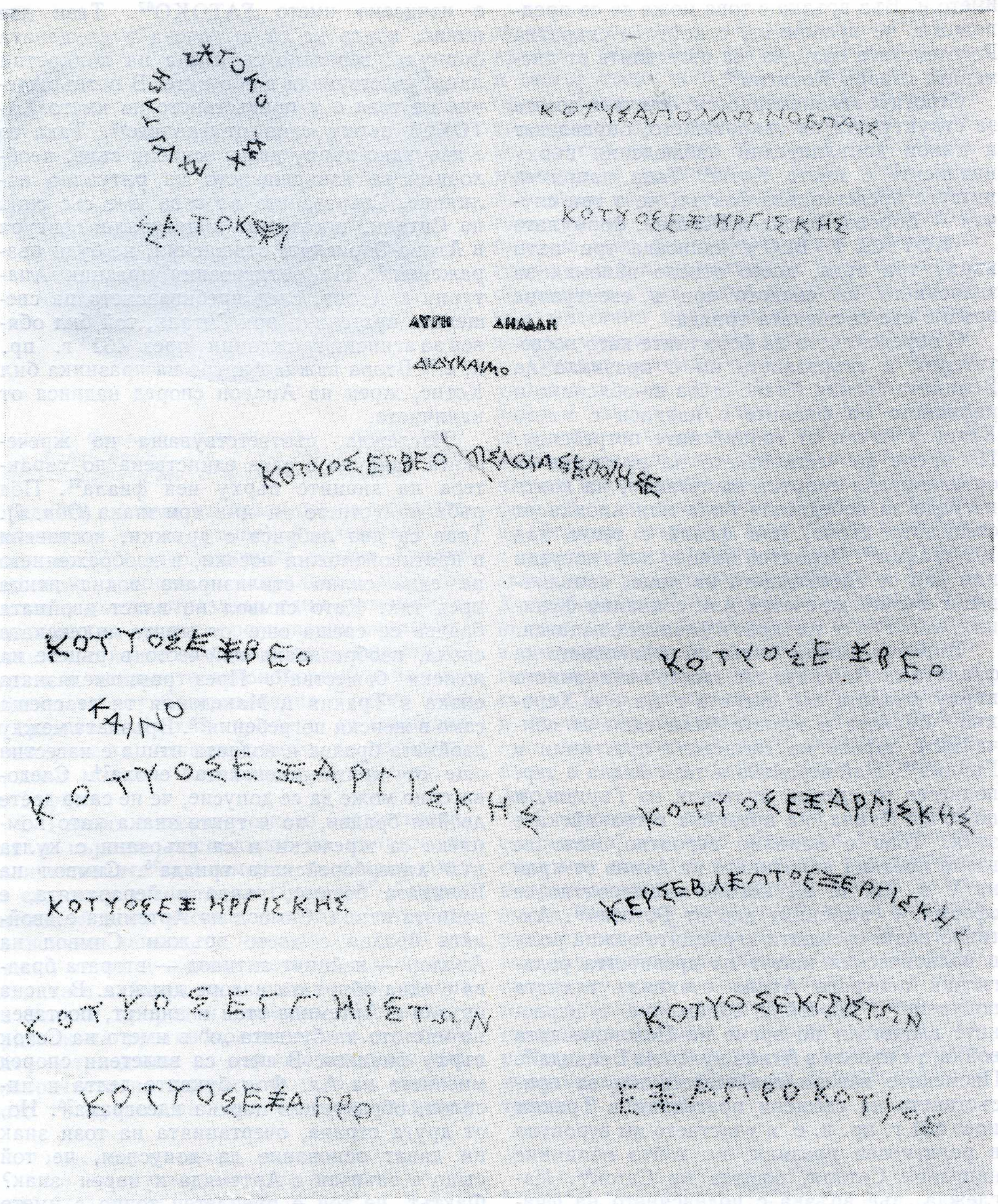
ΣΑΤΟΚΟ
ΚΟΤΥΣΑΠΟΛΛΩΝΟΣΠΑΙΣ
ΣΑΤΟΚ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΗΡΓΙΣΚΗΣ
ΔΙΔΥΚΑΙΜΟ
ΚΟΤΥΟΣΕΓΒΕΟ ΠΕΛΟΙΑΣΕΠΟΙΗΣΕ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΒΕΟ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΒΕΟ
ΚΑΙΝΟ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΑΡΓΙΣΚΗΣ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΑΡΓΙΣΚΗΣ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΗΡΓΙΣΚΗΣ
ΚΕΡΣΕΒΛΕΠΤΟΕΞΕΡΓΙΣΚΗΣ
ΚΟΤΥΟΣΕΓΓΗΙΣΤΩΝ
ΚΟΤΥΟΣΕΓΓΗΙΣΤΩΝ
ΚΟΤΥΟΣΕΞΑΠΡΟ
ΕΞΑΠΡΟΚΟΤΥΟΣ

4

● *Обр. 4. Надписите от Рогозен. Fig. 4. Les inscriptions de Rogozen*

както в съкровища, така и в могилни погребения Борово, Враца, Александрово, Аджигьол[57]. При това надписите са нанесени както върху много изящни ритони Борово, така и върху съвсем обикновени фиали Рогозен. Не може да се пренебрегне и географското им разпространение. Те са известни само северно от Стара планина, т. е. извън територията на Одриската държава. Изложените дотук факти, честото срещане на името върху съдове и сакралният характер на находката дават основание да се даде друга характеристика на надписите. Най-вероятно това е свещена, обредна формула, свързана с почитането на Великата богиня, която доминира в съкровището. Едно от нейните имена е Котис и то най-вярно отразява отъждествяването ѝ със свещеното дърво — маслината на гр. κοτινος, където трябва да се търси най-вероятно и етимологията на името ѝ. Във връзка с това може да се предположи, че празникът, с който е свързана Рогозенската находка, са известните от писмените извори Котитии[58].

Строгите закономерности, отчетени досега за структурата на съкровището, оправдават и някои допълнителни наблюдения върху надписите с името Котис. Така например интерес представлява фактът, че в три случая — Борово, Враца и Рогозен, формулата **KOTYOΣ Eǂ BEO** е изписана три пъти върху три съда, което отново напомня за значението на числото три в евентуална връзка със свещената триада.

С определянето на формулите като посветителни и свързването им с празника на Великата богиня Котис става по-обяснимо и наличието на фиалите с надписи с името Котис в някои от тракийските погребения. По време на чествуването на празника се организирали спортни състезания, на които награда за победителя била или клонка от свещеното дърво, или фиала с тегло над 100 драхми[59]. Вероятно именно като награди или дар от светилището на лица, изпълняващи високи жречески или социални функции, могат да се третират и фиалите с надписи.

Впрочем именно актът на поднасянето на фиалите изобщо като дар заостря вниманието върху фиалата със сцената с Авге и Херакъл. Фиалата и купата били едни от обичайните дарове на свещените пратеници в Гърция[60]. Най-вероятно и тази фиала е дар, поднесен от свещен пратеник на Гърция, и по-точно Атина, на празника в тракийските земи. Това е напълно вероятно, като се вземе предвид политиката на Атина от края на V в. пр. н. е., когато най-вероятно се оформя и свещеният дар от Рогозен[61]. Активно подпомагащата играещите важна роля в политическия живот на древността религиозни центрове Атина очаквала тяхната подкрепа[62]. Търсейки сближение с одриските владетели по време на Пелопонеската война, тя въвела в Атина култа на Бендида[63]. Писмените извори свидетелствуват за присъствието на свещени пратеници в Тракия през 431 г. пр. н. е. и участието им вероятно в религиозен празник, на който излияние направил Ситалк, бащата на Саток[64]. Изглежда, във връзка с поднасянето на фиалата с Авге и Херакъл върху нея допълнително, на ръба, с правилни букви бил изчукван надписът **ΔIΔYKAIMO**[65], тълкуван като лично име. Като се има предвид предназначението на фиалата като политико-религиозен дар, по-вероятно е този надпис да потвърждава посветителния акт.

Надписите върху каничките оформят третата група надписи. Върху едната каничка стои надписът **KOTYΣ AΠOΛΛONOΣ ΠAIΣ**, четен като „Котис, син роб, служител на Аполон"[66]. Върху втората каничка е изписано името **ΣATOKO**[67]. Тези две имена, които не са включени в свещената формула, вероятно са имена на конкретни лица, участвували в обредите. В потвърждение на това е и присъствието на името **ΣATOKOI** върху една от фиалите[68]. Така то е изчукано върху двата основни съда, необходими за извършването на ритуално излияние. Свързването на това име със сина на Ситалк, превърнат в централна фигура в Атино-Одриските отношения, не буди възражения[69]. На религиозния празник Апатурии в Атина, след пребиваването на свещените пратеници при Ситалк, той бил обявен за атински гражданин през 431 г. пр. н. е.[70] Втора важна фигура на празника бил Котис, жрец на Аполон според надписа от каничката.

Изглежда, съответствуваща на жреческата каничка е една единствена по характера на знаците върху нея фиала[71]. Под ръба на устието тя има три знака (*Обр. 5*). Това са два лабриса с дръжки, поставени в противоположни посоки, и изображението на една силно стилизирана водна птица пред тях. Като символ на власт двойната брадва се среща още от крито-микенската епоха, изобразявана най-често в ръцете на женски божества[72]. През ранножелязната епоха в Тракия и Македония тя се среща само в женски погребения[73]. Връзката между двойната брадва и водната птица е известна още от крито-микенската епоха[74]. Следователно може да се допусне, че не само двете двойни брадви, но и трите знака като комплекс са жречески и са свързани с култа към хиперборейската триада[75]. Символ на Великата богиня, първа в йерархията, е водната птица. Символ на Артемида е двойната брадва с двете дръжки. Символ на Аполон — нейният антипод — втората брадва с една обърната нагоре дръжка. В тясна връзка с Артемида стои и знакът, поставен на мястото на буквата „о" в името на Саток върху фиалата. В него са вплетени според мнението на Ал. Фол буквите делта и ипсилон, образуващи царска идеограма[76]. Но, от друга страна, очертанията на този знак ни дават основание да допуснем, че той също е свързан с Артемида лунарен знак? Фактът, че той е преплетен точно с името на Саток, не е без значение и още веднъж потвърждава предположението, изказано погоре, за неговата особена роля в празника, с който е свързана Рогозенската находка.

Анализът на находката от Рогозен показва взаимната обвързаност на съставящите я групи паметници, изображения и надписи, математическата и логическата хармония на структурата, обусловена от характера ѝ на свещен дар, поднесен в чест на хиперборейската триада. Установената връзка на структурата на съкровището е

5

● *Обр. 5. Фиалата с трите знака — водна птица и две двойни брадви. Fig. 5. La phiale avec les trois signes — oiseau d'eau et deux haches doubles*

обредната система на празника на триадата (доколкото тя се улавя) е следствие на тяхната обща идеологическа основа. Своето обяснение намира и сакралната роля на числата, които отразяват един математически модел на древните религиозни вярвания. Данните, с които вече разполагаме за структурата и числовите закономерности на „съкровищата“ от Северозападна Тракия още от средата на II хил. пр. н. е. до елинизма и изворите за питагорейството, ни показват, че този модел е бил общ и за Тракия, и за Гърция.

В Гърция математическото естествознание и първите постановки на въпроса за количествените закономерности в природата са свързани с името на Питагор[77]. Според питагорейското учение числото е началото на всички начала, а числата се делят на мъжки четни и женски нечетни. Свещената единица е майката на всички богове, основа на всички природни явления. Двойката е признак на противоположностите, а тройката — триединие на първоначалието с противоречието на страните и т. н. С мистичното тълкуване на числата били свързани десетте основни противоположности — крайно и безкрайно, светло и тъмно и пр. — и светът също така бил разделен на десет сфери. Така числата трябвало да отразяват хармонията на космоса, с пластичен и жизнен смисъл на всяко от тях. Астрономията, музиката и граматиката били също така подчинени от питагорейците на аритметико-геометрична структура. Питагорейството било не само философско, но и религиозно течение, тъй като възторгът пред числата и операциите с тях водил последователите му към мистично пречистване и осъществяването на чист живот след дионисиев оргиазъм.

Общият математически модел, който се улавя в т. нар. тракийски „съкровища“ и който е известен от питагорейското учение, се дължи на обща идеологическа основа. В нейното изграждане отначало активна роля играят тракийските земи и тракийският орфизъм[78], а по-късно полумитичната фигура на Питагор, свързан с това учение и особено с вярата в безсмъртието на душата. Отъждествяването на Питагор от древните с Аполон Хиперборейски[79] ни връща още веднъж към въпроса за хиперборейството и неговата роля в изграждането на религиозните и митологичните представи на древните траки и гърци. Тези представи се разпространявали и развивали благодарение на жреческото съсловие на хипербореите, посочени навсякъде в древните извори като жреци на Аполон.

Сакралният характер на „тракийските съкровища“ и новото четене на хиперборейския мит повдигат един почти неразработен в траколожката литература въпрос за съществуването на жречеството извън царските институции в Тракия и за неговата роля във формирането на общотракийските религиозни култове и поддържането им в големите тракийски религиозни центрове. Рогозенската находка с нейния сакрален характер е свидетелство за многовековното практикуване на култа на хиперборейската триада в Тракия.

---

[1] Изкуство, 6, 1986.

[2] По повод откриването на Рогозенската находка бяха организирани две дискусии — в БАН на 29 април и в НИМ през м. май.

[3] Ал. Фол. Символичното погребение от Казичене, Софийско. — Изкуство, 3—4, 1975, 11—13.

[4] Д. Гергова. Тракийските съкровища и хиперборейският мит. — II международен конгрес по българистика, май 1986 (под печат); Хипотезата за сакралния характер на съкровищата в Тракия бе изказана за първи път на дискусията от 29 април 1986 г., но по необясними причини тя не намери отражение в пресата (Отечествен фронт от 29 април 1986 г. и Учителско дело от 22 май 1986 г.).

[5] Д. Гергова. Цит съч.

[6] Пак там.

[7] Пак там; The Find from Rogozen and One Religious Feast in the Thracian Lands. — XVII Eirene Konferenz. Berlin, 1986 (in print).

[8] Д. Гергова. Цит. съч.

[9] Кратин. Делоските. Фр. 22. — Извори за историята на Тракия и траките. С., 1981, с. 168.

[10] G. H. Macurdy. Troy and Paeonia. New York, 1925, p. 204.

[11] Ibid., p. 209.

[12] Схолии към Пиндар. III Олимпийска ода, 16. — Извори за историята. . ., 70; Херодот IV, 35, 1. — Пак там, 204; Ал. Фол. Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия. II. Тракийският логос на Херодот. — ГСУ, ИФ, IXVII, 1973/74. С., 1977, с. 21.

[13] Вж. бел. 7.

[14] Пак там.

[15] Пл. Иванов. Откриването на тракийското съкровище от Рогозен. — Изкуство, 6, 1986, 5—6.

[16] Сп. Машов. Надписите върху съдовете от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 6, 1986, 41—45.

[17] B. Rutkovski. The Cult of the Aegean. New Haven and London, 1986, 203-209.

[18] W. H. D. Rouse. Greek Votive Offerings. Hildesheim — New York, 1976 p. 354.

[19] Al. Vulpe, V. Mihailescu-Bírliba. Der Goldschatz von Radeni, Jud Neamt, in der Westmoldau. — PZ, 60, 1985, S. 68.

[20] J. Stratan, Al. Vulpe. Der Hügel von Susani. — PZ, 1—2. 1977, 28—60, Taf. 1—28.

[21] Д. Гергова. Тракийските съкровища. . .

[22] Б. Николов. Чашите от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 6, 1986, 37—40.

[23] Ив. Маразов. Наколенникът от Враца.

[24] Кратин. Тракийките, фр. 81. — Извори за историята. . , с. 169.

[25] Н. А. Онайко. Аполлон Гиперборейский. — В: История и культура античного мира. М., 1977, 153—159.

[26] Б. М. Мозолевский. Товста могила. М., 1977, с. 226.

[27] D. Gergova. Op. cit.

[28] От словото към истината. — Отечествен фронт, 8. VIII. 1986 г.

[29] Б. Николов. Филиалите от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 6, 1 1986, 8—16.

[30] M. **Ανδρονίκος. Μία ’αρχαιολογική ’εκπλήψη στη Βουλγαρία.** TO BEMA, 17. VIII. 1986.

[31] От словото към истината. . .

[32] M. Daremberg et E. Saglio. Les Delia. Dictionnaire des antiquités grecques et romaines. T. II. Paris, 1892, 55--58.

[33] Ibid., 55.

[34] Ibid., 56.

[35] Омир. Илиада. С., 1976, I, 441—486.

[36] W. H. D. Rouse. Op. cit., p. 354.

[37] M. Daremberg et E. Saglio. Op. cit., 55—58.

[38] G. H. Macurdy. Op. cit., p. 127.

[39] Л. Огненова. Бележки върху фиалата от Рогозенското съкровище с мотив от мита за Херакъл и Авге. — Археология, кн. 3, 1987 (под печат).

[40] M. Daremberg et E. Saglio. Op cit., 56—57.

[41] J. Stratan, Al. Vulpe. Op. cit., p. 47.

[42] M. Daremberg et E. Saglio. Op. cit., p. 55.

[43] Б. Николов. Каните. . .

[44] Пак там, 26 сл.

[45] Пак там, 27, № 155.

[46] Пак там, № 156.

[47] Пак там, № 160 и 161.

[48] Изказване на М. Чичикова на дискусията от 29. IV. 1986 г.

[49] Пиндар. III и VIII Олимпийска ода. Извори. . . . , 69—72.

[50] Херодот IV, 8—10./А. М. Хазанов. Социальная история скифов. М., 1975, с. 37.

[51] Херодот, IV, 13, 1. — Извори. . . , с. 202.

[52] Сп. Машов. Цит. съч.

[53] Пак там. № 29, 42, 46, 43, 30, 31, 45, 47, 41, 40, 28, 44.

[54] Пак там, с. 44, № 44.

[55] Ал. Фол. Одриски и трибалски царе от Рогозенските надписи. — Векове, 4, 1986, с. 8.

[56] Пак там.

[57] Ив. Венедиков. Надписите върху тракийските фиали. — Археология, 2, 1972, 1—6.

[58] D. Gergova. The Rogozen Find. . .

[59] M. Daremberg et E. Saglio. Op. cit., 55—58.

[60] W. H. D. Rouse. Op. cit., p. 278.

[61] Д. Гергова. Находката от Рогозен — извор за религиозния и политическия живот в Тракия в края на V в. пр. н. е. — В: Поселищен живот в Тракия. Ямбол, 1986 (под печат).

[62] M. Daremberg et E. Saglio. Op. cit., 55—58.

[63] Д. Попов. Тракийската богиня Бендида. С., 1984, 39—55.

[64] Д. Гергова. Находката от Рогозен. . .

[65] Сп. Машов. Цит. съч., № 4.

[66] Сп. Машов. Цит. съч., с. 41; Ал. Фол. Политика и култура в древна Тракия през V—IV в. пр. н. е. — Изкуство, 6, 1986, с. 3.

[67] Сп. Машов. Цит. съч., № 118.

[68] Пак там, № 27.

[69] Ал. Фол. Одриски и трибалски царе. . . , с. 8.

[70] Д. Гергова. Находката от Рогозен. . .

[71] Сп. Машов. Цит. съч., 42, № 66.

[72] А. Ф. Лосев. Античная мифология в ее историческом развитии. М., 1957, с. 115 сл.

[73] За информацията благодаря на колегата К. Кисьов.

[74] А. Ф. Лосев. Цит. съч., с. 117.

[75] Мнението за жреческия характер на двойните брадви бе изказано от проф. К. Влахов на обсъждането в НИМ. За дв. брадва като царско-жреческа емблема; Ал. Фол. Политика и култура. . . , с. 3.

[76] Ал. Фол. Одриски и трибалски. . . , 6—7.

[77] А. Ф. Лосев. История античной естетики. Поздний эллинизм. М., 1980, 9—19; М. И. Шахнович. Первобытная мифология и философия. Л., 1971, 44—48; Ал. Фол. Тракийският орфизъм. С., 1986, с. 157 сл.

[78] Ал. Фол. Цит. съч., 12—13, 143.

[79] Пак там, с. 143; А. Ф. Лосев. Цит. съч., с. 11.

Sur le caractère sacral de la trouvaille de Rogozen

D. GERGOVA

(Résumé)

L'auteur étudie la trouvaille de Rogozen à la lumière de l'hypothèse émise récemment par lui au sujet du caractère sacral des trésors thraces. Selon l'auteur leur propagation territoriale limitée avant tout dans les terres thraces nord-ouest, les circonstances de leur découverte, la structure des trésors dans laquelle le rôle sacral des nombres détermine leur composition quantitative, sont autant des témoignages également du caractère sacral de la partie prédominante de ces trouvailles. Elles représentent des offrandes sacrées, enfouies rituellement sous forme de funérailles symboliques des Thraces en l'honneur de dieux vénérés par eux.

Le rite de l'enfouissement établi par voie archéologique correspond aux informations dans les sources écrites de l'existence d'une coutume locale chez les Hyperboréens de garder leurs offrandes sacrées en plein air. Ce fait, ainsi que la localisation des Hyperboréens précisément dans la Thrace nord-occidentale nous autorisent à traiter les traits du hyperboréenisme comme partie intégrante de la caractéristique culturelle de la Thrace antique.

A la lumière de cette hypothèse une offrande sacrée offerte en l'honneur de la triade hyperboréenne (la Grande déesse, Artémis et Apollon) représente également la trouvaille de Rogozen. L'affirmation est faite sur la base de la comparaison de la structure de la trouvaille de Rogozen avec le système rituel pour la célébration d'une des plus grandes fêtes de la triade hyperboréenne dans l'île de Délos, et dont nous disposons d'un matériel abondant. L'auteur donne une interprétation des éléments fondamentaux de la structure du trésor — les trois vases comme personnification de la triade, les deux parties comme expression de la nature double de la Grande déesse, 100 vases comme variante de l'hécatombe. Il analyse le rapport entre le nombre des différents types composant la trouvaille, le sens des représentations, etc. L'auteur propose une nouvelle caractéristique des inscriptions comme dédicaces en l'honneur de la Grande déesse, qui, ici, porte le nom de Kotys.

L'analyse du trésor montre que le nombre, les rapports numériques, les scènes mythologiques et les inscriptions se complètent mutuellement pour refléter les idées religieuses thraces, la cosmogonie thrace et la mythologie. Le lien établi entre la structure du trésor et le système rituel de la fête est la conséquence de leur fondement idéologique commun. Le rôle sacral des nombres, qui reflètent un modèle mathématique des croyances religieuses antiques, trouve également son explication. Il est perçu dans les dits „trésors“ et est connu de la doctrine pythagoricienne dans l'édification de laquelle un rôle actif jouaient également les terres thraces, l'orphisme thrace. L'identification de Pythagore avec Apollon Hyperboréen nous ramène de nouveau vers le hyperboréenisme et son rôle dans l'édification des idées religieuses et mythologiques des anciens Thraces et Grecs. On peut considérer que c'est précisément grâce aux Hyperboréens qui sont partout des sacrificateurs d'Apollon que ces idées se propageaient et se développaient.

Le caractère sacral des „trésors“ thraces et la lecture nouvelle du mythe hyperboréen soulèvent un problème non étudié dans la littérature thracologique — celui de l'existence du sacerdoce en dehors des institutions royales en Thrace et son rôle dans la formation des centres religieux thraces généraux. La trouvaille de Rogozen avec son caractère sacral est un des témoignages de la pratique séculaire du culte de la triade hyperboréenne en Thrace.

Находката от Рогозен — традиционни и нови елементи в тракийската торевтика

ВАСИЛ П. ВАСИЛЕВ

Находката при с. Рогозен, Врачански окръг, изведнъж ни донесе 165 сребърни съда, близо четири пъти повече от известните досега. В нея преобладават типичните за земите на траките форми — фиали и канички, някои от които с надписи. Такива има и на съдове от по-ранните находки и те отдавна са изследвани и интерпретирани в различни аспекти. Естествено е, че надписите и релефите първи привлякоха интереса на специалистите, защото в тях се съдържа важен материал за историята и религията на траките. В първата публикация на находката заедно с описанията на отделните предмети са дадени и много данни и наблюдения за техниката на изработката, както и за цялостното торевтично майсторство на траките през този период[1]. Но една такава находка винаги дава изобилен материал за нови, често пъти противоречащи на първоначалните мнения.

Нашите наблюдения не могат да претендират за пълно обхващане на материала нито за някакво крайно и еднозначно решение на тези проблеми. Самият характер на находката изключва това.

Най-напред бихме искали и тук да споделим някои основни положения за създаването и съхраняването на торевтичните традиции[2]. Техническите навици и умения от най-простите помощни процеси до завършено майсторство са били напълно органично усвоявани. Тези навици са оставали и са се прилагали през цялата дейност на майсторите. Мнозина майстори изцяло са възприемали някои нови форми и техники, други — само частично, но във всички случаи новото не е можело напълно да измести старите работни навици, придобити в процеса на обучение и органично възприети. В торевтиката се наблюдават редица основни технически методи в работата на много поколения майстори въпреки непрекъснатите изменения във формите, стила и декоративните елементи. Такива традиционни методи могат да се откриват и пряко, и индиректно в тракийската торевтика от I хил. пр. н. е. С някои примери от новооткритите съдове ще се опитаме отново да покажем тези методи или тяхното изменение.

Най-напред ще се спреме на позлатяването, което в античността има извънредно голяма роля при украсата на сребърните предмети. Най-старата техника за това е листовото позлатяване, значително по-късно се е появило и амалгамното[3]. В находката от Рогозен само няколко съда с безспорен чужд произход са с амалгамна позлата. Всички останали са с листово позлатяване[4]. И тук тя е положена на определени места, така че да получи определен полихромен ефект. Като правило в античното изкуство лицето и откритите части на тялото никога не са покривани със злато. Тази традиция се е появила вероятно при най-старите ксоанони, след това през хризоелефантинната пластика е преминала и в металопластиката. Така и в новите съдове няма нито едно позлатено лице или открита част на тялото, което вече ни е познато от находките от Борово, Летница, Луковит, Стрелча и др. Изключение прави само лицето на маската, с която завършва дръжката на каничка № 159, докато на разположената под нея маска е позлатена само дългата коса. Главите на животните във всички случаи са изцяло позлатени, но при телата има разлики. Характерната лъвска глава, гледана отгоре, е и с позлатена грива, както при двойката апликации от Луковит. Тялото на сърната върху кана № 155 е украсено с малки четвъртити парченца злато и с това напълно се повтаря начинът на украса на посочените апликации от Луковит. И тук при по-внимателно вглеждане може да се забележи още една характерна особеност в работата на тракийските торевти. Златните листа не се изрязват точно по контура на фигурата, краищата се полагат и върху околния фон. Трудно ни е да приемем, че амалгамното позлатяване не е било известно на тракийските майстори. Имало е достатъчно вносни изделия, майстори в колониите, от които да се възприеме този начин на работа. Но полагането на златните листа е било една от традициите на тракийската торевтика. И като най-късен пример са доста грубо изработените купа с релеф на конник и фалерата с богинята от Якимовското съкровище. При тях и лицата са позлатени, което показва едно неразбиране на традиционния полихромен принцип[5].

В находката само няколко канички са отлети. Без съмнение двете фиали — блюда № 1 и № 4, както и № 97 също са отливани, като по същия начин са изработени подобните съдове от Кукова могила при Дуванлий и Радювене. Всички останали са ковани. За начина на изработване на фиалите се твърди, че са изковани върху матрици с желаната форма, в които бил заложен и основният орнамент, след това останалите подробности били оформявани чрез гравиране и цизелиране[6]. Според нас този метод би могъл да се използува само за изковаване на съдове като фиалите — блюда № 2 и № 3. Но при останалите фиали и особено при фиалите чашки това практически е невъзможно, и то поради самия характер на формите. Всички фиали имат едно значително разширяване в средата на тялото, след това следва стесняване и оттук започва ново разширяване на гърлото към профилираното устие. Естествено е, че един сребърен лист може да бъде изкован върху матрица с такава форма, но как след това разширената средна част на модела ще се извади през значително по-тесния отвор? Ето защо това твърдение е напълно неприемливо за нас. Наблюденията ни по тракийските фиали дават възможност да твърдим, че те са били изработвани от три части — умбо, тяло на фиалата с част от гърлото и устие също с част от гърлото, които последователно са били прикрепвани една към друга. При много фиали ясно се откриват пукнатини между умбото и тялото. Най-добре този начин на работа се вижда при фиала № 2, където умбото ляга върху доста широка ивица метал. Отделната изработка на умбото ясно се вижда и при фиала № 42.

За каничките Б. Николов предлага сходен метод за изработване от три отделни части — столче, тяло и шийка с устие, като всяка част е имала отделни матрици[7]. Специално за тялото се казва, че е изработено от цял лист, като след постигането на желаната форма той бил огъван и двата края припоявани, след това на мястото на припоя била поставяна дръжката. Твърди се, че столчето и устието също били припоявани към тялото. За точност на терминологията отново трябва да припомним, че частите на каничките никъде не са били припоявани, а са съединявани чрез склепване на краищата на сребърния лист една към друга. Но твърдението за съединяване на сребърния лист на тялото на мястото под дръжката ни се струва прибързано и доста необосновано. Как тогава е била изработена маската — женска глава на каничка № 159, разположена точно под маската на дръжката, т. е. точно там, където би трябвало да стане припояването. На същите места има релефни изображения и по каните № 157, 158, 162, и особено по № 154. Да не говорим за многобройните орнаментални мотиви, които като непрекъснати пояси покриват и тези места. За гърлата и устията също трудно може да се приеме пълното им изработване върху матрици-подложки. Такива биха могли да се използуват само като подложки при склепването на краищата на сребърния лист. Защото гърлата на всички канички са с различни форми и размери — дължина и ширина, които са съобразени с формата и размерите на средната част и по-специално с нейния горен отвор. Същото може да се

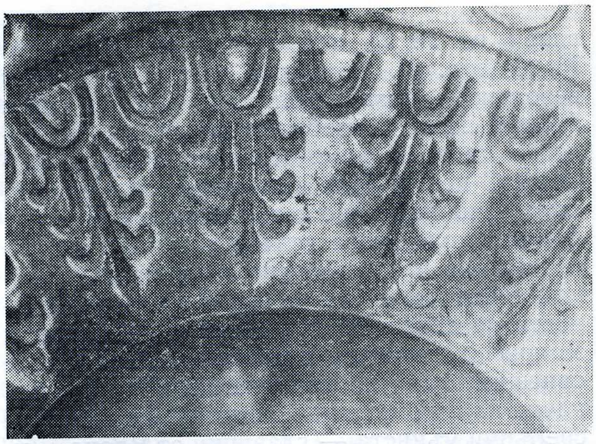

1

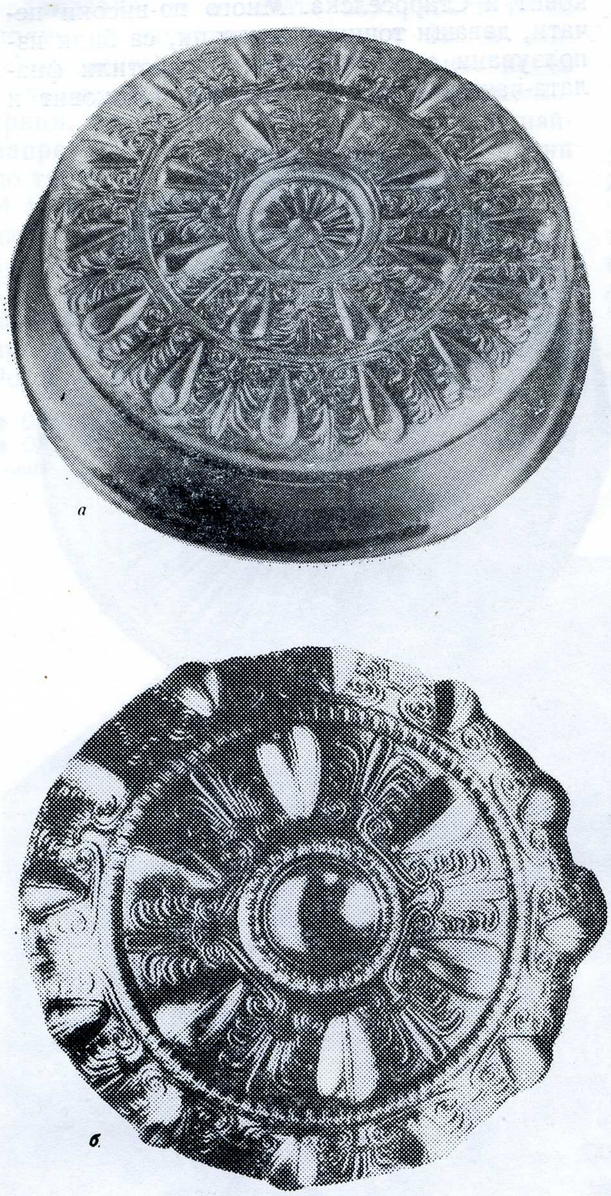

а

б

2

● *Обр. 1. Фиала № 82 — детайл от украсата на тялото. Fig. 1. Fiale № 82 — détail de la décoration du corps*

● *Обр. 2. а) фиала № 83 — дъно; б) фиала от Луковитското съкровище. Fig. 2. а) phiale № 83 — fond; б) phiale du trésor de Lukovit*

каже и за столчетата на каничките. Ето защо точно описание на методите, по които тракийските майстори са изработвали сребърните канички, ще може да се даде едва след едно основно проучване на много екземпляри с подходящи методи.

Необходимо е да се спрем по-подробно и на твърдението, че основният орнамент на фиалите и каничките е бил заложен върху повърхността на матриците и още при изработването на телата се е отпечатвал върху тънкия сребърен лист. В този случай проучването, поне при фиалите, е облекчено от възможността да се наблюдават и двете страни на съдовете. И затова именно тук откриваме типичните белези за начините на изработване на отделните елементи на украсата. Когато при изработката на орнаментите са били използувани матрици-подложки или печати, изработени от специална бронзова сплав или желязо[8], върху тънкия метален лист от страната на удара се получават резки и добре очертани контури на изображението. Обикновено това се забелязва най-добре при ръбовете, където металът най-често е огънат под прав ъгъл. Според силата на удара и твърдостта на подложката лицевата страна на релефа се е получавала с различна степен на рязкост. Поради самия характер на работата рядко се е случвало да се получат два еднакви по качество отпечатъка от една и съща матрица или печат. Това в голяма степен зависи от сложността на изображението.

Най-простите случаи за използуване на матрици и печати откриваме в случаите, когато се е налагало изработване на бадеми. При ранните фиали от типа № 42 и Кукова могила при Дуванлий, особено разпространени през VI в. и самото начало на V в. пр. н. е., всеки бадем е толкова голям, че върхът му достига до умбото, а заоблената част опира в периферията. Естествено е, че такава форма най-лесно би могла да се изкове върху подложка, на която са изработени и самите бадеми. При обработката след това обемността на отделните бадеми винаги е можела да се увеличи чрез допълнителни удари с печат или просто със свободна ръка. Но тук е уместно да напомним и за една друга техника за изработване на подобни фиали, наблюдавана при някои гръцки екземпляри от VI в. пр. н. е. Две от тях са украсени с по 18 маски на брадат мъж. Маските са с бадемовидна форма и всички са изработени по един и същ модел. След това те са припоени върху външните стени на фиалите[9]. При други фиали бадемите също са изработени отделно и след това са били монтирани в специално приготвени отвори по стената на съда. Без съмнение при тези случаи може да се говори за линия на развитие в торевтичната техника. Едва следващите фиали вече са били изработвани върху подложки с означение на бадемите. Но при редица фиали от Тракия откриваме съвсем друга техника на изработка. Напр. при № 82 от Рогозен всички бадеми са изработени едва след изковаването на целия съд. По вътрешната повърхност са били нанесени местата на бадемите, след това със специален печат те са били изчукани. Отвесните ръбове отвътре безспорно показват това. Ударите с печата понякога са били толкова силни, че на места почти са пробити ръбовете в стената на фиалата (*обр. 1*). Но на същата фиала палметите са изработени по съвсем друг начин. Този път майсторът е нанесъл разчертаването на орнамента по външната стена. След това е започнал да издълбава всяка една от палметите със свободна гравировка, като при това невинаги се е придържал към предварителната схема. Той е работил със заоблен инструмент — дълбач, което ясно личи от ръбовете на всички палмети, които са релефно изпъкнали по вътрешната стена на фиалата. Така той е постигнал пластично обогатяване и на двете повърхности на съда. Хубав полихромен ефект е постигнал и като е нанесъл златен лист върху умбото и кръга палмети около него, а другите палмети е позлатил през една.

Същевременно същият начин на работа се открива и при фиала № 83 от Рогозен и напълно подобната по украса и начин на изработка голяма фиала от Луковитското съкровище (*обр. 2 а, б*), но при тях няма позлатяване. Сходството между тези фиали е толкова голямо, че спокойно бихме могли да ги приемем за работа на един майстор. Все същото характерно явление може да се открие и при редица други фиали. Те са били изработени от майстори, които според способностите си са можели да възпроизвеждат формата, но торевтичните им способности са били съвсем ограничени. Въпреки това при украсата на фиалите те не са използвали никакви помощни средства, като матрици и печати, а са работели чрез гравиране със свободна ръка. Достатъчно е да погледнем дъната на Рогозенските фиали № 80, 86, 87, 96, 98 и други, за да открием този типичен начин на работа (*обр. 3*). Той вече ни е познат и от други фиали от Северна България — Владиня, Луковитската находка, Радювене. Още по-нагледно това изработване се вижда и при изобразяването на релефна фигурална украса по каничките и фиалите. И това важи не само за големите композиции, но и за отделните елементи. Естествено би било да се предположи, че за изработването на човешките глави по дъното на фиала № 100 е бил използван специален печат, какъвто без съмнение е послужил за отпечатването на бичите глави по № 94 или женските образи по № 99 (*обр. 4*). Но в този случай майсторът вероятно е разполагал само с един доста плосък печат с изображение на глава, подобен на този от с. Арбанас, Асеновградско[11]. С него е било възможно да се получи само едно най-общо очертаване на обема и формата, след това всичко останало е било изработено чрез свободно изчукване, макар майсторът да е бил с ограничени възможности за това. Същото може да се каже и за човешката глава и фриза от тринадесетте овнешки глави по каничка № 162. Подобен начин на изработване познаваме и от сериите сребърни мъниста — главички от Враца, Луковит и Староселска. Много по-високи печати, даващи точни отпечатъци, са били използвани от майсторите, изработили фиалата-чашка с женски глави от Луковит и

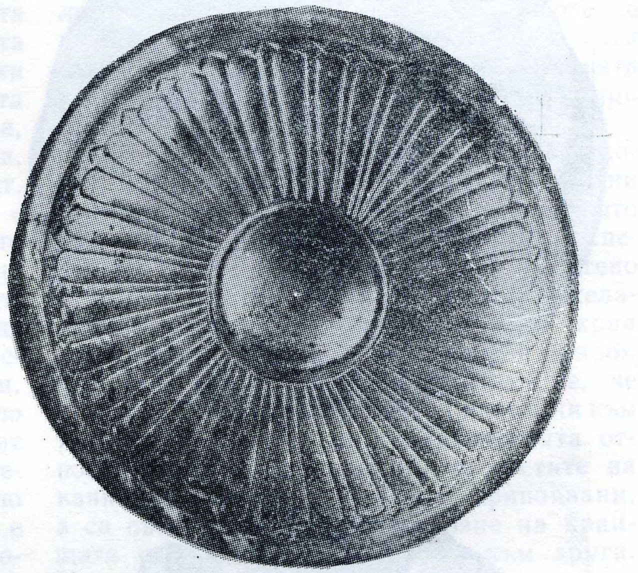
3

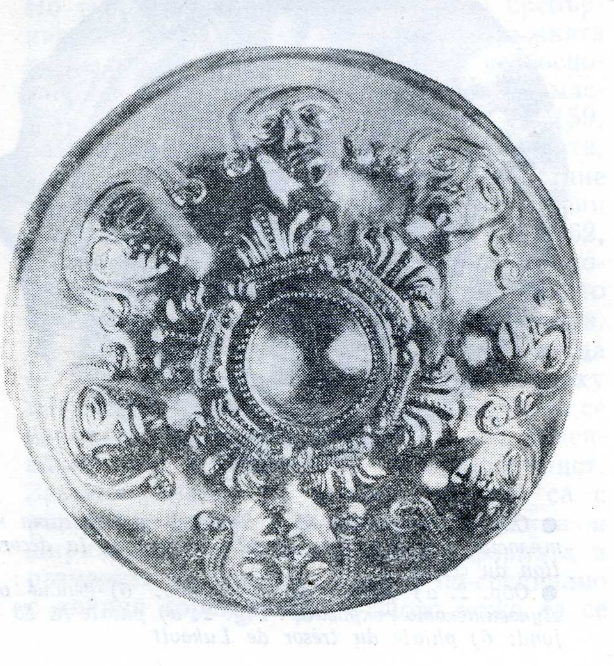
4

скифоса от Стрелча. Но при тях допълнителната гравировка по повърхността е значителна и на това се дължат разликите между отделните човешки глави. Вече имахме възможност да докажем, че когато тракийските торевти използуват матрици и печати, те никога не се задоволяват само с отпечатъка, а продължават след това да доработват повърхността с гравировка. Поради това всеки отпечатък с по нещо се отличава от другите. И при фиала № 94 от Рогозен повърхностната гравировка по бичите глави ги прави различни. Заслужава да се отбележи, че жълъдите по същата фиала са били изработени с печат с гладка повърхност, каквито са използували за бадемите. Едва след това чрез гравировка по лицевата повърхност те са получили завършения си вид. Но и найобикновените канелюри по фиалите не са били означавани върху подложките-матрици, ако такива изобщо е имало, а найнапред са били в общи линии разчертавани по тялото и след това изработвани релефно. И затова не е рядко явление отделни канелюри да са с различна ширина и дължина, а за някои да е останало съвсем малко място. Този начин на работа може да се наблюдава почти по всички тракийски фиали. Добри примери за това дават фиалите № 54 от Рогозен и от Мезек (*обр. 5*).

● *Обр. 3. Фиала № 69. Fig. 3. Phiale № 69*

● *Обр. 4. Дъна на фиала № 99 и № 100. Fig. 4. Fonds des phiales No 99 et No 100*

Казаното дотук съвсем не трябва да се приема като пълно отсъствие на матрици в тракийската торевтика от този период. Вече разполагаме с достатъчно отпечатъци от матрици, правени по различно време и за различни цели. Имаме и няколко матрици с различно предназначение. В находката от Рогозен можем да открием работа с една такава матрица. Това са човешките глави върху умбата на фиалите № 101, 102 и 103 (*обр. 6 а*). И в трите случая образът е правилно отпечатан върху сребърния лист и добре проработен по повърхността. Металът около маската е бил правилно изрязан, за да може цялото парче да се вмъкне чрез приклепване в тялото на фиалите. Но в находката има още една фиала с глава върху умбото — № 42 (*обр. 6 б*). Маската е напълно сходна и без съмнение това е отпечатък от същата матрица. Но в този случай тя е била леко наведена към брадата. Поради това изображението е придобило подруг израз, за което допринася и недостатъчната допълнителна обработка на повърхността. Металният лист наоколо дори не е бил равномерно изрязан и изравнен след огъването при изработването на главата. Така тя е била припоена като умбо върху значително по-старата фиала № 42, чието умбо е било пробито. Този случай ни дава интересни данни за работата на една работилница. Подобна работа с матрици (човешки глави) ни е вече позната от петте

4

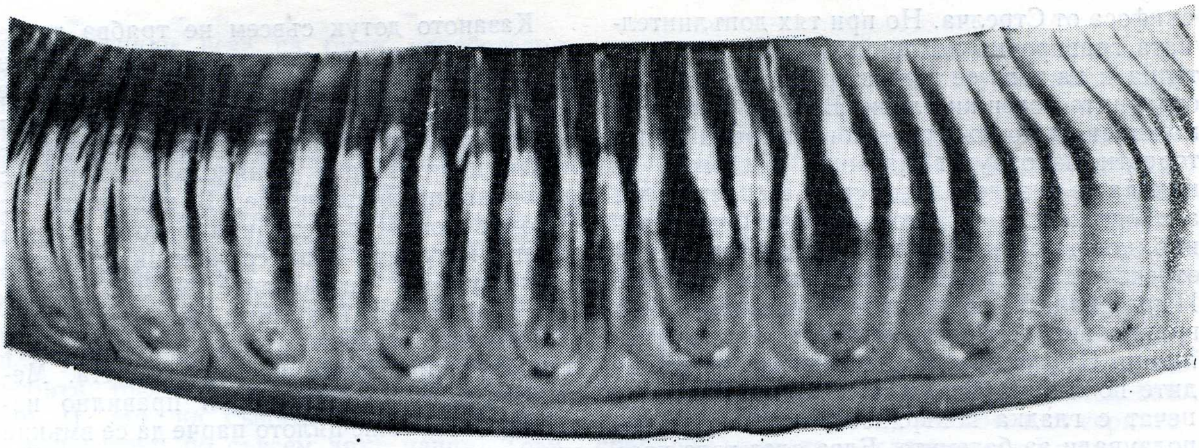
5

● *Обр. 5. Фиала № 54-детайл. Fig. 5. Phiale № 54 — détail*

● *Обр. 6 а) апликация — глава върху фиала № 101; б) апликация — глава върху фиала № 42. Fig. 6 а) application-tête sur la phiale No 101; б) application-tête sur la phiale No 42*

сребърни апликации с изображение на Аполон от Панагюрище.

Когато говорим за традиции в тракийската торевтика, трябва да разгледаме и някои от орнаментите по съдовете от Рогозен. Б. Николов отбелязва, че около умбото на фиала № 38 (*обр. 7*) има пръстен от перли, съединени с тангиращи отсечки, и че този орнамент се среща много по-рано и върху дъното на златния съд от Казичене[12]. Този орнамент, често наричан „бягащо куче", е известен по керамиката още от края на бронзовата епоха не само у нас, но и по аналогичните съдове от Троя VII б 2[13]. Същият продължава да се среща и по някои метални предмети от архаиката, синхронни на съда от Казичене. Върху малкия нагръдник от Голямата могила при Дуванлий този орнамент е изпълнен по същия начин, както върху съда от Казичене. Можахме да установим, че по фиалите от Рогозен този орнамент се среща в няколко варианта. По външната стена на № 46 в кръга около умбото са нанесени с кръгъл пунц единадесет кръга с точка в средата (*обр. 8*). Съединяващите тангенти са изработени чрез врязване с резец. Това е най-старият първичен модел, който е напълно графичен, както е при керамиката. Следващият вариант предава орнамента вече в пластична форма. На фиала № 53 кръговете са изчукани релефно, точките в средата им са станали малки перли (*обр. 9*). Това е било направено с два различни инструмента — най-напред са били изработени кръговете и след това перлите, които невинаги са точно в центъра. Тангиращите линии също са релефно изработени чрез удари с резец. Накрая идва посоченият случай, при който са били изработвани само перли. И в трите случая майсторите са работили без предварително разчертаване, затова два кръга са допрени един до друг. Този орнамент ни показва интересно развитие от графичност към пълна пластичност. Може би едно по-задълбочено проучване на този орнамент ще открие и други причини освен традиционността за неговото толкова дълго съществуване и трансформиране в тракийската торевтика.

Каничките от Рогозен също предлагат достатъчно материал за наблюдения по традиционните методи в предаването и развитието на формите и отделните орнаменти. Най-напред ще се спрем на най-характерните елементи в тяхната форма — гърлата, устията и дръжките. Всички канички от Тракия имат високи гърла, значително стеснени спрямо телата. Като свързващ елемент между тях се явява една изпъкнала ивица, често покрита с ови. Устията им навсякъде са кръгли и с издаден хоризонтален ръб. От него дръжките започват с хоризонтална част, която след това под различни ъгли се спуска надолу и чрез релефна апликация се припоява към тялото. Почти всички известни ни екземпляри имат една характерна особеност. В горните краища има по два волутно извити тела, които понякога плътно опират върху хоризонталния ръб на устието, а в други случаи са вдигнати отвесно над него и точно ограждат горните краища на дръжките. Напразно бихме търсили паралели за тези елементи при гръцките кани от архаиката и класиката и дори по-късно. Металните кани отдавна се изучават. Установена е и хронологията им и характерните особености на производствените центрове в Голяма Гърция и Етрурия[14]. Издължената елегантна форма на телата при тракийските канички е непозната за гръцките от същото време. Те са значително по-широки, правилните яйцевидни тела стъпват на масивни отделно отливани столчета, но има и форми с плоски дъна. При повечето от типовете кани преобладават трилистните устия. Само няколко форми имат кръгли, например ниските масивни отлети канички, известни у

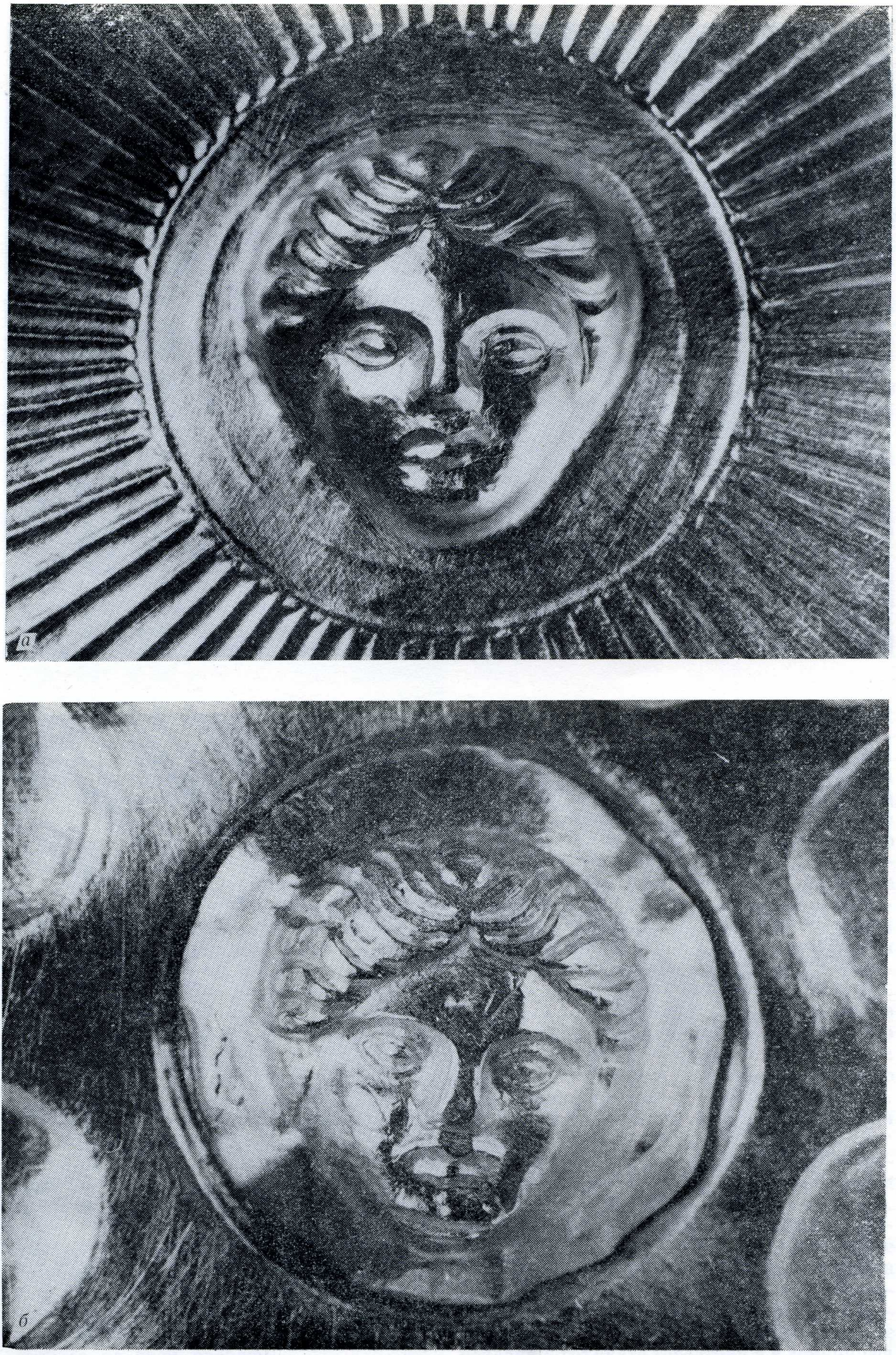

6

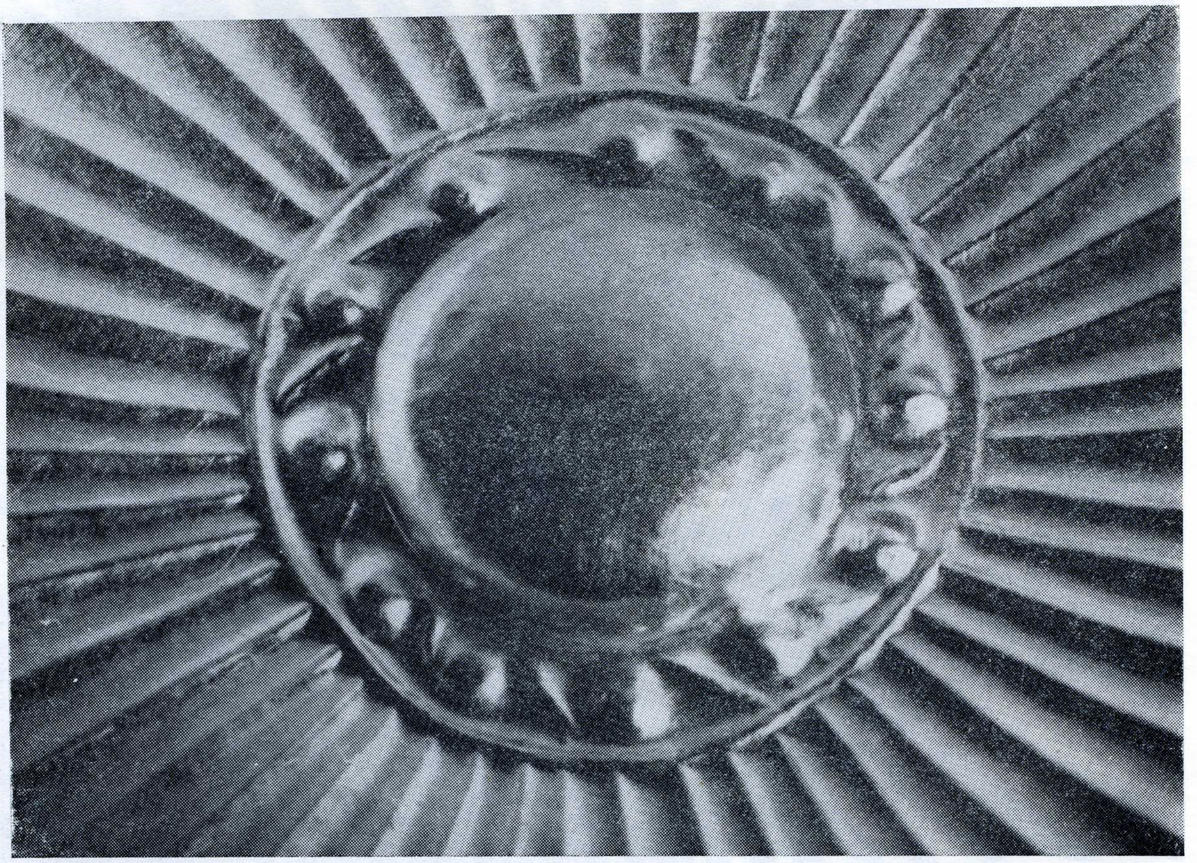

7

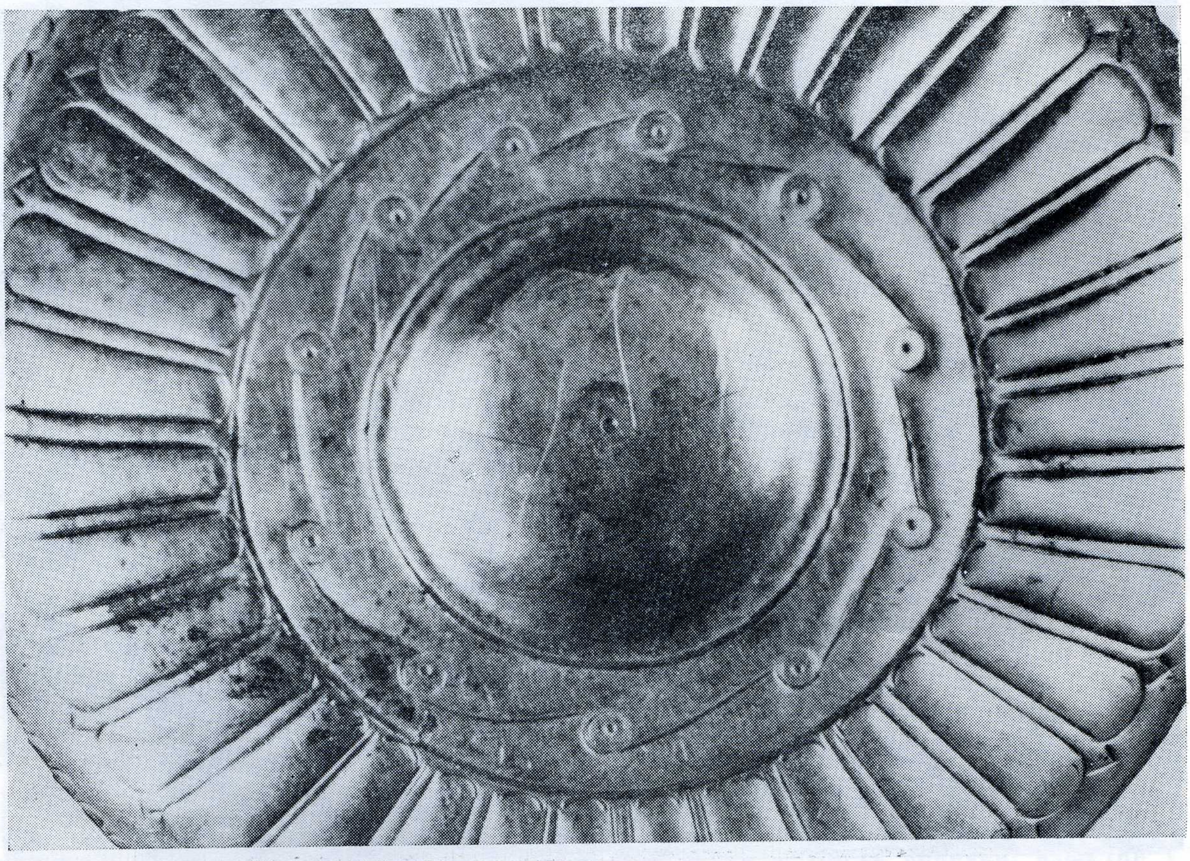

8

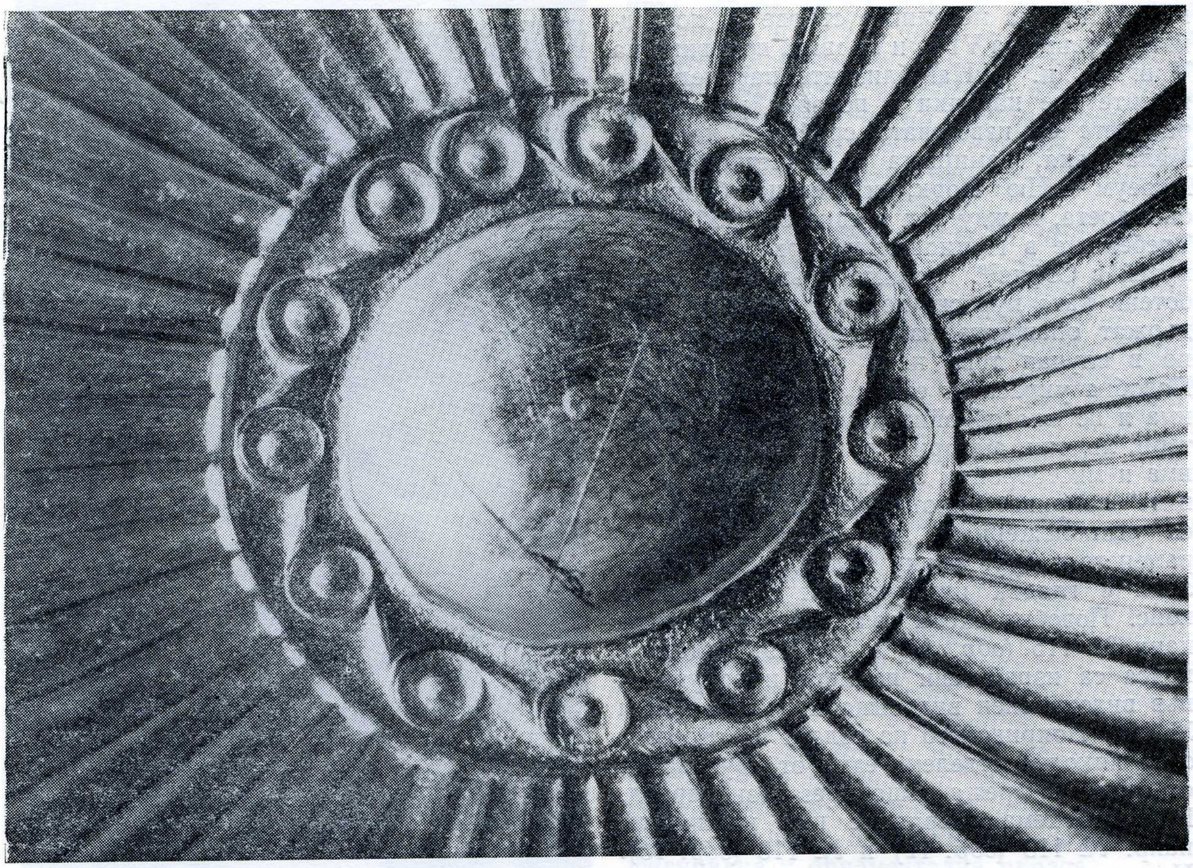

9

● *Обр. 7. Фиала № 38 — детайл от дъното. Fig. 7. Phiale No 38 — détail du fond*
● *Обр. 8. Фиала № 46 — детайл от дъното. Fig. 8. Phiale No 46 — détail du fond*
● *Обр. 9. Фиала № 53 — детайл от дъното. Fig. 9. Phiale No 53 — détail du fond*

нас от находките в Башова могила при Дуванлий, Букьовци и Враца. При тях и дръжките са със същата форма, както при тракийските кани. Но най-характерното за дръжките на гръцките кани още от архаиката е високата извивка нагоре непосредствено над устието. В цялата находка от Рогозен има само три подобни дръжки — на канички № 113, 115, 141. От други находки в Тракия такива не са известни. При това дръжките на № 111 и на № 113 са забити с нит към тялото, а това е абсолютно сигурен белег за вторична употреба — разпоените части на един съд никога не са били отново запоявани, а зачуквани с нитчета[15]. Така ние не знаем дали това са оригиналните дръжки на каничките, или са поставени допълнително за замяна на изгубените оригинали. Този тип канички от метал и керамика без съмнение са били характерни за земите на траките от този период, но едно по-задълбочено проучване на находките от цялото първо хил. пр. н. е. би могло да допринесе твърде много за изясняването на този проблем.

На някои орнаменти по каничките се налага да отделим специално внимание. Б. Николов отделя като най-ранна група тези с орнамент само върху раменете на тялото. От тях № 109, украсена само с ред ови върху изпъкналия ръб между тялото и гърлото, се приема за най-стара — общо IV в. пр. н. е. — според паралели от Панагюрище, Розовец и Луковит. Следващите вероятно по-късни варианти се характеризират с два реда овули — едни по-малки върху изпъкналия ръб между тялото и гърлото и втори по-издължени върху раменете на каничките — № 110, 111 (*обр. 10*). И накрая са поставени варианти, при които орнаментите ови и плитки канелюри в различни комбинации покриват целите тела на каничките от № 113 до № 123. Те също са датирани в първата половина на IV в. пр. н. е., като за това са привлечени паралели от Враца и Букьовци.

Именно на тази група канички заслужава да се спрем по-подробно. Най-напред е необходимо едно уточняване на термините. Издължените овули, обведени с двойна врязана линия, както са изработени по раменете на каничките № 111 и тази от Могиланската могила — Враца, се означават в археологическата литература като „езици“ (Zungenmuster, tonguepattern). Орнаментът се появява в гръцката торевтика и е доминиращ в украсата на металните съдове от последната четвърт на VI в. и първата половина на V в. пр. н. е. Най-близките паралели на нашите две канички с подобна украса по раменете са известната сребърна кана от Мала Азия, намираща се в Метрополитен Музеум — Ню Йорк, и редица бронзови ойнохоета, между тях и едно от гроб I при Требенище в Националния археологически музей в София[16]. Техните дръжки са изработени като куроси, които с двете си ръце държат опашките на лъвове, овни и др., но в случая това няма значение за нас. Подобна украса от езици само по раменете има и по многобройни други съдове — кратери, хидрии, амфори и др. От същото време има и многобройни съдове, при които „езиците“ покриват цялото тяло. Обикновено те са разположени в два пояса — един по раменете и друг върху тялото, и са разделени с гладък или украсен с плетеница пояс. Подобна схема има при рогозенските кани № 115 (*обр. 11*) и № 119, където в пояса са изработени палмети и волути, а във видоизменен вид също и при № 122 и № 123. Покриването на телата на съдовете с по няколко отделени един от друг пояси от езици се среща също през този период. И тази схема откриваме при каничките, напр. № 113 (*обр. 12*) и № 116 (*обр. 13*). Но в случая това са само най-общи заимствувания на декоративните схеми от късноархаичната торевтика. В изпълнението на отделните елементи откриваме всички присъщи на тракийските торевти начини на работа. При гръцките съдове „езиците“ са само плитко изгравирани върху стените и затова са графичен орнамент. При каничка № 111 „езиците“ са пластично изработени по същия начин, както и канелюрите по фиалите. Същото виждаме и при № 115 — по раменете има пластични „езици“, след гладкия пояс обаче следват вдлъбнати канелюри, нещо напълно необичайно при гръцките съдове. Дори разположените в пет пояса „езици“ при № 116 са изработени пластично. Това избягване на графичността за сметка на пластичното предаване на орнамента се открива и в орнаменталната украса на всички останали канички. И тук трябва също да отбележим едно типично явление в тракийската торевтика — изчукването на точки в краищата на овули, канелюри, „езици“ и в пространствата между тях. Колкото и претрупано да изглежда това на

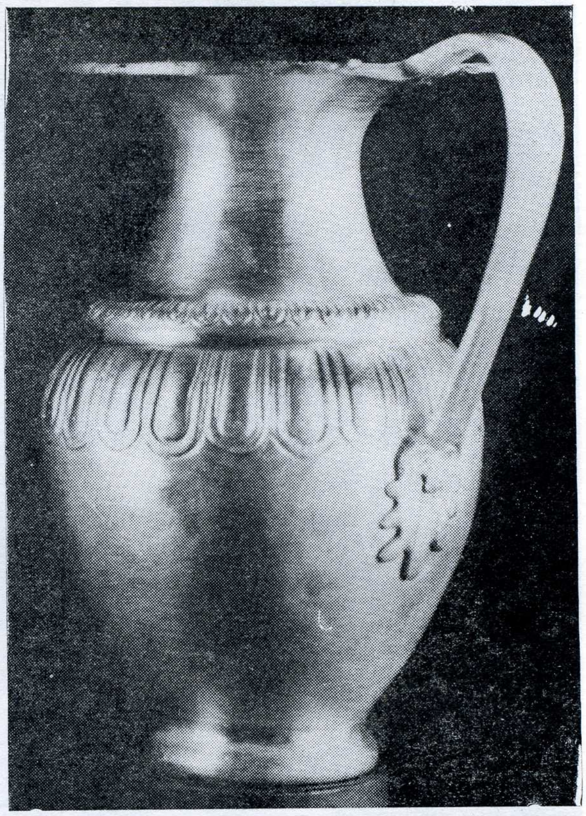

10

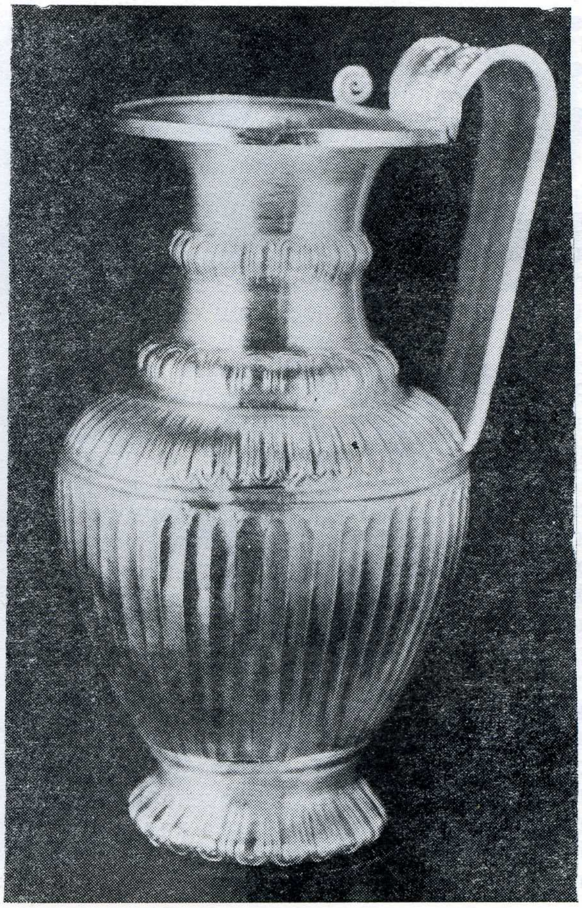

11

● *Обр. 10. Каничка № 111. Fig. 10. Petit broc No 111*
● *Обр. 11. Каничка № 115. Fig. 11. Petit broc No 115*
● *Обр. 12. Каничка № 113. Fig. 12. Petit broc No 113*
● *Обр. 13. Каничка № 116. Fig. 13. Petit broc No 116*

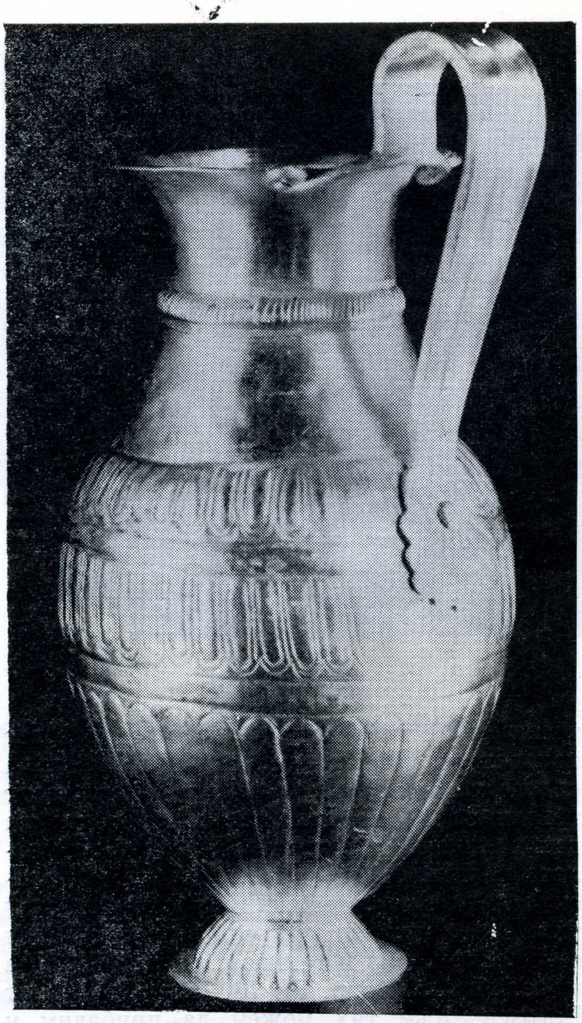

12

13

пръв поглед, то е направено не само заради желанието на всяка цена да се поставят декоративни елементи върху всеки свободен милиметър. Тези вдлъбнати точки увеличават повърхността на метала и чрез тях се създава една игра на светлината върху среброто, а то винаги и навсякъде се е ценяло именно заради блясъка му.

Тук отново трябва да се върнем към проблема за датировката на тези канички. Гръцките модели за тях са типични за късната архаика и към средата на V в. пр. н. е. те вече не се срещат. Възможно ли е тракийските торевти да се връщат със закъснение повече от половин век към тези модели? Традиционността и консерватизмът, за които тук говорим, са от съвсем друг характер. Може би привличането на повече сравнителен материал и преразглеждането на стари датировки на металните предмети от Тракия биха допринесли за едно ново датиране на тази група от канички в V в. пр. н. е. Затова трудно можем да приемем и твърдението, че каничката № 109 с гладко тяло и пръстен от овули върху гърлото е най-старата от тази група. След изчезването на езиците телата на съдовете с много малки изключения не се покриват с орнаменти и това продължава до елинизма, когато се появяват съдове с богата и дори претрупана фигурална и орнаментална украса.

И отново ще напомним, че тракийската торевтика има свое собствено развитие. Напълно естествено е да се възприемат отвън форми и декоративни елементи, което е типично явление за всяка култура и изкуство. Но в случая е много по-важно да открием как тези взаимствувания започват да се пресъздават и развиват от местните майстори, как стават част от тяхната художествена и занаятчийска традиция. В случая орнаментът „езици" наистина е бил възприет от гръцката торевтика и съдове, но той навсякъде е възпроизведен с типичните за тракийските торевти работни методи. По същия начин са възприети и редът овули, палметите, лотосовите цветове и др. орнаментални мотиви. Но и тях навсякъде виждаме изработени в характерния тракийски стил. Самобитното комбиниране на такива елементи най-ясно се проявява в каничките и фиалите от типа „Букьовци". При тях телата са украсени с едни и същи орнаменти, но без предварително изработена и механично повтаряна една и съща схема. При всеки един от съдовете орнаментите са били изработвани на ръка и в една напълно свободна комбинация, поради което всички фиали и канички се отличават една от друга. Тук откриваме и едно типично за тази група и за тракийската торевтика явление — овули, поставени легнали една до друга в хоризонтален ред (*обр. 14*).

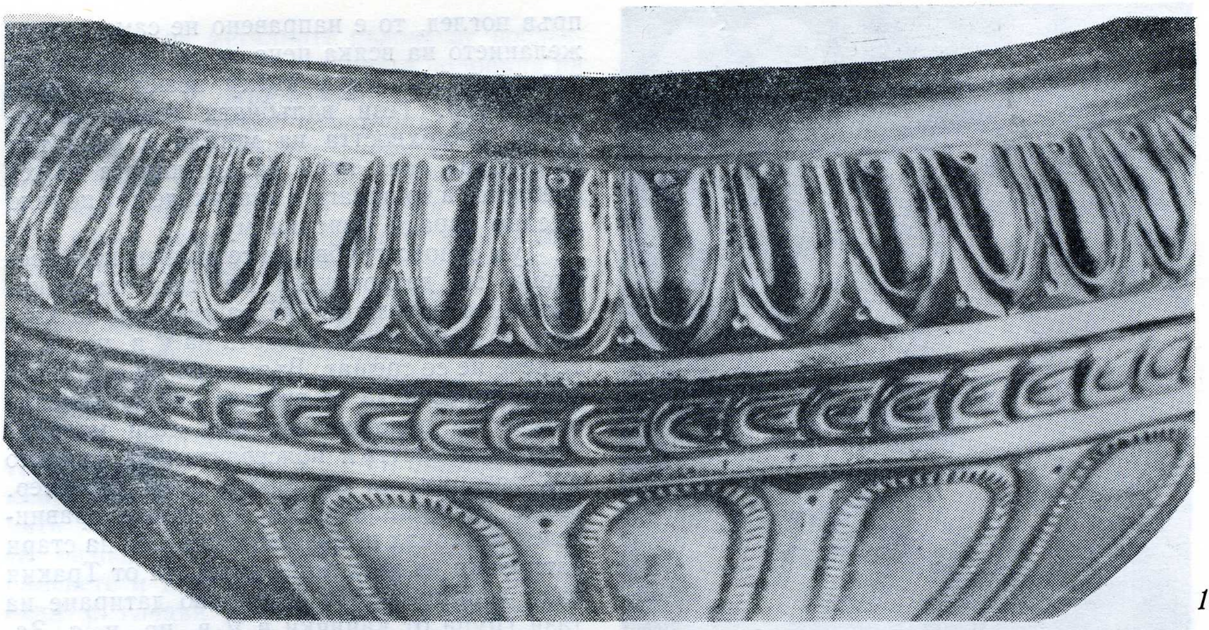

14

При тази група съдовете и орнаментите по тях са изработени на много високо техническо ниво. Най-голямата трудност са представлявали издължените и обърнати едно към друго „листа“ или „езици“, които бихме могли да разглеждаме и като произлезли от издължени бадеми. И точно те са изработени най-добре. Достатъчно е да ги сравним с подобните орнаменти по фиала № 87 (*обр. 15*), за да разберем разликата във възможностите на двамата майстори. В такъв случай спокойно бихме могли да говорим за продукция на една работилница, в която е имало и специализиране на майсторите — един е изработвал съдовете, друг е нанасял орнаментите. Такова специализиране в гръцките работилници отдавна е съществувало и на него се дължи доброто техническо изпълнение на продукцията. Защото в повечето случаи металните предмети от гръцките работилници, с които днес разполагаме, не са уникални произведения на изкуството, а само част от редовното производство. Затова още от микенската епоха в такива работилници са били използувани негативни и позитивни модели, матрици и печати за отделните орнаменти. В находката от Рогозен типичен пример за този начин на работа е фиалата-блюдо № 4, където на дъното с едни и същи печати са нанесени палметите и лотосовите цветове, а и медальонът с Херакъл и Авге е бил изработен върху матрица и след това доизработен по лицевата повърхност. Същото може да се каже и за сложната украса на фиалата № 2, чието изработване без помощни елементи е невъзможно.

И отново ще се върнем към основната група торевтични материали, изработени от тракийските майстори. В тях преобладават изкованите и украсени със свободна ръка съдове и затова лесно могат да се направят изводи за индивидуалните способности на всеки един от майсторите. Формата на фиалата е една от най-елементарните, независимо дали е от „гръцки“ или „ахеменидски“ тип. Но и при тях има отлично изработени екземпляри, има и такива с по-груба форма и изработка, напр. № 73, 78, 87, 100 от Рогозен. Към тях можем да прибавим и голямата фиала от първата Букьовска находка и някои по-малки от Луковитското съкровище. Те са били изработени от майстори с недостатъчен опит в изработването на такива форми или пък това са били отделни случаи в практиката им. Същото разграничаване на способностите на различните майстори ясно се открива и при изработването на гравираните орнаменти. Досега разполагахме с незначителен брой украсени съдове и характерните методи на торевтите можеха да се наблюдават главно по апликации и др. предмети[17]. И сега при съдовете от Рогозен откриваме същите традиционни методи на работа. Всеки майстор е предпочитал да изработи фигуралната и орнаментална украса чрез изчукване и гравиране със свободна ръка „репусе“ и значително по-рядко е използувал матрици и печати. Дори когато не са имали необходимите способности, все пак са работели така. Разликата в изработката на палметите по № 80 и № 81 или № 100 е очебийна. Но още по-ясно проличава този метод на работа при украсата на голямото гобеле № 165 и трите други от Аджигьол и Железни врата и шлемовете от същата група. Цялата сложна украса с многобройни фигури и орнаменти,

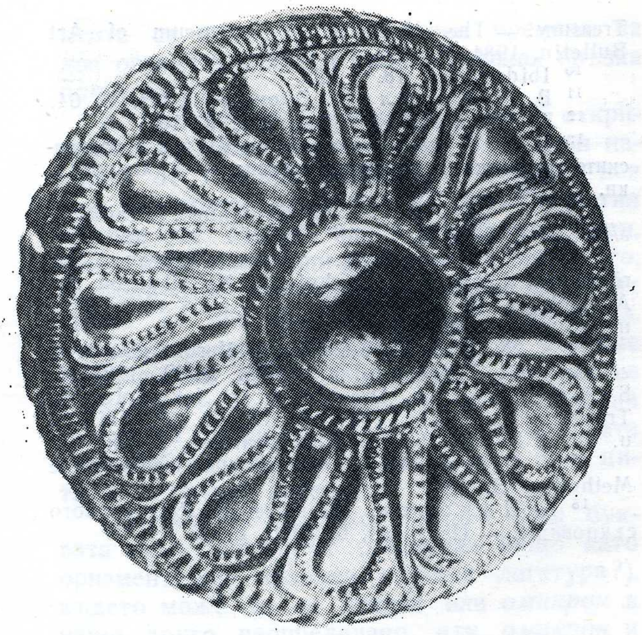

15

● *Обр. 14. Фиала № 89 — детайл.* *Fig. 14. Phiale No 89 — détail*
● *Обр. 15. Фиала № 87 — дъно.* *Fig. 15. Phiale No 87 — fond*

често вплетени едни в други, би могла много по-лесно да се изработи с помощни модели. Но като вероятна причина за предпочитането на свободната работа в случая би могло да бъде смисловото значение на композицията. Във фигуралната украса на всеки един от тези съдове и шлемове без съмнение има по една предварително изработена програма. Именно затова ни е трудно да приемем безусловно твърдението, че „някои различия в композирането на изображенията в никакъв случай не нарушават общото стилово единство. Те само показват, че четирите чаши са работени от различни майстори и в различни златарски ателиета“[18]. Ето защо ние имаме основание да приемем всеки един от изработените и украсени от тракийските майстори съдове за единични, уникални и неповторими предмети, докато известните ни гръцки съдове са дело на цялата работилница. И тази практика продължава да се прилага и по-късно. Най-добрият пример за това е една купа от съкровището при Якимово, която показва как местният майстор е успял да възпроизведе простата форма на елинистическата купа, а релефа на конника е изработил с традиционните методи на свободно изчукване според доста ограничените си възможности. Същото се отнася и за фалерата с изображение на богиня от находката. А и позлатяването на релефите пак е изцяло традиционно, но вече значително огрубено.

Вече имахме възможност да посочим, че най-старите засега известни ни тракийски торевтични произведения показват пълното овладяване на определени технически методи, което е безспорен белег за тяхното неколковековно традиционно прилагане. Съдовете от Рогозен ни дават основание отново да твърдим това по отношение на тези основни методи. Почти всички предмети са от V в. до средата на IV в., от периода на най-големия разцвет на тракийската торевтика. Детайлният стилов анализ на съдовете и сравнението им с досега известните ще допринесе още повече за изясняването на проблемите около локализирането на работилниците, които с пълно право могат да се търсят предимно в областите между Балкана и Дунава.

Като изключително ново и важно явление е появата на фиалите и каничките от типа „Букьовци“. Сега за първи път ясно виждаме повече екземпляри от продукцията на един тракийски майстор или работилница. И тук са били прилагани все същите традиционни методи на изработване. Но също така е традиционен и сремежът на майстора да не повтаря механично все същия модел, а всеки път свободно да създава комбинации от орнаменти, съобразени с особеностите на формата. Интересно ще бъде да се съпоставят и украсите върху дръжките на каничките от същата група.

Досега само на няколко торевтични произведения можеше да се види едно характерно представяне на дълга надиплена женска дреха. Най-лесното обяснение е то да се окачестви като неумело или неразбрано подражание на гръцките прототипове. Но по канички от Рогозен отново се появяват същите надиплени дрехи. И е ясно, че това също е един чисто тракийски традиционен изобразителен похват, изпълнен със сходни технически средства.

Находката от Рогозен показва, че в земите на траките торевтиката е имала своя самостоятелна и напълно самобитна линия на развитие. Така са се създали традициите в стиловете изобразителни средства и в чисто техническото майсторство. Както във всички времена, и тук е имало взаимствувания на форми и отделни елементи, но в повечето случаи те не са механично пренасяни, а са били претворявани и органично споявани в създадената местна торевтична практика. А това според нас е още едно доказателство за дълбоките корени на традициите в тракийското изкуство през първото хил. пр. н. е.

[1] Б. Николов. Фиалите от Рогозенското съкровище; Каните от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 6, 1986, с. 8 и сл.

[2] V. P. Vasilev. Einige charakteristische und traditionelle Methoden in der thrakischen Toreutik. — Pulpudeva, 3, 1980, S. 149—164.

[3] H. Blümner. Terminologie und Technologie der Gewerbe und Künste. B. 4. Leipzig, 1886, S. 150.

[4] Б. Николов. Каните. . ., с. 17.

[5] В. П. Василев. Технологически наблюдения върху съкровищего от Якимово. — Изкуство, 1975, с. 56 и сл.

[6] Б. Николов. Каните. . ., с. 17.

[7] Б. Николов. Фиалите. ., с. 8.

[8] В. Ф. Гайдукевич. Античный бронзовый штамп, найденний в Тиритаке. — СА, 6, 1940, с. 298; И. Д. Марченко. Материаль по металлообработке и металлургии Пантикапея. — МИА СССР, 56, 1957, с. 166; В. П. Василев. Тракийски бронзов печат от IV в. пр. н. е. — Векове, 1, 1978, 62—65.

[9] D. V. Bothmer. A Greek and Roman Treasury. — The Metropolitan Museum of Art Bulletin, 1984, Nr. 16. 17, p. 24.

[10] Ibidem, Nr. 18, p. 25.

[11] В. П. Василев. Бронзов печат, с. 64.

[12] Б. Николов. Фиалите, с. 10.

[13] Д. П. Димитров. Трои VII в 2 и балканските тракийски и мизийски племена. — Археология, кн. 4, 1968, с. 1—14.

[14] Th. Weber. Bronzekannen. Frankfurt a/M, 1983, S. 6 ff.

[15] H. Drescher. Untersuchungen zur römischen Löttechnik. Technische Mitteilungen zur Archäologie, B. 1, S. 78. В. П. Василев. Технологически наблюдения, с. 54.

[16] K. A. Neugebauer. Reifarchaische Bronzevasen mit Zungenmuster. — RM, 38/39, 1923/24, S. 342; B. Filov. Die archaische Nekropole von Trebenischte. Berlin, 1927, S. 59, Nr. 72, Taf. 10 u. II; Th. Weber. Bronzekannen, S. 68.

[17] V. P. Vasilev. Char. und traditionelle Methoden. S. 161.

[18] Б. Николов. Чашите от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 6, 1986, с. 40.

La trouvaille de Rogozen — éléments traditionnels et nouveaux dans la toreutique thrace

V. P. VASILEV

(Résumé)

La trouvaille de 165 vases d'argent près du village de Rogozen fournit un nouveau matériel très riche pour les chercheurs de la toreutique thrace. Ils ont étudié certaines méthodes de travail traditionnelles, caractéristiques des maîtres thraces du Ier millénaire av. n. ère.

La dorure de certaines parties des vases est effectuée par l'application de lamelles d'or, seuls quelques objets étant avec une dorure amalgamée. Les phiales sont exécutées en trois parties — umbo, corps et embouchure qui sont attachées avec un clou. Les petits brocs sont travaillés également en trois parties — pied, partie moyenne et goulot avec embouchure. Tous les vases sont travaillés au „repoussé". Les ornements sur eux sont dans la plupart des cas exécutés de la même manière. Avec des coins sont travaillées les amandes dans la phiale No 82, mais les palmettes sont gravées au „repoussé" d'après une esquisse préalablement posée (*fig. 1*). De la même manière sont exécutées les amandes et les palmettes également sur la phiale No 83 et sur une phiale du trésor de Lukovit (*fig. 2 a, б*). On découvre les mêmes traits aussi sur d'autres phiales (fig. 3). Pour un grand nombre d'ornements sont utilisés des sceaux spéciaux (*fig. 4, 6 a, б*). L'auteur étudie les différentes variantes de l'ornement „chien fuyant" (*fig. 7, 8, 9*) qui de graphiques deviennent volumineuses. Sur certains brocs on découvre une répétition exacte de „Zungenmuster" et bien des exemplaires montrent différentes variantes locales de cet ornement (*fig. 10, 11, 12, 13*). Un ornement caractéristique représentent les rangs d'ovules couchés (*fig. 14*). Un groupe nombreux de vases sont travaillés dans un atelier ou d'un maître. Ce qui est caractéristique des vases de la trouvaille c'est que les traits stylistiques traditionnels sont habilement combinés avec de nouveaux éléments qui sont remaniés par les maîtres thraces.

Надписите на Рогозенското съкровище

ГЕОРГИ МИХАЙЛОВ

Известен брой предмети имат гръцки надписи, които са изработени по два начина — впрочем „изработени" може да се каже само за първия вид: с пунктир (*а*), или издълбани или надраскани с острие (*б* и *в*), но всички от различни ръце. По своята форма и художествен стил един от съдовете (*г*) трябва да се отдели настрана: той има два надписа, които са нанесени в различни времена на две различни места и нямат никаква връзка помежду си.

а. Надписите с пунктир. Преди откриването на това съкровище от предишни находки от същата област и източно от нея чак до устието на Дунав ни бяха известни съдове със същите или с подобни надписи, които бяха тълкувани различно и, общо взето, неубедително. Рогозенските съдове ни дават ключа да обясним почти целия материал. Според приетата практика ние не слагаме диакритични знаци (придъх и ударение) на тракийските имена, макар и те да са написани с гръцки букви и подведени по гръцката склонитбена система освен когато са в цитати от гръцки автори.

(1) Инв. 480: Σατοκο. Накрая, след буквата *капа*, майсторът е изчукал нещо като орнамент (или някаква странна лигатура?), където може да се открие или *омикрон* и нещо друго неопределено, или *омикрон* и *ипсилон* (ου), написани в сложен комплекс от точки. Каквото и да е било негово намерение, в случая завършекът за нас е без значение, поради това, че другите надписи осветляват проблема по безспорен начин.

(2) Инв. 464: Διδυκαιμο.

(3 и 4) Инв. 478 и 479: Κοτυος ἐξ Αργισκης.

(5) Инв. 491: Κοτυος ἐξ Ηργισκης.

(6) Инв. 472: Κοτυος ἐξ Απρο.

(7) Инв. 473: Ἐξ Απρο Κοτυος.

(8 и 9) Инв. 471 и 491: Κοτυος ἐξ Βεο. (Вж. също № 25.)

(10) Инв. 439: Κοτυος ἐγ Βεο. Δισλοιας ἐποίησε. След Βεο ръбът на фиалата е счупен и долната част на следващата буква почти липсва, но тази буква не може да бъде *алфа*, понеже няма средна хаста (разбира се, в пунктир), а единствено *делта* или *ламбда*. Ние предпочитаме, както първият издател Δισλοιας, понеже е запазена една съвсем мъничка част от долна хаста до дясната наклонена хаста на буквата, но при използуваната от майсторите епиграфска техника това не може да се твърди с абсолютна сигурност и никак не би било странно, ако един ден в тракийската ономастика се появи и името *Λισλοιας.

(11) Инв. 477: Κοτυος ἐκ Γειστων.

(12) Инв. 475: Κοτυος ἐγ Γειστων.

(13) Инв. 476: Κοτυος ἐξ Σαυθαβας. Във второто име втората буква от дясно на ляво е написана Λ, обаче няма никакво съмнение, че майсторът не е изписал средната хаста на буквата *алфа*, Α, което не е единствен случай в епиграфиката, пък и морфологията показва, че трябва да се приеме това четене.

(14) Инв. 540: Κοτυς Ἀπόλλωνος παῖς.

(15) Инв. 474: Κερσεβλεπτο ἐξ Εργισκης.

Изработените с пунктир надписи от предходните находки, които ще допълнят съществено рогозенския материал, са следните:

(16) Фиала от Могиланската могила във Враца: Κοτυος ἐ⟨γ⟩ Βεου. Майсторът е направил грешка, изписвайки ЕТ вместо ЕГ, както е в № 10: ἐγ Βεο. Разбира се, ετ е невъзможна форма вместо ἐξ или ἐκ и следователно безсмислена.

(17) Фиала от Александрово, Ловешко: Κοτυος ἐγ Γηιστων.

(18) Фиала, намерена вероятно в Плевенско, но се намира в частна колекция: Κοτυος ἐκ Γειστων или Γηιστων. Не съм видял нито самия съд, нито снимката, за която споменава авторът на първата публикация, затова също така не зная каква форма има и предлогът — ἐξ, ἐκ или ἐγ.

(19 и 20) Ритон и кана от Борово, Русенско: Κοτυος ἐξ Βεο.

(21) Ритон от Борово: Κοτυος ἐ(ξ или κ, или γ) Βεο. Майсторът е написал ЕВЕО, което явно е грешка: не може да се мисли за опростяване на една гемината ββ, появила се като резултат на асимилация κβ>ββ или γβ > ββ.

(22) Фиала от Аджигьол, Северна Добруджа: Κοτυος ἐγ Βεο.

(23) Фиала от Браничево, Шуменско: Τηρης Αματοκου ιη παδρυ.

б) Графити със собствени имена.

(24) Върху фиала № 12 на разстояние 5 см вляво от първия надпис е изписан по-късно друг надпис с острие с недълбоки линии и немного грижливо, но със сигурна ръка: Κοτυ.

(25) На дъното на фиала № 9 е изписано небрежно: Καινο. (Вж. по-долу № 29.)

(26) На дъното на една от каните (инв. № 542) около една красива розета е надраскан с острие съвсем небрежно сложен комплекс от букви и черти, едни по-дълбоко и ясно, други съвсем леко. Текстът започва със Σαιτοκο, обаче третата буква не е сигурна: има една вертикална хаста за *йота* и горе, вляво от тази хаста, се забелязва една много къса и леко драсната полегата чертичка, чийто долен край сочи към вертикалната хаста; взети заедно двете черти могат да образуват *ипсилон*, Υ. Все пак на мен ми се струва, че четенето *йота* е за предпочитане пред *ипсилон* и че малката чертичка горе се дължи на небрежността на писача. След това Σαιτοκο или Σαυτοκο иде един много грубо надраскан комплекс, в който може да се различи една *сигма* и след нея три триъгълни букви, всяка от които може да бъде *алфа* или *ламбда*, и след този комплекс има нещо като наклонена *алфа* и може би една много леко надраскана *сигма*: всичко това може да бъде Σαλλα или Σαλλας. Последната „*сигма*“ е издраскана върху или върху нея е издраскан после (при почистването патината е отстранена, така че не може да се каже кое как е станало) комплекс от три триъгълника, чиито линии повече или по-малко

се пресичат, като третият триъгълник има

средна хаста, 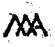 т. е. ΛΛΑ или ΜΑ.

Трябва да се заключи, че този комплекс е началото на друго име и да го изтълкуваме като Μα, но всичко това е много несигурно. След това се чете ясно ριτας, после празно място колкото за една буква, след него буквата Η и след нея малко празно място, което я отделя от Σαιτοχο или Σαυτοχο, за което говорихме в началото — така се затваря кръгът. Значението на това Μα(?)ριτας и на *етата* не е ясно.

в. Знаци. Има ги на 15 съда, пет от които съдове са с надписи от първите два вида.

(27) Инв. 432: На външната страна на ръба на фиалата са изписани с пунктир три знака: първият от тях прилича на част от отворена спирала, а другите два имат формата на двойна брадва (лабрюс); първата е с къса дръжка надолу, образувана с двоен ред точки, а втората е в обратна посока, като сочещата ѝ нагоре дръжка е съвсем къса чертичка. „Спиралата“ и първата брадва са изчукани от една и съща ръка, докато втората е от друга ръка.

(28) Инв. 442: На дъното на фиалата е издраскана двойна брадва (лабрюс).

(29) В центъра на дъното на фиала № 9 (= № 25) е начертан в кръг комплексът

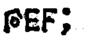 където е началото му, е неизвестно. Извън този кръг е изписано Καινο (№ 25, вж. по-горе).

(30) Отвън на фиала № 15 са начертани буквите ΠΤΤΤΤ. На умбото вътре в съда е изписана от друга ръка буквата Λ.

(31) Отвън на ръба на кана № 26 е начертан комплексът ≲|F|⊢.

(32) На умбото на фиала № 13 са изписани буквите Η · Η (с точка помежду им).

(33) На дъното на фиала № 3 са изписани буквите $\overset{X}{\Lambda}$ (или обратно $\overset{V}{X}$?).

(34) На ръба на устието или на друго място — най-вече на дъното — на една група от съдове са начертани знаци с различна форма, но не може да се установи в каква

посока са обърнати: 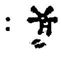 фиала № 5), 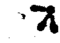

(фиала инв. 507), 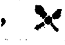 (фиала инв. 533), и пр.

За да приключим със знаците, можем да кажем, че групите от букви означават може би тежестта на метала според непозната метрична система, но това е само хипотеза, понеже ΠΤΤΤΤ не дава никакъв смисъл. Тежестта на фиалата сега е 147,9 гр, докато Π = πέντε, пет драхми, Τ = τάλαντον = 6000 драхми или = τεταρτημόριον = 1/4 от обола, така че ΤΤΤΤ 4 × 6000 = 24 000 драхми, или 1/4 + 1/4 + 1/4 + 1/4 = 1 обол: очевидно това няма смисъл. ≲|F|⊢ не е в по-добро положение: ≲ не означава тежест, а само числото 200, обаче какво от 200? Ι = 1 обол, F = ? и Ι = 1 обол, но всичко това образува една ненормална серия. Знаците като геометрични фигури (някои от тях имат форма на лигатури) са също така с неопределена природа.

г. Плиткото блюдо („фиала“), украсено със сцена Херакъл и гола женска фигура, носи надписът ΑΥΓΗ (над главата на жената) и след известно празно пространство ΔΗΛΑΔΗ (до главата на Херакъл). Буквите са начертани с двойни линии. Този надпис е бил изписан в работилницата едновременно с изработването на блюдото, а по-късно друга ръка е написала с пунктир на ръба Διδυκαιμο (№ 2). Ако в първата дума лесно се разпознава древната богиня на плодородието в Тегея Алея, идентифицирана по-късно с Атина и най-сетне деградирана в ранг на принцеса с име Αὔγη (от αὐγή „слънчева светлина“), с която Херакъл има любовна история, от която се ражда Телеф и се създава доста сложен мит, то значението на δηλαδη е неясно. Съществува едно гръцко наречие δηλαδή „ясно, очевидно“, но би била повече от странна самостоятелната употреба, извън контекст, на наречие, още по-малко пък с такова значение; то няма значение на подкана, както се подхвърля от някои. Не познаваме и съществително ж. род *δηλαδή, нито пък надписът е *δηλαδής, та да го тълкуваме като нов, непознат досега, епитет на Херакъл, както предположи първият издател. Отгоре на всичко нито име от м. род *δηλαδής, нито от ж. род *δηλαδή са обясними. Историята с предишните тълкувания на надписите по фиалите показва, че не трябва в такива случаи да се избързва, въпреки че тълкуването „очевидно (това е) Авге“ не е невъзможно.

Най-важните надписи са тези от първата група. Те се състоят или само от едно-единствено собствено име (антропоним) в родителен падеж (№ 1 и 2), или от собствено име в родителен падеж, последвано от географско име (топоним) в родителен падеж с предлога ἐξ „от“, който поради началния звук на топонима може да се яви и под формата ἐκ или ἐγ: ἐκ Γειστων (№ 11) и ἐγ Γηιστων (№ 12 и 17), ἐγ Βεο или ἐγ Βεου (№ 10, 16 и 22), като тези две форми представляват обикновено фонетично явление в гръцки, познато ни в подобна група явления от епиграфиката: асимилация според следващите *g* и *b*.

Собственото име в род. п. и в двата случая означава, че съдът принадлежи на носителя на името, а географското име с ἐξ трябва да се тълкува, че съдът или металът произхожда (идва) от мястото, чието име е придружено от този предлог, а не, че лицето произхожда от това място или че живее в него; във втория случай трябва да се очаква един демотикон или етникон от типа Ἀθηναῖος или Λακεδαιμόνιος. Ние не разбираме също така, че лицето идва от означеното място, както ще видим по-долу. Следователно значението е: *(съд) на Саток; (съд) на Дидюкаймос; (съд) на Котис, от Ергиске (е)* или *Аргиске, от Апрос* или *Апрон,* от *Беос* или *Беон, от Гейстой* или *Гейстай* или *Гейста* (ср. род), *от Саутаба,* и *(съд) на Керсеблептес, от Ергиске.* Тази е причината единият от надписите (№ 7) да бъде съставен в обратен ред: *от Апрос (съд) на Котис.* Надписите *не* означават, че съдовете са подаръци, дадени (пратени) от градовете: в такъв случай трябва да се очаква формула с предлога ὑπό или ἀπό. Разбира се, собственикът е могъл да ги подарява на други лица и в такъв случай може да се заключи, че собственикът е подчертавал, че селището, *откъдето идва* предметът, му е принадлежало. Възникват и други проблеми: кой е бил собственикът на съкровището и защо има съдове със същите надписи, заровени в девствена земя (съкровището от Борово), а други поставени в гробове (Могиланската могила и др.); за кого е надписвал собственикът предметите — за себе си или за тези, на които ги е дарявал, ако това са били подаръци; защо само известен брой са надписани, докато по-голямата част са без надписи и надписаните съдове представители ли са на по-големи групи от предмети? Всички тези въпроси, както и ред други, които могат да възникнат — например, защо почти всички такива находки, с малки изключения (Дуванли), произхождат от Дунавската равнина, — не засягат, строго взето, езиковото тълкуване и са важни за заключения от друг характер, но ние трябва да ги имаме винаги предвид, макар и мълчаливо.

Авторът на първата публикация приема, а и други изказаха по един или друг начин същото мнение по време на дискусиите, станали през май 1986 г. на две кръгли маси, че антропонимите са имена на майстори, обаче това тълкуване не е приемливо, понеже: (1) не е възможно да има петима майстори с име Котис от пет различни селища; (2) нито един майстор Котис, произхождащ от пет различни места, или пътуващ от едно място на друго, или притежаващ работилници в тези пет различни места, тъй като не е мислимо съществуването на богат собственик на работилници в царство от източен тип, каквото е било тракийското. Блюдото с Херакъл има два надписа в напълно различен стил: надписът при фигурите на Авге и Херакъл е гравиран при изработването на съда в работилницата, а надписът Διδυκαίμο е бил изчукан впоследствие от друга ръка в стила на останалите надписи. Към това се прибавя и един друг решителен аргумент: ако майсторът е искал да постави името си на изработен от него предмет, той го е поставял в именителен падеж, придружено от глагола ποιέω „правя, изработвам“ в минало време ἐποίει или ἐποίησε „направи, изработи“, и ние намираме точно тази формула в № 10: *(съд) на Котис, от Беос (Беон). Дислойас направи (го = съда),* която има точно съответствие в една фиала от Южна Русия:

Ξεβανοκου. Ταρουλας ἐποίει ЖМН *(съд) на Ксебанок. Тарулас (го) направи. (струва) 48 златни монети.*

Но ние не можем да спрем тук: нашата интерпретация на надписите се подкрепя от аргументи от друг характер и тук именно започва истинската историческа стойност на съкровището вкупом с другите находки от същия вид. Кои са Дидюкаймос, Сатокос, Котис и Керсеблептес? Не се дължи на проста случайност, че последните три имена се явяват както на съдовете, така и в одриската династия в края на V и началото на IV в. пр. н. е. Сатокос е името на Ситалковия син, който изчезва от историческите извори след бащината си смърт в 424 г.; Котис е могъщ владетел на одриското царство (383—359 г.), „Старият Котис, Великият Котис“, и името на неговия син е Керсеблептес (359—341 г.); царството на Керсеблептес е превзето от Филип II Македонски и Тракия превърната в македонска провинция, управлявана от един македонски стратег. Именно Ергиске (в тази си форма) ни е позната като едно от тракийските места, споменати от Демостен и Есхин във връзка с Филиповите походи в Тракия. Без съмнение това селище трябва да се локализира някъде по Южна Марица и неговото име е сродно с името на река Ергинос (днес Еркене), приток на Марица. Апрос или Апрон се локализира в същата област (сега Кестридже), недалеч от Мраморно море. Беос или Беон не е засвидетелствувано досега, но близо до Апрос се намира една римска пътна станция Бео-дизос или Бе-дизос, която има шансът да бъде същото място, обаче съществува и едно друго място, Баос (вж. по-долу). Ние не знаем кой е бил Дидюкаймос и това име се явява за пръв път в тракийската ономастика. Не можем да докажем с положителност, че Сатокос тук е Ситалковият син — лично аз смятам, че е така — и тук почват предположенията за съдбата на Саток: според изворите Ситалк е бил наследен от братовия си син Севт (I) и е съвсем логично да заключим, че Саток не се споменава повече в историческите извори, понеже е бил отстранен от властта с държавен преврат, както аз мисля и съм изложил другаде това си мнение, но може би има и други възможности за обяснение. Както и да е — и тук е именно основното, — не може да има никакво съмнение, че Котис и Керсеблептес са одриските владетели, за които стана дума, и те двамата дават точното време на съдовете, които носят техните имена, и името на Керсеблептес установява terminus ante quem за събирането на цялото съкровище.

Всичко това съвпада не само с художествения стил на последните предмети от съкровището, но също и с епиграфските и езикови данни. С изключение на надписа на Дидюкаймос (№ 2), който е най-добре изработен и може да бъде отнесен както към V, така и към IV в. пр. н. е., епиграфският стил на останалите надписи сочи към по-късен и сравнително дълъг период — от IV в. до ранната елинистическа епоха: формите на буквите ⊙, Ր и понякога Π, Σ (с разкрачени горна и долна хаста; в № 10 тази буква има доста екстравагантна форма в близост до ръкописен стил), 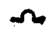, различната големина на *омикрон* — малко или високо като другите букви, а понякога са употребени в един и същ надпис и двата размера. Следователно не е възможно да стесним границите на периода единствено въз основа на епиграфския стил, който не е хомогенен поради несръчността на майсторите и техниката на пунктира. За щастие има други елементи, които могат да помогнат. Ние вече споменахме за terminus ante quem. Що се отнася пък до terminus post quem, то за надписите с Котисовото име от значение е не само присъствието на името му, но също и изразяването на генетивното окончание със знака -ο. Този знак се употребява крайно рядко след средата на IV в. пр. н. е. Този е традиционният атически правопис, но с въвеждането на източнойонийската (милетската) правописна система при архонта Евклид (403—402 г.), в която генетивното окончание се отбелязва с -ου, има колебание в правописа, като едно до друго се употребяват и -ο, и -ου, докато най-после се утвърждава -ου. Надписът на Керсеблептес има също така -ο (№ 15), а надписът на Терес (№ 23) има вече -ου (Αματοκου). Тази смяна на правописа е причина и за едновременната поява на ε и η за дългата гласна в Εργισκη (№ 15) и Ηργισκη (№ 5), и ε и ηι за дългия дифтонг в Γειστων (№ 11) Γηιστων (№ 12 и 17). Но това е явление не само с ортографска стойност: налага се заключението, че в одриския двор е била в употреба атическата писмена система и това обстоятелство е с историческо и културно значение: то показва, че не само през първата половина на IV в. пр. н. е., т. е. през най-добрия период на Втория атински морски съюз, политическият интерес на одриското царство е бил насочен към Гърция и по-специално към Атина, което е нещо естествено през това време, но също (и тук е същественото), че този интерес представлява продължение на една стара традиция от епохата след Втората Гръко-персийска война: през тази именно Belle époque на Атина одриското царство, което се е откъснало от персийската империя и започнало да се превръща от Терес I насетне в мощна държава, да става политическа сила в региона и най-после атински съюзник при Ситалк, се е намирало под атинско влияние.

Антропонимите

Първият известен носител на името Κοτυς е Старият Котис, а след него в тракийските династии и по-късно в боспорското царство се явяват доста Котисовци. През късната класическа и през елинистическата епоха обикновени лица с това име са малко; то става сравнително широкоразпространено между обикновения народ през римската императорска епоха. Това показва, че от началото до премахването на тракийската държава Котис е било типично царско име. Според Д. Дечев Κοτυς е съкратена форма на сложно име с първи елемент Κοτυ-, но такова име не е досега засвидетелствувано. Съществуват сложни лични имена Κοτυ-ριλλους (ж. р.) и Κοτυ(τ)-ταρις (ж. р.), обаче те (както е отбелязал още Д. Дечев) са произведени по-скоро от името на богинята Κότυς или Κοτυτ(τ)ώ, какъвто е случаят и с името Κοτυτίων (м. р.; III в. пр. н. е.), което е произведено от името на празника на богинята Κοτύττια или Κοτυτὶς ἑορτή. Съкратена форма или не, очевидно е, че антропонимът Κοτυς е сроден, ако не и идентичен, с първата форма на името на богинята Κότυς или Κοτυτ(τ)ώ, почитана по-специално у траките-едони — един аспект на богинята-майка, чиито празници Κοτύττια са били с оргиастичен характер и са се разпространили дори в Гърция. Досега няма убедителна етимология както на теонима, така и на антропонима, но в случая това не е от значение.

Разбира се, връзката между двете имена не е само езиков, но и религиозен проблем. Според надписа *Котис, син на Аполон* (№ 14), този човек се е смятал (а е бил смятан и от окръжаващите го) не само с божествен произход — нещо естествено за един цар, — но и за действителен син на Аполон и това напомня, например, случаят с Александър Велики, син на Зевс. Този надпис е редактиран като надписа Τηρης Αματοκου (№ 23), *Терес (син на) Аматок,* без да е необходима думата παῖς „син“ — така се казва на гръцки. В Котисовия надпис обаче е сложена думата παῖς „син“ умишлено само за да се подчертае изрично твърдението и да се избегне всяко друго тълкуване.

И ето че влизаме в религиозната атмосфера около принципа на царската власт у траките, който принцип е бил доведен до пароксизъм и до истинска религиозна лудост, *mania*, у Стария Котис. У Атеней (XII, 531е—532а = Theopomp, fr. 31, Jacoby) е запазен следният фрагмент от Теопомповата „История на Филип“: „На третия ден (от пътуването си да се срещне с Котис) Филип пристигнал в Онокарсис (= Мокарсос, А. Фол), място в Тракия с голяма гора, хубаво подредена и приятна за пребиваване, особено през лятото. То било едно от местата, предпочитани от Котис, който от всички тракийски царе се отдавал най-много на удоволствия и разкош. Той обхождал страната си и гдето виждал места сенчести с дървета и богати с води, построявал зали за пиршества. И като посещавал всяко едно от тия места, колкото пъти му се удавало, принасял жертви на боговете и общувал със сановниците си и се чувствувал блажен и щастлив, докато най сетне дръзнал да богохулствува и да оскърбява Атина.“ Нашият писател разказва по-нататък, че Котис устроил пиршество, като че ли богинята Атина щяла да се омъжи за него, приготвил ѝ брачна стая и очаквал в пияно състояние богинята. Когато му се помрачил вече разсъдъкът, той изпратил един оръженосец да види, дали богинята е дошла в брачната стая. А когато оръженосецът се завърнал и казал, че никой нямало в стаята, убил със стрела и него, и втори друг оръженосец поради същата причина, докато третият се досетил и казал, че богинята отдавна била дошла и го чакала. Този цар, като бил обзет веднаж от ревност към жена си, нарязал я собственоръчно, като почнал от срамните ѝ части“ (прев. Бешевлиев—Михайлов).

Първата част от това съобщение напомня за събиранията и угощенията на Залмоксис и неговите хипостази (жреците като Диценей) с тракийските благородници (вж. Херодот, Страбон и др.). Дали втората част трябва да се тълкува като „свещен брак“, *hieròs gámos*, или не, е друг проблем. Това, което е от особена важност в случая, то е, че това въображаемо общуване с Атина не е за Котис обикновен религиозен ритуал, чрез който се влиза в общуване с божествения свят по един или друг повод, но действителен акт, който той е искал да извърши не като същество с човешка, а с божествена природа. Тази безумна любовна история на Котис с Атина ни позволява, мисля, да допуснем хипотезата, че за самия Котис името му не е било просто за означаването му като индивид, но еманация на божествения принцип на богинята-майка Котис (Котито), въплътен у него, който е същевременно и син на Аполон. Този принцип му е позволявал да върши неща, които биха били ненормални за обикновения човек, но не и за едно божество. Той е поставял постъпките си на едно много по-високо ниво, отколкото това, което са могли да направят участвуващите в Котитиите, които са били празнувани в обстановка на екстаз, както четем у Страбон (X, 3,16): „На малоазийските празници приличат Котитиите и Бендидиите, празнувани от траките, от които произлезли и орфическите празници. За богинята Котис у едоните и за нейните музикални инструменти Есхил говори с тия думи: „Свещената Котис у едоните, които имат планински инструменти“, след което поетът веднага прибавя за служителите на Дионис: „Един държи в ръце флейта, изкусно дело на стругар, и с пръстите си изпълнява песен, що подбужда към луди викове; друг пък гърми с медни кимвали.“ На друго място поетът говори: „Ехти весела песен; страшни мими, подражавайки на бика, реват от скришно място; ужасният кънтеж на тимпана се разнася като подземен гръм.“ Това прилича на фригийските свещенодействия, което е естествено, защото самите фриги са преселенци от Тракия и следователно тези свещенодействия са пренесени оттам“ (прев. Кацаров—Данов).

Може би жестокото убийство на Котисовата жена не е било предизвикано от ревност, както ни предава Теопомп в цитирания по-горе пасаж, а е било извършено като акт на религиозен екстаз. То напомня на действителен оргиастичен *diasparagmós* — „разкъсване на парчета“ (макар и тук да е употребен глаголът ἀνατέμνω „разсичам на части“), което е присъщо на Дионисовите оргиастични празници и е всъщност вид жертвоприношение. Разбира се, тук липсва другият Дионисов елемент, *omophagía* — яденето на разкъсаното живо животно още сурово, но това не променя същността на идеята. Човешкото жертвоприношение, като всяко друго жертвоприношение, поставя действията и придружаващите ги преживявания повече или по-малко в една по-висока обстановка, където човешкият и божественият елемент образуват единство и присъствува магическото. У траките са били практикувани човешки жертвоприношения и ние ще припомним един съществен пример. На сватбата си царят на кените Диегилис (в областта по Южна Марица, II в. пр. н. е.) принесъл в жертва двама гръцки младежа, увенчани като жертвени животни, като саморъчно ги разсякъл с един удар и присъствуващите възхвалявали с пеани неговата сръчност. Според Диодор, който ни разказва тази случка, Диегилис извикал, че обикновените хора и царете не си служели с един и същ вид жертви. Очевидно писателят е подчертал само жестокостта на постъпката, но не е разбрал истинският ѝ смисъл.

Всичко това навежда на мисълта, че Котис дал на сина си името Керсеблептес неслучайно. Κερσεβλεπτης е сложно име, подобно на Κερσι-βαυλος, друг тракийски цар, известен само от монетите му през първата половина на III в. пр. н. е. Името на Котисовия син се явява в две форми: Κερσεβλεπτης в един делфийски надпис и едновременно Κερσεβλεπτης и Κερσοβλεπτης в един атински декрет, като последната форма е обикновената у гръцките автори (Демостен, Есхин и др.). Сега можем да кажем, че добрата тракийска форма е била Κερσεβλεπτης. Вторият елемент -βλεπτης е засвидетелстван само в това име и връзката му с гръцкия глагол βλέπω „гледам“ е просто хипотеза на П. Кречмер. Формантът -πτ- се явява и в други тракийски имена: Δελόπτης (божество), Ἄλαπτα (топоним, ср. р.) и Ἀλάπτης (демотикон), може би Ζεπτις (антропоним, ж. род, сравнен с *Zepa* м. род), ἀδάπτα ἀγάπη'. За първия елемент може да се каже нещо повече. Съществува серия от антропоними: прости имена Κερσης, Κερσος, Καρσας, Καρζας, Κερζα, и др., сложни имена Κερσι-βαυλος, Καρζο-αζος, и топоними: Κάρσος-Καρσώ, и др., Καρσι-δαυα, Ὀνόκαρσις, поправено на Μόκαρσος. Елементът Κερσι-/Καρσι- не може да се отдели, както е установено отдавна, от този в имената на двама от Кабирите, Великите самотракийски богове: Ἀξιοκέρσα и Ἀξιό-κερσος, съобщени в един схолион към Аполоний Родоски: „В Самотраки има мистерии на Кабирите и Мназеас дори споменава имената им. На брой са четирима: Ἀξίερος, Ἀξιοκέρσα, Ἀξιόκερσος. Аксиерос е Деметра, Аксиокерса е Персефона, Аксиокерсос е Хадес. Прибавяният четвърти, Κάσμιλος, е Хермес, както разказва Дионисодор.“ Тези имена са различно тълкувани и затова не искаме да влизаме в дискусия по техните етимологии, но от религиозна гледна точка е особено важно, че култът на Кабирите в „Тракийския Самос“, с неговия произход и мистерии, има началото си в зората на балкано-егейската цивилизация. И няма нищо странно в това, че са могли да вярват, че тяхната хтонична природа — ако тя действително е била хтонична или по-добре — *само* хтонична — и соларният Аполонов елемент са били въплътени в Котис и Керсеблепт, а тези два елемента не могат да се отделят един от друг, те никога не се явяват в чиста форма, въпреки че единият от тях може да преобладава. Разбира се, не е възможно да се схванат всички нюанси в този сложен комплекс от чувства и усещания у Котис и да се разберат всички мотиви на неговото поведение, но не ще съмнение, че той е живял обкръжен от божествена атмосфера и чрез религиозно преживяване е достигнал до там да се смята за живо божество.

Σατοκος, както виждаме сега, е автантичната форма на името на Ситалковия син, който се нарича у Тукидид (и у други автори) Σάδοκος; последната форма следователно е вторична. Структурата на това име не е ясна. Ако го разложим на Σα-τοκος, то ще влезе в богатата серия тракийски имена с втори елемент -τοκος, -δοκος, типът Αμα-τοκος, Αμα-δοκος и пр., обаче в този случай Σα- ще остане изолирано. Би могъл да се приведе като паралел антропонимът Σαδαλας: разделянето му на Σα-δαλας е възможно, срв. Δαλας, Δαλη-πορις и пр., но съществува и възможността името да се разложи на Σαδ-α-λ-ας, срв. Μαι-σαδ-ης, Μηδοσαδ-ης и пр., и изглежда, че тази възможност е за предпочитане. Следователно бихме могли да мислим за едно образуване Σατ-ο-κ-ος (със суфикса-κ-), което няма нищо общо със серията -τ/δοκος, но е било присъединено към нея поради външната прилика. С оглед на казаното тук не е мястото да се занимаваме с елемента -τ/δοκος. Хипотезата, че Σατοκος е гръцко име от типа Σα-κλῆς е абсурдна.

С това име трябва да се свърже името в графита № 26, където се чете Σαιτοκο или Σαυτοκο, като второто четене е по-малко възможно. Дифтонгът αι в Σαιτοκο срещу α в Σατοκο би могъл да има паралел в Σαιδειλας в един надпис от римската императорска епоха (от Пангейската област), което представлява вариант на обикновената форма Σαδαλας, при условие, че αι в Σαιδειλας има стойността на дифтонг *ai*, а не отбелязва гласната *e* (αι вм. ε), както може да се заключи от формата Σεδαλας и по-скоро такъв е именно тук случаят (в надписа *Zipas Sed. f.* CIL 3, 6115 предположението да се реконструира една форма *Sedila* не почива на аргументи). Оригиналната форма е Σαδ-, а не Σαιδ-, та да се допусне промяната αι>α (тази промяна е хипотетична също за Д. Дечев; мнението на Вл. Георгиев, че тази промяна е настанала в „дако-мизийски“ също така е неубедително). Обратно — не бихме могли да допуснем и промяна *a>ai*, понеже няма паралел за това. Следователно Σαιτοκος, което през V—IV в. пр. н. е. трябва да бъде четено *Saitokos*, остава изолирана и необяснима форма. Втората форма, ако действително тя е Σαυτοκος — нещо, както казахме, по-малко възможно — е не по-малко трудна за обяснение. Д. Дечев предполага двойно третиране на и. е. *au* в тракийски: *aw* и *a*, а Вл. Георгиев говори единствено за и. е. *aw* (не за *au* !) че ставало в „тракийски“ *au*, а в „дако-мизийски“ *a*. Примерът му за третирането в „дако-мизийски“ е Δᾶ-κ-οι, Δα-κ-οί от **dhaw-kos* „вълк“ (отдавна предложена етимология; етимологията на втория му пример δάκνα „вид анемония“ от **dhaw-k-ino-* е само хипотеза), обаче първоначалната форма трябва да бъде **dhaw-oi>daw-oi,* където интервокалното *w* може да изчезне (срв. Δᾶος, Δαβος и *Davos*), а Δᾶ-κ-οι е образувано от Δᾶ-οι с използуване на суфикса *-k-*. Дечевото обяснение на Δᾶκοι и Δᾶοι от два различни корена е, разбира се, неприемливо. Но както и да стои въпросът с Δᾶοι, той не може да ни помогне за отношението *au : a*, понеже не може да смятаме, че съмнителното Σαυτοκος е било първоначалната форма, развила се в Σατοκος. Най-после има и трета възможност, която съвсем не е за изключване при този небрежно надраскан надпис — че вертикалната хаста се дължи на грешка и да се установи нормалната форма Σα{ι}τοκο.

Τηρης Αματοκου. Името Τηρης се среща в одриската династия: първият и известен нам мощен владетел, бащата на Ситалк, се нарича така и един митически тракийски цар има името Τηρεύς. Етимологията му е друг проблем, но можем да кажем, че всички опити не са убедителни. Що се отнася до Αματοκος, то очевидно оригиналната форма е била с -τ-, а не е Αμαδοκος. Това е името на двама одриски владетели: Аматок I, наследника на Севт I, около 400 — преди 386/5 г. пр. н. е., който е познат също като Μήτοκος и Μήδοκος и негов син е вероятно Терес II, парадинаст и после цар в Тракийската Делта при Византион; Аматок II, възцарил се след убийството на Котис в 359 г. и царувал до след 350/349 г., след когото е вече цар в 346 г. неговият син Терес III, съюзник на Филип II и противник на Керсеблепт и детрониран като него в 341 г. Ние тук няма да разглеждаме отношението между тези три форми, нито ще се спираме на етимологиите — този въпрос се нуждае от ново проучване на широка основа, и то във връзка и с други въпроси от тракийската ономастика (в случая напр. монетите с легенда Μητοκο се смятат за фалшиви, а тези с Αμαδοκο изглеждат съмнителни). Засега искаме само да кажем, че надписът показва, че се касае или за Терес II или по-скоро за Терес III.

Διδυκαιμος се явява за пръв път тук. Първата част на това двуосновно име има своите възможни паралели в Διτύ-λ-ας (Аристофан), Διτύ-βιστος, Διτου-παιβης, *Ditu-gentus*. Ако това предположение е вярно, Διδυκαιμος е резултат на асимилация *d—t>d—d*. Аз не мисля изобщо за някакво „дако-мизийска“ форма с *-d-* срещу „тракийска“ с *-t-*.

Καινος не е гръцкото прилагателно καινός „нов“, но единствено число от името на тракийското племе Καινοί, които са били съседи на астите и са живели между южните притоци на Ергинос и Пропонтида. Значението му тук не е ясно. Може да се предположи, че тук то е употребено като лично име, но в тази епоха траките не използуват етнонимите като лични имена (поне досега нашата документация не съдържа такива случаи) и не можем да видим паралели в имена като Βίστων и Κίκων, които са епоними на племената Βίστονες и Κίκονες, в имена на роби извън Тракия като Δᾶος, Γέτας и Θρᾷξ, нито в субстантивирани прилагателни като Ἀστικός и Β(ε)ιθυνικός в по-късно време. Този графит (№ 25) е на дъното на фиалата с *официалния* надпис Κοτυος ἐξ Βεο (№ 9) и това обстоятелство по-скоро му определя самостоятелно място, отколкото да бъде поставен във връзка с този текст, понеже не може да се свърже с Κοτυος — това би било абсурдно: Котис не е от племето кени, а е одризец, нито пък с Βεο, понеже Καινος е съществително, а не прилагателно, та да означава, че Беос се намира в територията на кените, а не някакъв друг Беос в друга област. Все пак засега най-подходящото обяснение е, че имаме работа с антропоним (означаващ някакъв втори собственик?).

Δισλοιας няма паралели в тракийската ономастика, но това не означава, че не е истинско тракийско име.

Ако четенето Σαλλα(ς) е точно, този случай е един от крайно редките примери за това име през предримската епоха (другите примери са в тракийски семейства в Коркира Мелайна и в Исса), докато през римската императорска епоха то е често.

Топонимите

Първият топоним се явява в три форми: Εργισκη, Ηργισκη и Αργισκη.. Формата Ἐργίσκη е засвидетелствувана у Есхин и Демостен. Селището е било разположено в областта на реката Ἐργῖνος и името му е било образувано от това на реката с помощта на широко разпространения в тракийски език суфикс -σκ- (срв. Δορίσκος, Ἀρτίσκος, Δραβησκός и др., ние разглеждаме този суфикс другаде). Вариантите Ερ-, Ηρ- и Αρ- са в областта на не още решения проблем за колебанието *e/a* в тракийски (за който се лансира сега нова концепция). Същото явление ни предлага и името на самата река, която у Херодот има формата Ἀγριάνης вм. *Αργιανης наред с формата Ἐργῖνος.

Казано беше вече, че Απρος (тази форма е за предпочитане пред средния род Απρον) е познат още през елинистическата епоха и че продължава да съществува и по време на римската империя: Ἄπρος (Теопомп у Стефан Византийски), *Apros* (Плиний) и Ἄπρως (Константин Порфирогенет), Ἄπροι (Птолемей) и *Apri* (надпис от Рим), Ἄπρων (Прокопий), *Colonia Claudia Aprensis* (надпис в Троада) и тази установка прави и първият издател.

Βεος или Βεον, както казахме, се среща тук за пръв път, но името трябва да се постави във връзка с това на пътната станция между Резисто и Апри, което се явява в един и същ извор (Itinerarium Hierosolymitanum) под две форми на две различни места: _Beodizo_ и _Bedizo_ (аблатив от име на _-os; -dizos_ или _-diza_ „укрепено място“). Първият издател идентифицира тези две места. Има обаче и един кастел в долината на Марица Βέ-παρα (Прокопий; -παρα „село“). Имайки предвид колебанието _a/e_ в тракийски, можем да сравним или по-скоро да свържем нашия Βεος със селището _Baos_ между Viminacium и Horreum Magni (Itiner. Hierosolym.), но същото име не означава, че селището е същото. _Baos_ подсказва, че мъжкият род Βεος е за предпочитане.

Γειστοι или Γεισται или Γειστα (ср. род) и Γηι- е непознат топоним. Понеже трите предходни селища се локализират в областта на Долна Марица, логично е да търсим и това място някъде там, но това няма стойност на истински аргумент и е само приемливо предположение. Присъствието на елемента -στ- създава впечатлението, че това име принадлежи към групата етноними, топоними и антропоними със суфикса _-st-_, който е широко разпространен в централната балканска зона от Тракия до Илирия: Ἀσταί, Πιάσται, Ὀρέσται, Φακιασταί, Λυγκησταί; Δύστος, Κάριστος; Μηδίστας, Βυρεβίστας; и пр. и пр. (обаче не всяко -στ- е суфикс, напр. името на реката Νέστος е от _*ned-tos_, и др.).

Най-сетне Σαυϑαβα. Първият издател предположи, че това селище трябва да се локализира по дясната страна на Дунав, някъде между Iatrus и Trimammium, и цитира W. Tomaschek (Die alten Thraker II, 2, 82), но Томашек говори за съвсем различно място: _Scaidava_. В частни разговори и на организираните по проблемите на Рогозенското съкровище кръгли маси през май 1986 г. ми беше задаван въпросът, дали този топоним съдържа елемента -δαβα/-δαυα, -δεβα, и пр. („укрепено място или селище“). Този елемент досега не се явява като самостоятелна дума с изключение в един Хезихиев текст: λέβα· πόλις ὑπὸ Θρᾳκῶν „град от траките (се нарича) _леба_“, където открай време е разпознатата форма δέβα и тя е използувана като един от аргументите за съществуването на „дако-мизийски“ език,различен от „тракийски“. Етимологията е дадена у Д. Дечев според В. Томашек и П. Кречмер: от корена _*dhē-u̯-: dhə-u-_ 'setzen, gründen' (срв. ϑάβακον [т. е. ϑαϜακον]· ϑᾶκον ἢ ϑρόνον Хезихий, атич.-дор. ϑᾶκος 'Sitz', гръцки ϑαάσσω 'sitze' и трябва да се тълкува като 'Sitz, Siedlung, Wohnort, offenes Dorf'. Вл. Георгиев, който именно отдели от тракийски този „дако-мизийски“ език като самостоятелен, приема тази етимология и обяснява вариантите _deva, dava_ и _dova_ като хронологически и диалектни варианти в „дако-мизийски“: $\overline{e}>\overline{a}>a$ (IV—I в. пр. н. е.)>_o_ (II—VI в. на н. е.). Ако приемем предложената етимология, която изглежда убедителна, мъчно ще бъде да обясним -ϑαβα от същия корен, понеже: (1) според Дечев—Георгиевата теория и. е. _*dh_>трак. _d_, т. е. резултатът трябва да бъде същият, както в „дакийски“; (2) Σαυϑαβα е единствено число, а -δαβα е множествено, както се заключава от формата Αργεδαυον в официалния надпис в чест на Акорнион от Дионисопол (Балчик) от средата на I в. пр. н. е.; паралелно с тази форма влиза в употреба и множественото число — и през I в. пр. н. е. има колебание между -δαβον и -δαβα, докато втората форма, която се налага, започва да се схваща като единствено число. Паралел за това явление има в -παρον и -παρα, напр. Βεσούπαρον и Βεσσαπαρα.

По липса на паралели за Σαυϑαβα не можем да анализираме структурата на тази дума: Σαυ-ϑαβα или Σαυϑ-αβα (Σαυϑα-βα трябва да се изключи като възможност). Да разгледаме всеки от двата случая. (1) Σαυ-ϑαβα: Σαυ- остава изолиран елемент. Естествено той може да предяви своите права на съществуване, въпреки че не можем да схванем значеннето му. Ако -ϑαβα произлиза от _*dhēu̯-:dhəu-_, то трябва да принадлежи на друг език, в който _*dh>th_. Тази промяна е позната в гръцки, но това не може да бъде гръцка дума, понеже започва със Σ-, а в гръцки началното _*s-_ пред гласна се развива в _h-_. Откъде се явява в такъв случай това _-th-_? Дали се касае за някакъв и. е. корен с _-t-_, който според Дечев—Георгиевата теория трябва да се промени в _-th-_? Но тогава „пелазгийски“ може да предяви правата си, т. е. да се касае за чуждо име, влязло в тракийски, и това няма да бъде единственият случай в този език. Аз мисля, че Σαυϑαβα е тракийски топоним и въпросът за ϑ в начално и средно положение в редица думи се нуждае от ново изследване. (2) Σαυϑ-αβα: Σαυϑ- изглежда като Σευϑ-, което име има веднъж формата _Sautes,_ но това е много слаб аргумент да поставим заедно двете форми. Що се отнася до втората част -αβα, съществува един град Ἄβα или Ἄβαι във Фокида; местното име Ζάλδ-αβα е вторична форма (създадена по аналогия на широко разпространената група с -δαβα?) на Ζαλδ-απα. Обаче всичко това е хипотетично.

Името *Σαυϑαβα, както трябва да се възстанови именителния падеж според родителния Σαυϑαβας, засвидетелствувано в автентичен тракийски надпис, е много важно от морфологична гледна точка: и. е. окончание _-ā_ при α-основите се запазва в тракийски; окончанието -η в Εργισκη Ηρ- Αρ- е според атическото _a_-склонение, което пък е друго доказателство за атическото влияние в Тракия преди епохата на койне.

* * *

Както читателят вероятно вече е забелязал, в статията не се цитират издания и книги. Това е направено с доброто намерение да не се затруднява ненужно четенето на текста. Тракийският материал се намира у D. Detschev. Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1957. 584 p., Zweite Auflage. Wien, 1976. 28+584 pp. (което в действителност не е ново, а стереотипно издание с добавки и поправки от самия Дечев, като е добавена библиография за периода 1955—1974, съставена от Ж. Велкова). Неговата концепция за тракийски език е изложена систематично в Charakteristik der thrakischen Sprache в: Балканско езикознание, 2, 1960, с. 147—212. За улеснение на читателя ще припомним, че главните характеристики на тракийския език са промяната на и. е. *ŏ>a* и така нар. ‚Lautverschiebung', т. е. промяна на следните групи съгласни така:

и. е. трак.
b, d, g > p, t, k
p, t, k > ph, th, kh
bh, dh, gh > b, d, g

Вл. Георгиев забелязва в 1957 г., че тази система не може да се приложи последователно и прие, че е имало два езика, които той нарече „тракийски" — с чертите предложени от Д. Дечев, и разпространен, общо взето, в областите южно от Стара планина, и „дако мизийски" — на север от тази централна зона, понякога наричан само „дакийски" или „мизийски", който не е имал тези характеристики: и. е. *ŏ* става *a*, обаче липсва Lautverschiebung:

и. е. дако-миз.
p, t, k > p, t, k
b, d, g > b, d, g
bh, dh, gh > b, d, g

Вж. последната му книга „Траките и техният език". С., 1977. 348 р., с богата библиография, и напоследък в кратка форма: Thrakisch und Dakisch, in: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, 29 Bd., 1983, p. 1148—1194 (bibl.); Thrakische und Dakische Namenkunde, ib. 1195—1213.

В българската наука се работи с тази постановка, но лично аз не съм убеден, че теорията на Д. Дечев за лаутфершибунга е добре аргументирана, нито пък че теорията на Вл. Георгиев за двата езика е доказана. По тези въпроси съм се изказал накратко в два мои доклада: L'onomastique dans l'aire thraco-macédonienne. — In: Ancient Macedonia. Fourth International Symposium held in Thessaloniki, 1983 [1986], 377—392; и On the Character of the Thracian Language. Onomastic Problems. — In: 4th International Thracian Conference. Boston, 1984 [1986]379—388. Смятам да изложа схващанията си по тези въпроси по-подробно по-нататък другаде.

Les inscriptions du trésor de Rogozen

GEORGI MIHAILOV

(Résumé)

Après la publication préliminaire du trésor dans la revue d'art „Izkustvo", 1986, 6, l'auteur a revu les inscriptions et a établi les lectures (ce n'est qu'un petit nombre de graffiti qui exigent un examen supplémentaire). Avant cette découverte, on connaissait par d'autres trouvailles des inscriptions exécutées de la même manière et ayant une rédaction identique ou semblable: l'auteur les a prises en considération. La liste des textes se trouve au début de l'article: a — Inscriptions en pointillé: No 1—15 de Rogozen, 16 de Vraca (Mogilanska Mogila), 17 de Aleksandrovo, 18 probablement du département de Pleven, dans une collection privée (non vidi!), 19—21 de Borovo, 22 de Agighiol et 23 de Braničevo; b — Graffiti de noms propres: No 24—26 de Rogozen; c — Signes: No 27—34, de nature indéterminée; d — Inscription sur la phiale représentant Augé, dont le nom est écrit sur sa tête, et Héraclès, auprès duquel est gravée l'inscription énigmatique δηλαδη. L'auteur s'occupe principalement des inscriptions en pointillé. Les noms propres au génitif *Satoko, Didykaimo, Kotyos* et *Kerseblepto* indiquent que le récipient appartient au porteur du nom. Pour l'artisan est employée la formule ordinaire: *Disloias a exécuté (le récipient)*. Le toponyme au génitif précédé par la préposition *ex (ek, eg)* indique que l'objet ou le métal provient de la localité mentionnée. Il s'agit de princes thraces: Satokos est selon toute probabilité le fils du roi Sitalkès qui a été écarté du pouvoir par son cousin Seuthès I en 424, après la mort de Sitalkès; Didykaimos est un prince inconnu; Kotys est le roi des Odryses, 384/3-359, et Kerseblептès son fils, détrôné en 341 par Philippe II; la Thrace devient province macédonienne. Térès Amatokou est ou bien le fils de Amatokos I, 400-386/5 ou bien le fils de Amatokos II, 346—341, Ayant en vue le caractère de Kotys et sa façon de se comporter (Théopompe), ce qui nous conduit à l'idée qu'il considérait son nom comme expression réelle du principe divin de la déesse-mère Kotys ou Kotyttó (dont le culte était orgiaque), l'inscription (n. 14) *Kotys fils d'Apollon*, le fait que Kotys a appelé son fils Kerseblептès, ce qui n'était pas sans doute dû au hasard, car ce nom est apparenté aux noms des deux des Kabiri, les Grands Dieux à Samothrace — Axiokersos et Axiokersa, — on arrive à la conclusion que Kotys se considérait et se comportait comme une divinité en croyant que la nature chthonienne des Kabiri et l'élément solaire apollinien étaient incarnés dans sa personne et dans celle de son fils. Les toponymes: Ergiské ou Argiské et Apros sont connus, Béos (Beon) doit être cherché dans la même région, Geistoi (Geistai ou Geista, neütre) et Sauthaba (dont la fin ne doit pas être expliquée comme-*daval-deva* 'ville') apparaissent ici pour la première fois. La transcription grecque des noms thraces transmet leur prononciation authentique et contribue à l'explication de certains phénomènes dans la langue thrace. L'orthographe attique témoigne de l'influence culturelle d'Athènes en Thrace. L'auteur prépare une version plus développée où il s'occupera également d'autres problèmes.

Бележки относно надписите върху съдовете от Рогозен

ВЛАДИМИР И. ГЕОРГИЕВ

Откритието в Рогозен развълнува нашия народ и особено траколозите. То обогати българската тракология. Върху него ще има още дълго време да се разисква. Тук ще се спрем върху надписите, понеже се направиха някои погрешни предположения. Тези надписи са на гръцки език с някои диалектни отклонения от атически.

1. **Κοτυος** е родителен падеж, който означава притежание: „(този съд е) на Котис". Това е вероятно Котис I, цар на одрисите (около 383—359 г. пр. н. е.).

2. Местните имена ἐξ Βεο, ἐγ Βεο, ἐξ 'Απρο, както и ἐξ 'Αργίσκης, ἐξ 'Εργίσκης са в родителен падеж ед. число: о е диалектно окончание за род. падеж ед. число вместо атическото -ου. Това са названия на селища, които са направили подаръци на споменатите в надписите тракийски владетели. Местното име Βεο е запазено в първата част на тракийското селище Βεοδιζος, което означава вероятно „крепостта Бео", а Ергиске и Апрос са известни тракийски селища.

3. В род. падеж ед. число са също Κερσεβλεπτο, Καινο, Διδυκαιμο. Керсеблепт (359—341 г. пр. н. е.) е син на Котис I.

4. Καινο Κοτυος означава „на кайниеца Котис" род. падеж. Καινο е етникон (жителско име) в род. падеж от названието на тракийското племе Καινοι, както Βοιωτός „беотиец" от Βοιωτοί „беотийци", Θεσσαλός „тесалиец" от Θεσσαλοί„ тесалийци" и др.

5. Местното име ἐκ Γειστων, ἐγ Γηιστων е в род. падеж мн. число от Γειστα Γηιστα, мн. число ср. род. Този текст дава възможност да поправим старите предположения за надписа върху сребърното тасче от с. Александрово ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΓΗΙΣΤΩΝ, за което някои предполагаха, че е название на тракийско племе, а аз допусках, че се касае за гръцки текст. Γηιστα е може би производно от γῆ „земя, почва" с наставка -ιστ-, както в нашите думи блат-ист, гор-ист, камен-ист, тревиист, хълм-ист.

6. Κοτυ е вероятно диалектна форма (или грешка?) вместо Κοτυι дат. падеж, ед. число „на Котис".

7. Най-интересен е текстът Κοτυος. 'Εγ Βεο. Δισλοιας ἐποίησε. „На Котис. От Бео. Дислойас (го) направи." Дислойас е името на тракийския майстор. Етимологията му е ясна. Касае се за двуосновно лично име, първата част на което е Δι-, названието на тракийския Зевс, както например в тракийските лични имена Δι-βυθος, Δι-πορις, Δι-συρος. Втората съставна част -σλοιας произлиза от по-старо σλοF-ιο(ν)ς (с изпадане на F, което се дължи на факта, че на старогръцки от V—IV в. пр. н. е. не може да се предаде звукът F или понеже Fι е било изменено в ι, както в гръцки). Тя съответствува точно на старобългарското СЛОВЛЕН причастие, срв. рус. църковнославянско словлю „славя, прославям, хваля" (с епентетично *л*), както и втората съставна част на нашите глаголи благословя, славо-словя. Те произлизат от индоевропейско k'lew-io срв. гръцки *κλέω*, *κλείω* „славя, хваля, прославям". Промяната s от индоевр. *κ'* (и ew—ow) е типична за тракийски и славянски. Δισλοιας значи буквално „славещ (бога) ΔΙ", срв. рус. църковнославянски бого-словлю.

8. Σατοκωι (?) „на Саток" е дат. пад., ед. число. Саток е син на одриския тракийския цар Ситалк (431—424 г. пр. н. е.).

9. Κοτυς ἐξ Σαυθαβλς (?). Четенето не е сигурно, може би това е Σαγαδαυα селище, източно от Дуросторум, дн. Силистра.

10. Κοτυς 'Απόλλωνος παῖς. „Котис син на Аполон."

11. Върху един съд над една нимфа и Херакъл е написано Αὐγή Δηλαδή„(Това е) явно (несъмнено) Авге." Според гръцката митология Авге е била любовница на Херакъл.

Въз основа на споменатите тракийски владетели Саток, Котис и Керсеблепт може да се предположи, че съдовете са от втората половина на V в. и първата половина на IV в. пр. н. е.

Тук може да се направи следното предположение.

Тези 165 съда представляват вероятно част от съкровището на одриските царе, както личи от споменаването на Саток, Котис и Керсеблепт. Към средата на IV в. пр. н. е. Филип II Македонски нахлува в Тракия и в 341 г. окончателно сломява съпротивата на Керсеблепт. Царят и неговата свита са се опитали да избягат на северозапад, вероятно при трибалите. Съкровището било заровено в Рогозен, за да бъде запазено. Но хората, които са го заровили, са загинали, и така то е останало запазено до днес.

* * *

Малко преди да почине, акад. Владимир Георгиев пристъпи към интерпретацията на надписите от Рогозенското съкровище. Част от предварителните бележки бяха публикувани (с българска транскрибция на старогръцките текстове) във в. „Народна култура", бр. 30 от 25 юли 1986 г. В неговия архив бяха открити и други бележки, на базата на които се оформи настоящото кратко съобщение, което фактически е последният научен принос на големия български учен. Съобщението е редактирано и подготвено за печат от проф. Велизар Велков.

Материали и съобщения

Голямата чаша от Рогозенското съкровище

БОГДАН НИКОЛОВ

В Рогозенското тракийско съкровище, което съдържа 165 сребърни съда — фиали и кани, има само три чаши[1]. Първата от тях има форма на скифос с височина 7 cm, тегло 104,4 грама и най-близък паралел в сребърния скифос от Стрелча[2]. Втората чаша по форма наподобява „котиле" — съд за мерене на жито у траките и досега бе позната само като изображение върху монети на някои тракийски владетели[3]. Втората чаша е лята. Тя има височина 8,2 см и тегло 167,3 грама.

В следващите редове ще се спрем по-подробно върху третата чаша от Рогозенското тракийско съкровище и върху нейните изображения. Тя е най-голяма по обем и тегло от останалите две чаши и напълно се различава от тях по форма и начин на изработка. Голямата чаша от Рогозенското съкровище има височина до 20 см, диаметър на дъното до 12 см и диаметър на устието до 13 см. Тя тежи 316,2 грама и е изработена от висока проба сребро. Релефните изображения върху нея са позлатени чрез амалгамиране. Чашата е изкована върху матрица от цял сребърен лист и след това е огъната и припоена. Така е получила цилиндрична форма на тялото, което е равномерно присвито в средата. Това ѝ придава елегантност на линията и също така я прави по-практична при хващане за използуване. Накрая

● *Обр. 1. Откриване на втория дял от Рогозенското съкровище. Вляво се виждат смачкани и разкъсани от плуга една масивна кана и голямата чаша. Fig. 1. Découverte de la seconde partie du trésor de Rogozen. On voit à gauche, brisés et lacérés par la charrue, un broc massif et la grande tasse*

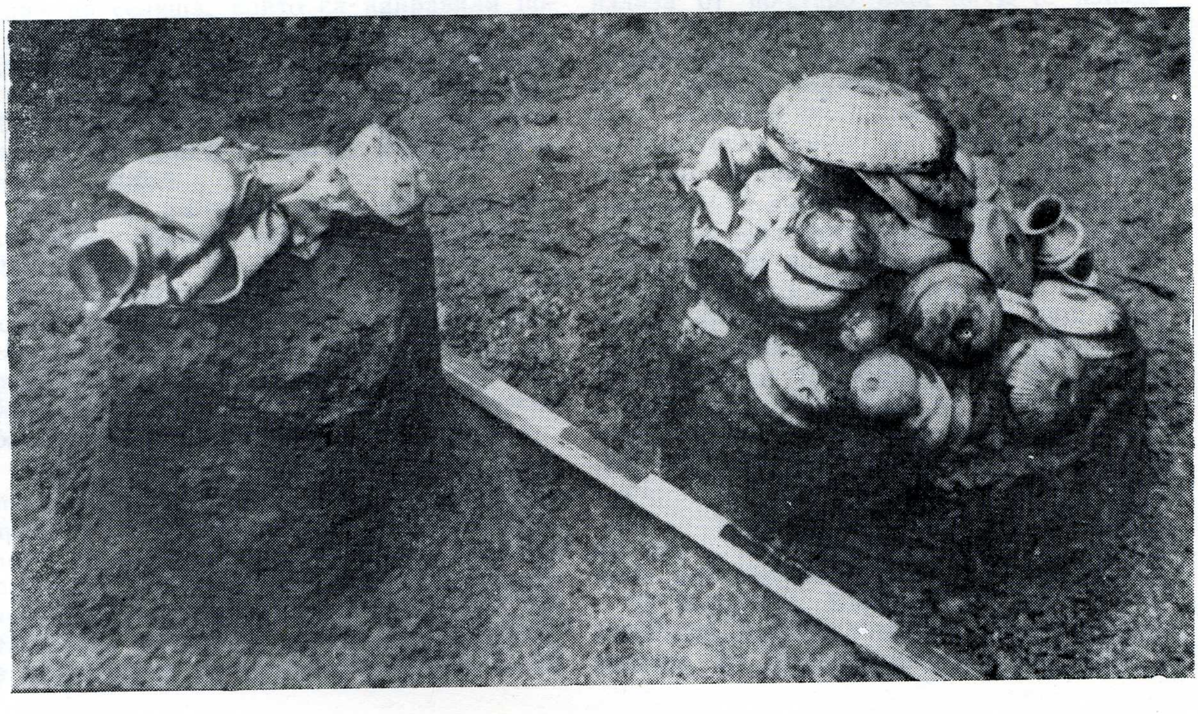

1

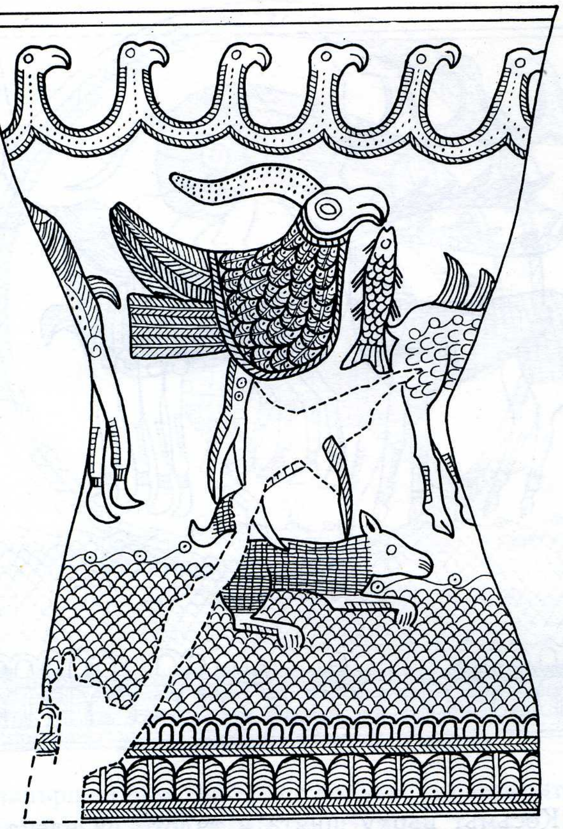

2

● *Обр. 2. Голямата чаша от Рогозенското съкровище. Fig. 2. La grande tasse du trésor de Rogozen*

е припоено дъното, което е изковано отделно. Ръбът на устието е прав, а дъното е равно. Чашата няма следи от дръжки. Техниката на обработка и декорация е на високо ниво и показва една умела школовка на местните тракийски майстори.

Голямата чаша от Рогозенското съкровище е най-пострадала от останалите съдове още преди откриването на цялата находка. Тя е силно смачкана и е разкъсана на няколко места. Отделни малки парчета с изображения липсват от нея. Все пак трябва да се знае, че голямата чаша от Рогозенското съкровище не е разкъсана „ритуално“, както вече си помислиха някои[4]. Разкъсването и смачкването на тази чаша е станало по следния прост начин. Тя бе открита заедно със стоте сребърни съда от втория дял на съкровището[5]. Още в древността при заравянето на съкровището в земята тази чаша и една масивна кана[6] са били най-отгоре на целия куп и поради това са останали и най-плитко до повърхността. Така изминали повече от 23 века и всичко си останало на мястото. Градината, където бе открито Рогозенското съкровище, напоследък е разоравана често с тракторен плуг на дълбочина 30—40 см. При едно от тези действия плугът е загребал голямата чаша и масивната кана и ги е повлякъл на около 1 м от общия куп. Така те са били смачкани и разкъсани. Това се вижда и на документалната фотография, направена при откриване на втория дял от съкровището на 6 януари 1986 г. от врачанските археолози (*обр. 1*).

Цялата външна повърхност на голямата чаша е богато украсена. Изображенията върху нея са релефни, а подробностите — цизелирани. Декорацията е съсредоточена в един непрекъснат широк фриз, който заема цялата височина на съда. В основата е гравиран пояс от силно стилизирани палмети, ограден отгоре и отдолу с по два пръстена от насечки. Отгоре следва втори пръстен, който е изразен с овули. Над овулите е направен широк пояс от люспест орнамент, който е рамкиран с лента от кръгчета, съединени с тангиращи отсечки. Този пояс условно обозначава терена, върху който са стъпили изобразените над него животни. Под устието на чашата е изчукан непрекъснат релефен фриз от стилизирани рога на елен. Разклоненията на рогата са представени като птичи глави (*обр. 2*). Еленовите рога са изобразени с двойна успоредна линия, а в средата са украсени с точки. Главите на птиците имат извит клюн като на хищник, а окото е предадено с малко кръгче. Върху широкото свободно поле в средата на чашата и невисок релеф е изкован непрекъснат фриз, който представлява тържествена процесия от животни: една хищна птица, един брадат козел с малки крила, един елен с необикновено дълги рога и още един с осем крака (*обр. 3*). Всички животни са дадени в профил и в движение надясно. Те са добре дефинирани, формите и обемите им са изобразени реално, а позите им са естествени и активни.

Хищната птица има огромен рог на главата, украсен с точки. Окото е голямо и кръгло, очертано с две вписани концентрични линии. Главата е отделена от шията с два пръстена, от които долният е с насечки. Перата върху тялото на птицата са изобразени с люсповидни мотиви, върху които са цизелирани точки и насечки, разположени в системата „рибена кост“. Перата на опашката и крилата са маркирани с ленти от насечки по същата декоративна система. Птицата има голям извит клюн, в който държи риба. Люспите на рибата са показани с дъгички, а перките и опашката са маркирани с насечки. Птицата е изобразена с един крак с огромни нокти, с които държи заек. Жертвата е с къси уши и кръгло око. На лапите са отбелязани по четири пръста, а краката отзад са украсени с ленти от насечки. Косъмът върху тялото на заека е гравиран с тънки пресичащи се линии, които образуват неправилни четириъгълници.

Брадатият козел има тънки уши и голям рог, който започва от челото между очите и

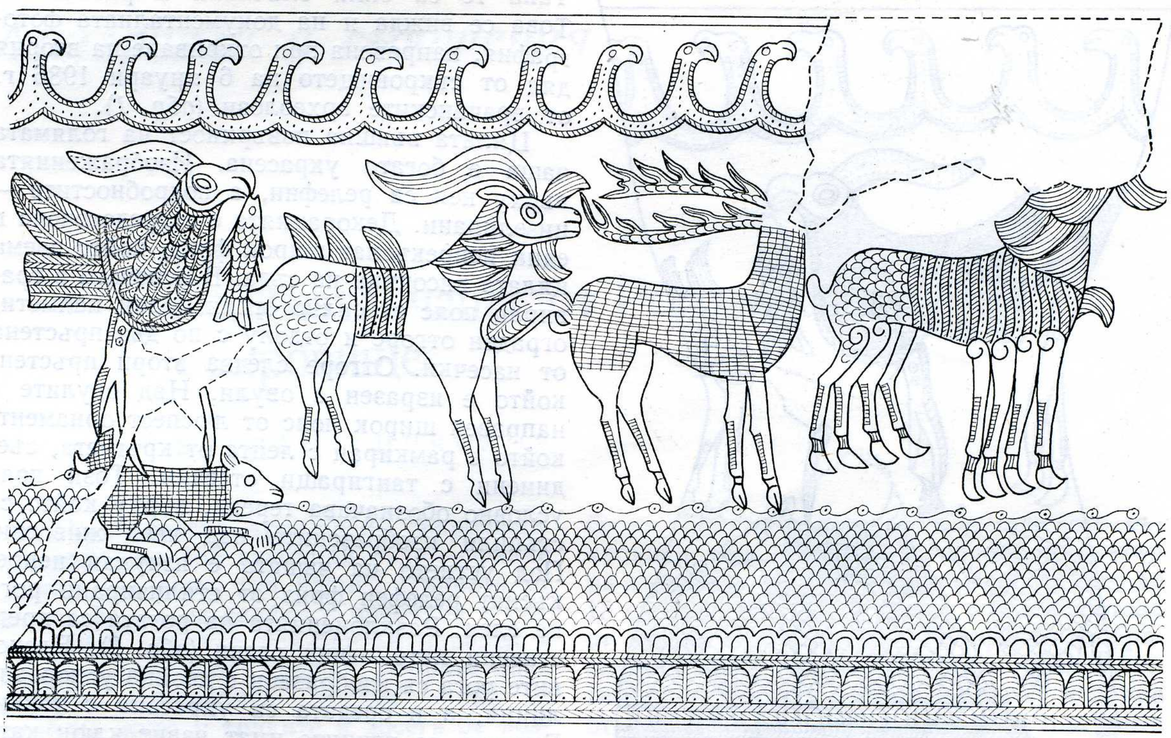

3

● *Обр. 3. Изображения и орнаменти върху голямата чаша от Рогозенското съкровище. Fig. 3. Représentations et ornements sur la grande tasse du trésor de Rogozen*

завива вълнообразно назад към гърба. Той има три малки крила, които по-скоро наподобяват пламъци. Едното стои на гърба му, а другите две отгоре на крупа. Отпред на гърдите му е изобразено също едно крило, но е трудно да се разбере дали то е предназначено за него, или за елена, който е пред него. Окото на козела е голямо, предадено с два вписани концентрични кръга. Копитата на краката са раздвоени и над тях отзад има украса от ленти с насечки. Косъмът на гривата е изобразен с два реда снопчета от насечки, които наподобяват пламъци. Върху гърба на животното са гравирани три вертикални ленти с насечки, които се редуват с ленти от точки. Върху крупа са врязани четири хоризонтални реда от дъгички, а най-отгоре се вижда един ред от кръгчета, съединени с тангиращи отсечки. Виждат се и четирите крака на козела.

Пред козела върви елен, на който също се виждат четирите крака с разцепени копита и ленти от насечки в задната част над копитата. Главата на елена липсва, тъй като на това място чашата е разкъсана. Рогата му са масивни и дълги, обърнати назад и достигат муцуната на брадатия козел. Показани са и двата рога, всеки от които има по пет разклонения, обърнати нагоре. По средата са украсени с точки. Косъмът върху шията и тялото на елена е гравиран с пресичащи се тънки линии, които образуват неправилни четириъгълници — по същия начин, както е изразен косъма на заека в ноктите на хищната птица.

Пред този елен е изобразен още един. Главата на тези два елена не се виждат, защото на това място чашата е разкъсана и липсва парче. Добре се вижда гривата, представена със снопчета като пламъци. Запазена е част от брадата. Отпред на гърдите има малко крило, което по-скоро прилича на брада на козел. Предната част на тялото е украсена с вертикални ленти от насечки, а върху крупа на животното са гравирани вертикални ленти от полукръгчета. Началото на краката е маркирано с по една волута. Тя липсва при краката на другите животни.

Дъното на чашата е оформено като кръгъл медальон, ограден с два пръстена от насечки (обр. 4). В средата на медальона е изобразена сцена „вълк напада глиган“. Хищникът и жертвата са представени в профил в движение надясно. Виждат се и четирите им крака. Вълкът е скочил върху гърба на глигана, забил е ноктите си в тялото му и го е захапал за едното ухо. Зъбите в отворената му паст са маркирани с лента от насечки. Подобна лента отделя главата от шията. Ушите му са малки и силно заострени, а окото е елипсовидно и голямо, очертано с двойна линия. Гърбът е разделен на пет вертикални пояса, украсени с дъгички, които имитират косъма. Задният крак на вълка

4

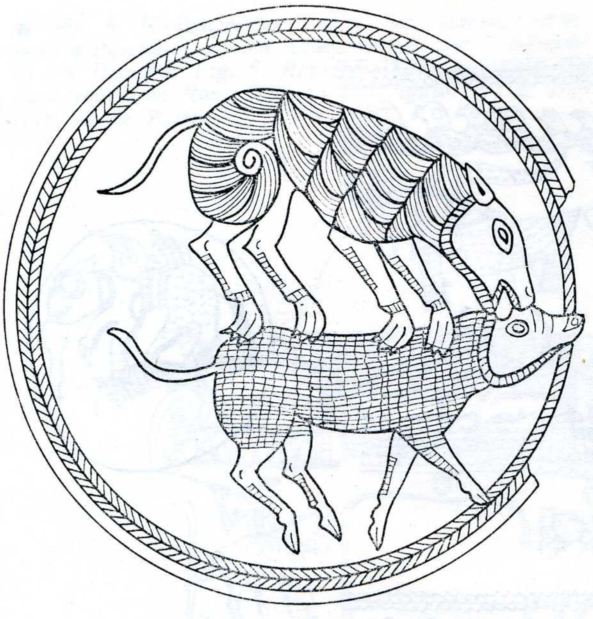

● *Обр. 4. Сцената „вълк напада глиган“ върху дъното на голямата чаша от Рогозенското съкровище. Fig. 4. La scène „Loup attaque un sanglier“ sur le fond de la grande tasse du trésor de Rogozen*

завършва при хълбока с волута. На четирите лапи са изобразени по четири пръста с остри нокти. Над лапите има по една лента с насечки, така както това видяхме при останалите животни. Главата на глигана е изправена напред и е отделена от шията с лента от насечки. Окото е голямо и кръгло, рамкирано с двойна линия. На челото му са гравирани три черти, а муцуната е изобразена пластично. Бивните на глигана не са показани. Четината върху тялото е маркирана по същия начин, както това е сторено при заека и при първия елен, който е пред козела. Копитата на глигана са представени по същия начин, както е при козела и при елените. Това са изображенията върху голямата чаша от Рогозенското съкровище. Ако се вгледаме по-подробно в техниката на изработката, скоро ще се убедим, че майсторът златар на тази чаша е боравил при цизелирането и гравирането с определен вид инструменти за тази цел. С едни той е изобразил терена под животните, а сетне със същите е направил украсата върху крупа на козела и предния елен. С други инструменти е маркирал косъма на заека, на втория елен и на глигана. Косъмът на вълка и гривата и крилата на останалите животни са направени също с един и същ инструмент. Друг е имал за крилата на птицата и пр.

По тип, по форма и по изображения голямата чаша от Рогозенското съкровище е вече четвърта по брой сред находките от тракийския художествен кръг. Още три подобни на нея чаши са намерени в Румъния — две произхождат от могилно погребение с гробница, разкрито до Аджигьол в Северна Добруджа, а третата е намерена при Железни врата на Дунава. Те са датирани също от първата половина на IV в. пр. н. е., каквато датировка има и чашата от Рогозен. Тяхното разглеждане ще има значение не само като успоредица на нашата чаша, но това би ни помогнало да си изясним общият смисъл и основната идея, която е вложена в техните изображения.

Трите чаши, намерени в Румъния, и чашата от Рогозен напълно си приличат по форма, по стил и по техника на изработване. Те също така са близки по размери. Сред тях съществуват отделни различия, които ще посочим, но те в никакъв случай не нарушават стиловото единство на изображенията. Те дори не изменят най-общата идея, вложена в темите и образите. Различията само показват, че тези четири чаши от сребро са изработени от различни ръце в четири различни ателиета. Чашата от Железни врата (сега в Метрополитен музеум в Ню Йорк)[7] и чаша № 1 от Аджигьол[8] се различават от Рогозенската по това, че последната няма гравиран люспест орнамент под ръба на устието (*обр. 5 а, б*). В двете посочени чаши са изобразени две противостоящи една на друга птици — голяма и малка. В чашата от Рогозен малката птица не е изобразена. В трите чаши от Румъния осмокракият елен върви пред брадатия козел, а при чашата от Рогозен той е отпред на процесията. Рогата на елените от румънските чаши имат разклонения нагоре и надолу. При втората чаша от Аджигьол на майстора явно не му е стигнало място да изобрази птицата с риба и заек (*обр. 5 в*). Върху медальона на дъното на чашата от Рогозен е изобразен вълк, който е захапал за ухото глиган без бивни. При чашата от Железни врата и № 1 от Аджигьол върху глигана е стъпил с три крака лъв-грифон с крила, но той не е захапал жертвата, а държи в устата си крак от друго животно. За разлика от другите три чаши върху медальона на чаша № 2 от Аджигьол животните са в движение наляво. Нападащото животно е стъпило върху жертвата, без да я захапе и без да държи нещо в устата си. Между чашата от Рогозен и трите румънски чаши се вижда и разлика в дизайна. Перата на птицата са показани съвсем условно. Заекът, елените и козлите имат по-наивни изображения на тялото, косъмът на животните е предаден съвсем семпло с вертикални редове от чертички или кръгчета с чертички. Чашите от Румъния, макар и в същия стил, показват една по-посредствена изработка и те в никакъв случай не са изработени в същото ателие, в което е направена рогозенската чаша.

Но нека да разгледаме поотделно животните, изобразени върху тези четири чаши.

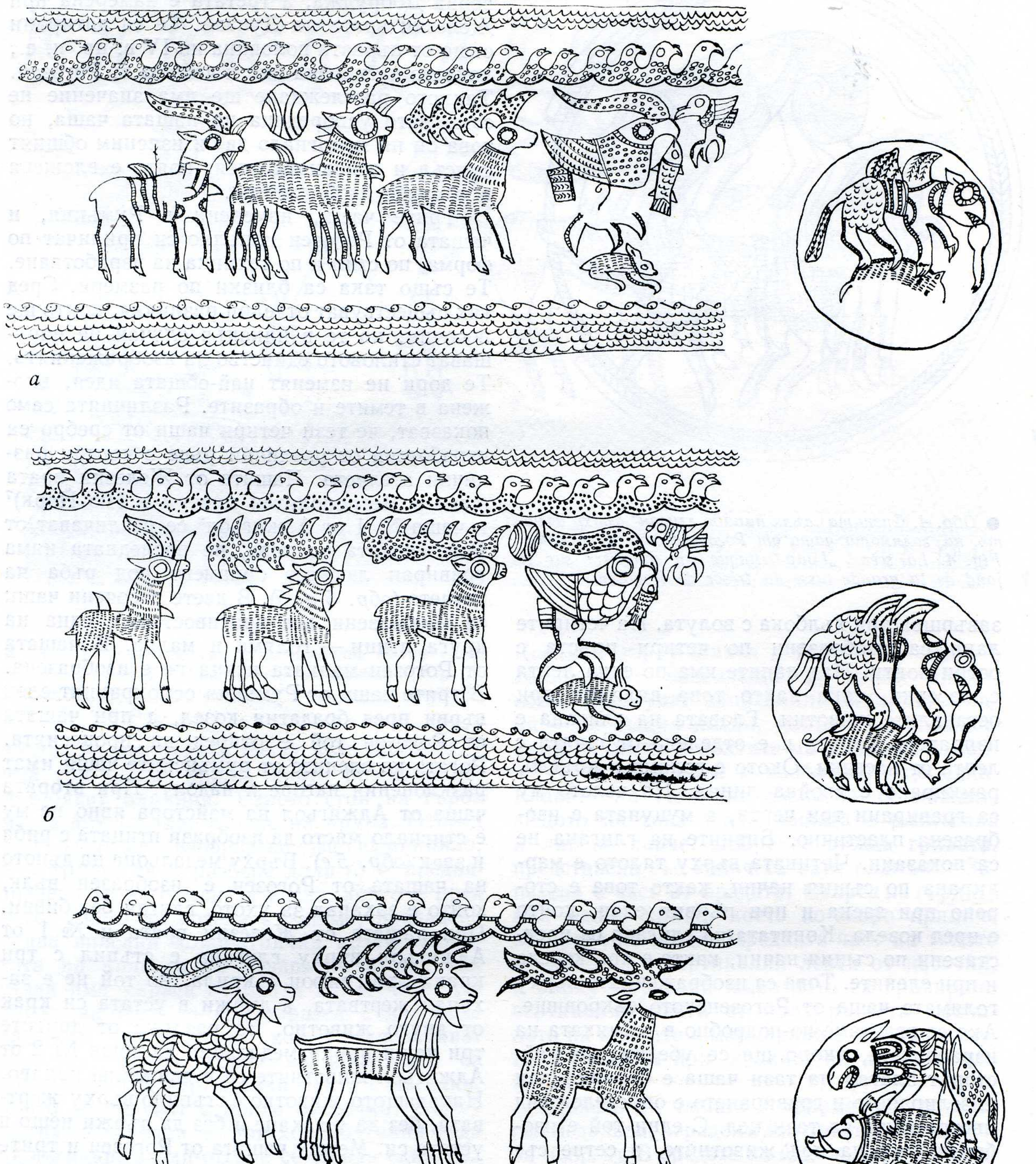

● *Обр. 5. Изображения върху трите сребърни чаши, намерени в Румъния: а) от Железни врата, сега в Метрополитен музей в Ню Йорк; б) от Аджигьол в Северна Добруджа, чаша № 1; в) от Аджигьол, чаша № 2. Fig. 5. Représentations sur les trois brocs trouvés en Roumanie: а) des Portes de fer-actuellement au Metropolitan Museum à New York; б) d'Adjiguiol dans la Dobroudja, tasse No 1; в) d'Adjiguiol, tasse No 2*

На видно място сред тях стои грабливата птица. Тя има огромен рог на главата и необикновено големи нокти. Тук е съвсем явно, че майсторът златар е искал да хиперболизира образа на тази птица. Нейното представяне с рог на главата се явява като иконографско средство да се изрази идеята

● *Обр. 6. Изображения върху два шлема, намерени в Румъния: а) от Аджигьол; б) от Детроит; в) от Петеру. Fig. 6. Représentations sur trois casques trouvés en Roumanie: a) d'Adjiguiol; б) de Detroit; в) de Peteru*

за едно свръхестествено могъщество. Композицията на тази зооморфна сцена се допълва от два други елемента — птицата държи в клюна си риба, а в ноктите си заек.

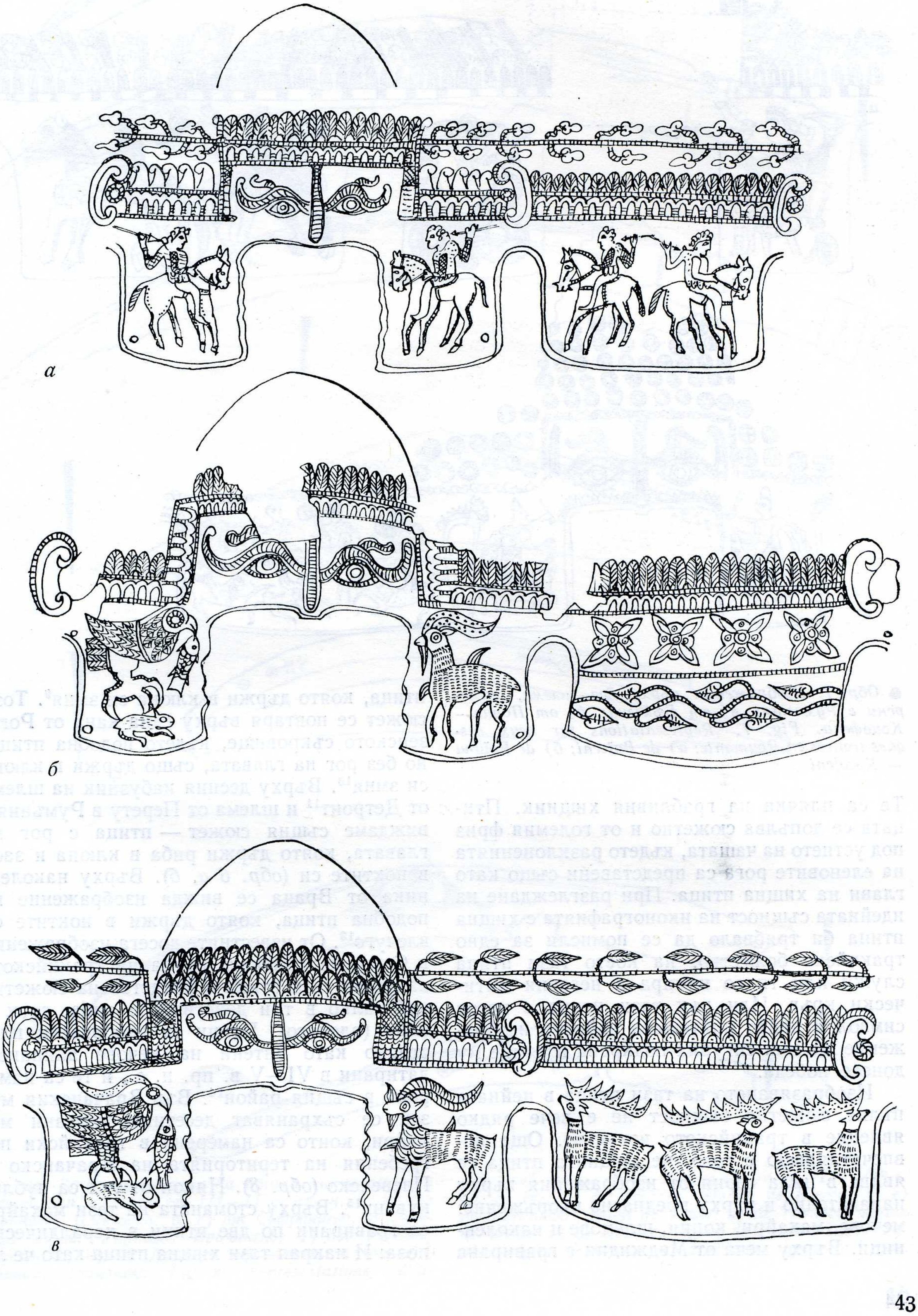

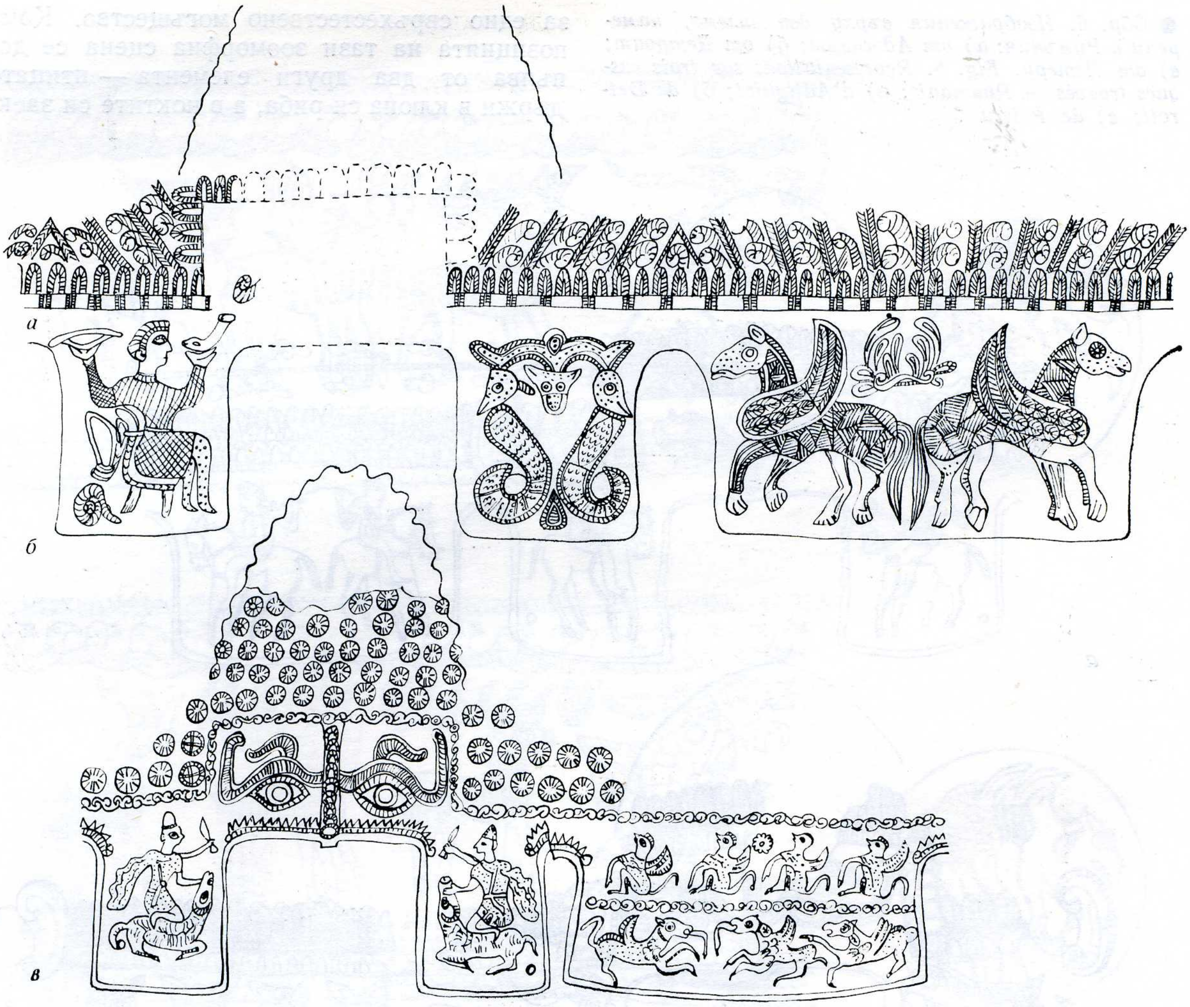

7

● *Обр. 7. Изображения върху два шлема, намерени в Румъния: а) от Бъйчени; б) от Пояна—Коцофени. Fig. 7. Représentations sur deux casques trouvés en Roumanie: a) de Baïceni; б) de Poïana — Kocofeni*

Те са плячка на грабливия хищник. Птицата се допълва сюжетно и от големия фриз под устието на чашата, където разклоненията на еленовите рога са представени също като глави на хищна птица. При разглеждане на идейната същност на иконографията с хищна птица би трябвало да се помисли за едно тракийско божество, на което тази птица служи или тя се намира в неговия митически кръг. Или пък тази птица е негов символ и който притежава нейното изображение ще има сигурна подкрепа и тя ще му донесе победа.

Изобразяването на тази птица в нейната пълна сюжетна същност не е вече рядко явление в тракийското изкуство. Още повпечатляващо е това, че хищната птица се явява в цяла серия от изображения върху нападателно и върху предпазно въоръжение: мечове, махайри, копия, шлемове и наколенници. Върху меча от Меджидия е гравирана птица, която държи в клюна си змия[9]. Този сюжет се повтаря върху една кана от Рогозенското съкровище, където подобна птица, но без рог на главата, също държи в клюна си змия[10]. Върху десния набузник на шлема от Детроит[11] и шлема от Перету в Румъния[12] виждаме същия сюжет — птица с рог на главата, която държи риба в клюна и заек в ноктите си (*обр. 6 а, б*). Върху наколенника от Враца се вижда изображение на подобна птица, която държи в ноктите си влечуго[13]. От известните досега изображения в Северобалканската група на тракийското изкуство тази птица е представена сюжетно най-малко в три действия: с риба, заек и змия (влечуго). Птици са изобразени пластично като антени на мечове акинакес, датирани в VI—V в. пр. н. е., и те са намерени в същия район[14]. Във Врачанския музей се съхраняват десетина железни махайри, които са намерени в тракийски погребения на територията на Врачанско и Плевенско (*обр. 8*). Някои от тях са публикувани[15]. Върху стоманата на тези махайри са гравирани по две птици в хералдическа поза. И накрая тази хищна птица като че ли

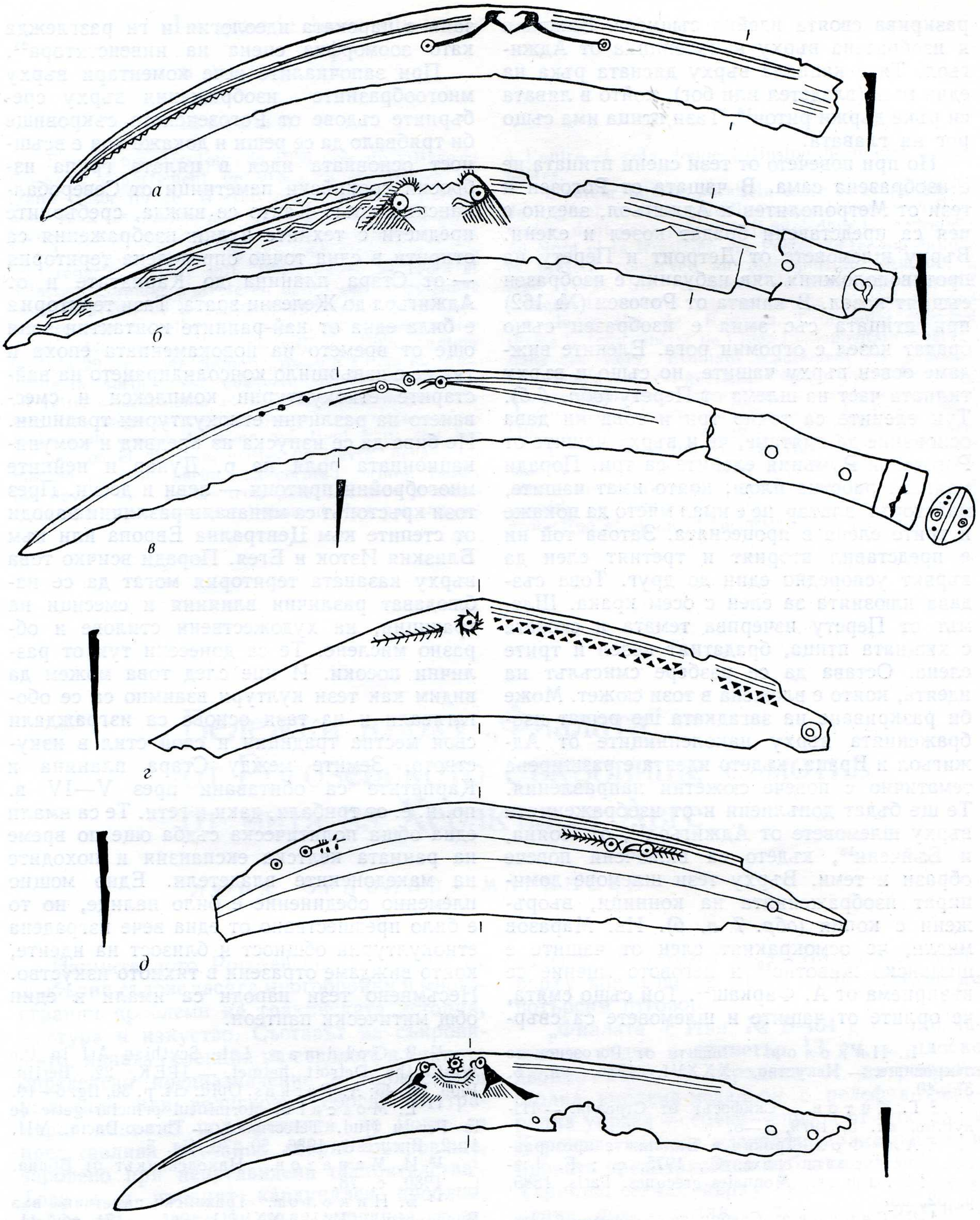

8

● *Обр. 8. Изображения на птици върху железни тракийски михайри от III—II в. пр. н. е.: а) от Койнаре, Плевенско; б, е) от Софрониево, Врачанско; в) от Търнава, Врачанско; г) от Реселец, Плевенско; д) от Попица, Врачанско; ж) от Алтимир, Врачанско. Fig. 8. Représentations d'oiseaux sur des machayra thraces en fer du IIIe—IIe s. av. n. ère: а) de Koïnare, région de Pleven; б, е) de Sofronievo, région de Vraca; в) de Tărnava, région de Vraca; г) de Reselec, région de Pleven; д) de Popica, région de Vraca, ж) d'Altimir, région de Vraca.*

разкрива своята идейна същност. Виждаме я изобразена върху наколенника от Аджигьол. Тя е кацнала върху дясната ръка на един мъж (владетел или бог), който в лявата си ръка държи ритон[16]. Тази птица има също рог на главата.

Но при повечето от тези сцени птицата не е изобразена сама. В чашата от Рогозен и тези от Метрополитен и Аджигьол, заедно с нея са представени брадат козел и елени. Върху шлемовете от Детроит и Перету на противоположния ляв набузник е изобразен същият козел. В каната от Рогозен (№ 162) при птицата със змия е изобразен също брадат козел с огромни рога. Елените виждаме освен върху чашите, но също и върху тилната част на шлема от Перету (*обр. 6 б*). Тук елените са точно три и това ни дава основание да смятаме, че и върху чашите от Рогозен и Румъния елените са три. Поради малката работна площ, която имат чашите, майсторът златар не е имал място да покаже и трите елена в процесията. Затова той ни е представил вторият и третият елен да вървят успоредно един до друг. Това създава илюзията за елен с осем крака. Шлемът от Перету изчерпва темата и сюжета с хищната птица, брадатият козел и трите елена. Остава да се разбере смисълът на идеята, която е вложена в този сюжет. Може би разкриване на загадката ще решат изображенията върху наколенниците от Аджигьол и Враца, където идеята е разширена тематично с повече сюжетни направления. Те ще бъдат допълнени и от изображенията върху шлемовете от Аджигьол[17], от Пояна, и Бъйчени[18], където са включени повече образи и теми. Върху тези шлемове доминират изображенията на конници, въоръжени с копия (*обр. 7 а, б*). Ив. Маразов мисли, че осмокракият елен от чашите е шаманско животно[19] и неговото мнение се възприема от А. Фаркаш[20]. Той също смята, че орлите от чашите и шлемовете са свързани с царската идеология и ги разглежда като зооморфна сцена на -инвенститора[21].

При започналите вече коментари върху многообразните изображения върху сребърните съдове от Рогозенското съкровище би трябвало да се реши и докаже коя е всъщност основната идея в цялата група изброени тракийски паметници от Северобалканския кръг. Както се вижда, сребърните предмети с техните чудни изображения са открити в една точно определена територия — от Стара планина до Карпатите и от Аджигьол до Железни врата. Тази територия е била една от най-ранните контактни зони още от времето на новокаменната епоха и тук се е извършило консолидирането на найстарите етнокултурни комплекси и смесването на различни етнокултурни традиции. Не бива да се изпуска из предвид и комуникационната роля на р. Дунав и нейните многобройни притоци — леви и десни. През този кръстопът са минавали различни народи от степите към Централна Европа или към Близкия Изток и Егея. Поради всичко това върху казаната територия могат да се наблюдават различни влияния и смесици на традиции, на художествени стилове и образно мислене. Те са донесени тук от различни посоки. И ние след това можем да видим как тези култури взаимно са се обогатявали и на тази основа са изграждали своя местна традиция и свой стил в изкуството. Земите между Стара планина и Карпатите са обитавани през V—IV в. пр. н. е. от трибали, даки и гети. Те са имали една обща политическа съдба още по време на ранната келтска експанзия и походите на македонските владетели. Едно мощно племенно обединение е било налице, но то е било предшествано от една вече изградена етнокултурна общност и близост на идеите, които виждаме отразени в тяхното изкуство. Несъмнено тези народи са имали и един общ митически пантеон.

---

[1] Б. Николов. Чашите от Рогозенското съкровище. — Изкуство, XXXVI, 1986, кн. 6, 37—40.

[2] Г. Китов. Скифосът от Стрелча. — Изкуство, кн. 5, 1979, 1—5.

[3] Ал. Фол. Тракия и Балканите през раноелинистическата епоха. С., 1975, с. ; F. Imhoof Blumer. Monnaies grecques. Paris, 1885, p. 52, 53.

[4] Д. Гергова. Сребро за боговете. — Отечество, XI, брой 265 от 28. X. 1986 г., с. 28—29, обр. 5.

[5] П. Иванов. Откриване на тракийското съкровище от Рогозен. — Изкуство, кн. 6, 1986,5—7.

[6] Б. Николов. Каните от Рогозенското съкровище. — Изкуство, кн. 6, 1986, с. 18, № 112.

[7] A. Farkas. Style and Subject Matter in Native Thracian Art. — Metropolitan museum Journal, 16. 1982, p. 33—48, fig. 1—5.

[8] D. Berciu. Arta traco-getica. Bucuresti, 1969, 54—61, fig. 26—28.

[9] Ibid., p. 21, fig. 3.

[10] Б. Николов, Цит. съч., № 162.

[11] B. Goldman. Late Scythian Art in the West: the Detroit helmet. — JPEK, 22, Berlin, 1969, taf. 43; A. Farkas. Opid. cit. p. 36, fig. 6—10.

[12] E. Moscalu. Mormintul princiar getic de la Peretu (jud. Teleorman). — Thraco-Dacia, VII, 1—2. Bucuresti, 1986, 59—70, fig. 5.

[13] И. Маразов. Наколенникът от Враца. С., 1980, с. 78.

[14] Б. Николов. Тракийски паметници във Врачанско. — ИАИ, XXVIII, 1965, с. 171, обр. 11.

[15] Пак там, с. 176, обр. 17.

[16] D. Berciu. Opid. cit., p. 45, fig. 13.

[17] Ibid., 39—43, fig. 8—11.

[18] P. Alexandrescu. Le groupe de trésors thraces du nord des Balkans (II). — Dacia, n. s. XXVIII, n 1—2. Bucureşti, 1984, p. 85—99, fig. 2, 3 et 7.

[19] И. Маразов. Цивилизацията на дакогетите през класическия период. — Изкуство, 1, 1981, с. 39—46.

[20] A. Farkas. Style and Subject Matter in Native Thracian Art. — MMJ, 16, 1982, 33—48.

[21] И. Маразов. Цит съч., с. 40.

La grande tasse du trésor de Rogozen

B. NIKOLOV

(Résumé)

Dans les premiers jours de 1986 près du village de Rogozen, département de Vraca, a été trouvé un grand trésor thrace. Il était enfoui en deux parties dans deux fosses, une près de l'autre. Le trésor comprend au total 165 vases d'argent travaillés à haut tire d'argent et 31 d'entre eux sont dorés. Les vases sont répartis comme suit: 108 phiales, 54 brocs et 3 tasses. L'auteur s'arrête en détail sur la troisième tasse du trésor de Rogozen et commente les scènes, représentées sur elle. La tasse a une forme cylindrique, légèrement pliée au milieu, d'une hauteur jusqu'a 20 cm et de diamètre jusqu'a 13 cm au plus. Toute la surface est couverte de représentations en relief — ornements et animaux. Au milieu, sur une frise large est représentée une procession solennelle d'un oiseau de proie qui tient dans son bec un poisson et dans ses griffes un lièvre, devant lui marche un bouc barbu aux cornes énormes, tandis que devant lui —encore trois cerfs. Les deux premiers cerfs sont représentés parallèlement l'un par rapport à l'autre et cela donne l'illusion d'un cerf à huit pattes.

L'auteur fait un parallèle entre le grand gobelet de Rogozen et trois pareilles coupes trouvées en Roumanie, dont deux près d'Adjiguiol dans la Dobroudja du Nord et la troisième des Portes de fer du Danube (à présent conservée au Metropolitan Museum à New York). Sur les vases de Roumanie figurent presque les mêmes représentations d'animaux que sur le gobelet de Rogozen. Leur sujet principal révèle le sens général de l'idée fondamentale incarnée dans ces vases. Etudiant séparément les animaux représentés sur ces gobelets, l'auteur les relie avec des représentations semblables sur les cruches du trésor de Rogozen et des représentations sur des armes offensives et défensives — casques, genouillères et glaives.

L'auteur conclut que les figures sur le grand vase du trésor de Rogozen sort des animaux sacrosaints du cercle d'une divinité thrace. Celui qui possède ces représentations recevra de la divinité protection et appui et lui assurera la victoire.

Бележки върху „Фиалата“ от Рогозенското съкровище с мотив от мита за Херакъл и Авге

ЛЮБА ОГНЕНОВА-МАРИНОВА

Изумителното Рогозенско съкровище от сребърни съдове засяга многобройни и многостранни проблеми на тракийската история, култура и изкуство. Съставът на съкровището, явната селекция на съдовете и тяхното определено предназначение в тържествени угощения или религиозни обреди отстраняват напълно подозренията, че може да представлява случайно сборно съкровище, заровено при непредвидени обстоятелства[1]. Това е и първият кардинален проблем, който стои начело на цяла поредица от загадки, поставяни поотделно от всеки съд и особено от тези с фигурална украса и надписи. Такъв съд е и една от 108-те фиали, която независимо от по-скромните си размери привлича вниманието със своята необичайна форма, украса и надписи. Това е „фиалата“ с инв. № Б-464 от Окръжния исторически музей във Враца, с мотив от мита за Херакъл и Авге[2]. Необичайната форма на съдчето, мотивът от вградения медальон, произходът и датата са загадките, върху които ще се спрем и ще опитаме да потърсим отговор.

„Фиалата“ с Инв. № Б-464 е изцяло запазено съдче с диаметър 13 см, с плоско двойно дъно, с вградена от вътрешната страна емблема-медальон с релефна фигурална украса — сцена—епизод от цикъла за Херакъл, както е идентифицирана още при първата предварителна публикация (*обр. 1*). Херакъл, седнал върху скала, с отпуснати крака, подпрял лявата си ръка върху нея, наклонил глава към дясното си рамо, протяга дясната си ръка към млада жена, която се отбранява. Извила тяло и стъпила върху левия крак, с десния се отблъсва, като същевременно с двете си ръце с все сили се опитва да се освободи и изтласка ръката на похитителя, сграбчил дрехата ѝ над гърдите. Дясната ръка на Авге е в дисхармония с останалата фигура. Херакъл е гол, с добре моделирани, но отпуснати мускули на тяло в покой. Само дясната ръка на Херакъл е несръчно предадена в ракурс. Отпуснатата и клюмнала встрани глава и изразително патетичното лице е на пиян. Къдриците на брадата и косата се смесват с венеца, увенчаващ главата му. Лъвската кожа, застлана над скалата, върху която е седнал, като че ли оживява и лъвът е забил зъби върху дясното бедро на героя, а ремъкът за привързването ѝ се увива като змия около лявата му ръка. Под тази ръка, опрени върху скалата, са положени лъкът и колчанът на Херакъл. Гладкото тяло на Авге се откроява почти голо върху диплите на разтворения пеплос, закрепен на лявото рамо. Диадема украсява главата с дълги разпиляни кичури коса. Десният ѝ крак е обут в позлатен сандал, докато левият е бос. Конусовидна висяща обица и гривни върху дясната ръка и десния крак разкрасяват младата жена. Две четирилистни розети са гравирани върху отломъците на скалата. Пеплосът на Авге е разкрасен с насечки и поръбен с лента от точки. Диадемата ѝ е украсена с кръгчета. Колчанът на героя има повлек и розетка. Позлатата върху детайлите подсилва цветово декоративния ефект на накитите, венеца, лъвската кожа, диплите на пеплоса, колчана и лъка. Вляво, над главата на Авге, е цизелиран надпис с равни букви — AVΓH, а на разстояние, равно на това, което заема името, вляво от главата на Херакъл се чете — ΔΗΛΑΔΗ. Йонийска кима обточва релефното поле на кръглия медальон, като допира до ситен перлов шнур, който преминава от вътрешната страна на шийката на „фиалата“. Надписите и рамката, образувана от кимата и перлите, са също позлатени.

В украсата на външната страна на съда са спазени установените норми за украса на фиали независимо от плоското дъно и от това, че мястото на омфала се заема от изкована малка осмолистна розета (*обр. 2*). Концентрично на нея извива венец от алтернативно редуващи се четири палмети и четири двойни лотуса. Необичайното в съдчето е вграждането откъм вътрешната страна на една емблема-медальон с релефна украса. Тази емблема закрива с плоската си повърхност цялото дъно и намалява вместимостта на съда, който без нея би изпълнявал своите функции. Вграждането на емблемата дори не е най-сполучливото. При спояването на емблемата-медальон към готовото съдче той се е хлъзнал нагоре и надясно. Така се е получила пролука на срещуположната страна и лентата с йонийска кима, която поръбва медальона, се отделя от ситния перлов шнур, преминаващ от вътрешната страна на шийката на съдчето. Тази малка небрежност, незабележима от пръв поглед, смущава при сравнение с красивия медальон и грижливо оформената останала част.

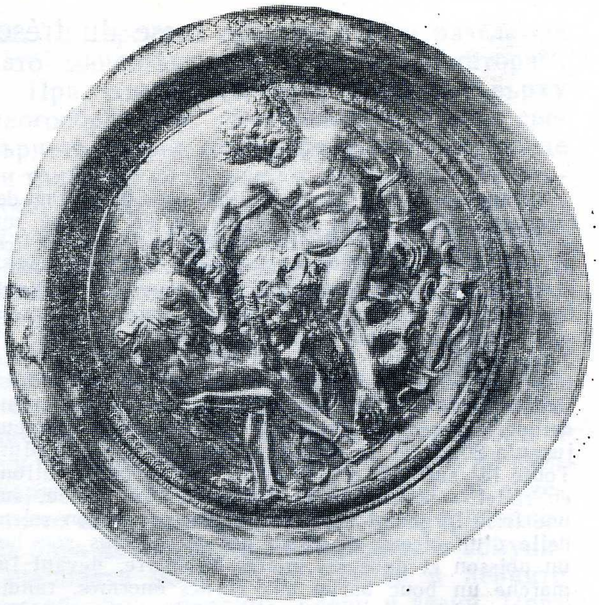

1

● *Обр. 1. Фиала от Рогозенското съкровище, Инв. № Б-464 с мотив от мита зи Херакъл и Авге.*
Fig. 1. Phiale du trésor de Rogozen, No d'inv. Б-464 avec motif du mythe d'Héraclès et d'Augé

Спирайки се върху формата на съдчето, трябва да припомним, че характерен елемент на фиалата е изпъкналостта в центъра на дъното от вътрешната страна — омфал. Около него и от него се организира и обуславя цялата украса на съда[3]. При изработената от един метален лист фиала в техника репусе, изкованите декоративни мотиви украсяват едновременно вътрешната и външната страна. Формата и украсата са продиктувани от предназначението и функциите на този съд за излияния, както и от възможностите, които предлага използуваният метал и техники. На това се дължи и устойчивата форма на фиалата, преодоляла хилядолетия, защото тя остава неизменна в своите характерни части от бронзовата епоха насам. Често гладкия, издут омфал се откроява върху канелирана или богато украсена повърхност на фиалата. Като класически примери могат да се посочат сребърната фиала от Кукова могила при Дуванлий и златната фиала от Панагюрското съкровище[4]. Понякога са търсени и обратни ефекти, като украсата се съсредоточава върху омфала. Сребърната фиала от Могиланската могила при Враца представя един вариант — върху самия омфал е апликирана женска глава в профил и от нея радиално тръгват канелюрите[5]. Маска и розета вместо омфал виждаме и върху фиали от Рогозенското съкровище[6]. При всички случаи централната украса не надхвърля размерите на омфала и не накърнява концентричното разположение на декоративните мотиви, нито пък вместимостта

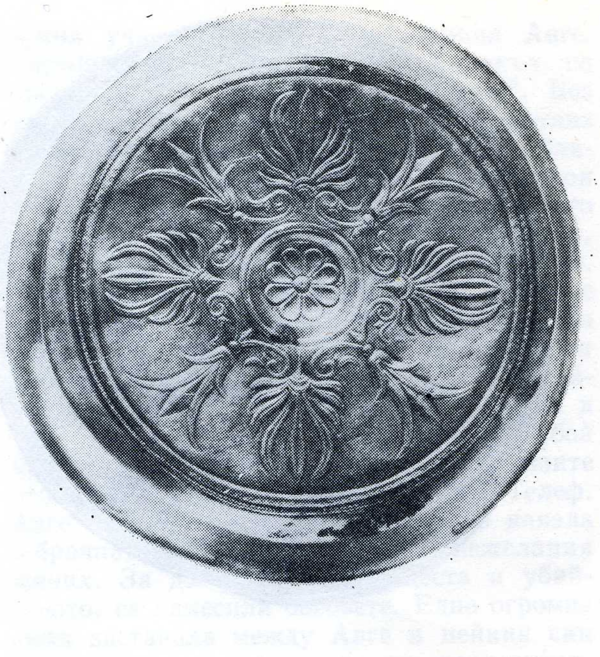

2

● *Обр. 2. Фиала от Рогозенското съкровище, Инв. № Б-464 — външна страна. Fig. 2. Phiale du trésor de Rogozen, No d'inv. Б-464 — coté extérieur*

на съда[7]. При „фиалата" с мотива от мита за Херакъл и Авге е разчупен един устойчив канон и с това се поставя още един въпрос, който очаква отговор.

Епизодът от мита е представен с една композиция на две противопоставени фигури, които сполучливо се вписват в релефното поле на кръгъл медальон. Явно композицията е създадена за подобно поле. Рамката от йонийска кима, която поръбва медальона, се застъпва само от къдриците и венеца на Херакъл и от левия крак на Авге, в ос на диаметрално срещуположната страна на релефното поле. По тази ос протича и линията на напрежението между двете противопоставени фигури — нападащият Херакъл и отбраняващата се и отдръпваща се Авге. Иконографията на голия брадат и увенчан мъж, седнал върху лъвска кожа, преметната върху скала, е ясна. Безусловно разпознаваме Херакъл. Темата на почиващия Херакъл, седнал върху скала, е известна и популяризирана и чрез монетите, включително и на тези от Тракия. През V в. пр. н. е. така е изобразен върху монети от Абдера, а през елинистическата епоха в много градове на Мала Азия, включително и Мирина на остров Лемнос[8]. През римската императорска епоха по същия начин е представен Херакъл върху монети от Перинт, Топирос на река Места, Калхедон, Пергам и др.[9] Затруднение при идентификацията може да представлява отбраняващата се млада жена, ако не бяха известни подробности от легендата за Авге и ако те не бяха потвърдени и от торевта, гравирал над главата и името. Думата, гравирана вляво от Херакъл — ΔΗΛΑΔΗ, явно се отнася само за него и не се свързва с името на героинята. Преводът като „ясно" или „безусловно" може да се отнася към определянето на героя, чиято иконография е толкова ясна и позната, че не се нуждае от други уточнявания и от изписване на името му.

Ако емблемата-медальон със своите размери не изглежда пригодена за украса на фиала, то композицията, както вече изтъкнахме, е създадена за вписване в кръгъл медальон. Композицията, а и размерите напомнят емблемите на огледалата, които през втората половина на V в. пр. н. е. изместват огледалата с пластични фигурални стойки и намират широко разпространение през IV в. пр. н. е.[10] Установено е, че диаметърът на тези огледала се движи между 8 см и 25 см, но предпочитаните размери са между 14 см и 17 см[11]. Един преглед на публикуваните огледала и емблеми на огледала дава възможност да се види, че за украсата им са подбрани предимно еротични сцени и сюжети с тиаса на Афродита и този на Дионис[12]. Често са използувани сцени и из цикъла на Херакъл, но не с неговите хероически подвизи, а на влюбения Херакъл[13]. Явно на особена популярност се е радвал и сюжетът от мита за Херакъл и Авге, дъщерята на Алеос, цар на Тегеа в Аркадия и жрица на почитаната там Атина Алеа. Нередки са и мотивите с композиция, подобна на тази от фиалата от Рогозен. Още през миналия век се открива в Сирия един сребърен медальон-емблема с мотив от мита за Авге и Херакъл, но остава неразпознат, въпреки че се публикува два пъти[14]. Този медальон принадлежи на колекцията Чарторизки, включена в книгата на В. Цюхнер наред с останалите огледала в раздела „Отвличане и любовни сцени"[15]. Огледало със същия мотив се открива в Мирина на остров Лемнос, съхранявано в сбирките на музея в Истанбул[16]. Наред със споменатите вече емблема и огледало са публикувани още две други със същия мотив, намерени в Южна Италия — Магна Греция[17]. Мотивът е възпроизведен още и върху един гипсов отливък от Мемфис, Египет, съхраняван в колекция в Хилдесхайм (ФРГ)[18]. На Южна Италия се приписва едно огледало със същия мотив от Колекция Лооб в Мюнхен, а на Гърция — огледало Инв. № 264 от Британския музей[19]. Същият мотив е разпознат и върху един керамичен калъп от Локри, съхраняван в Орвието (Италия)[20]. Мотивът на сцената се идентифицира от Георгиос Икономос с публикуването на едно огледало, намерено в Елида, Пелопонес, и съхранявано в Колекцията Елена Стататос в Атинския национален мезуй[21]. Подобен мотив се открива и върху едно огледало от

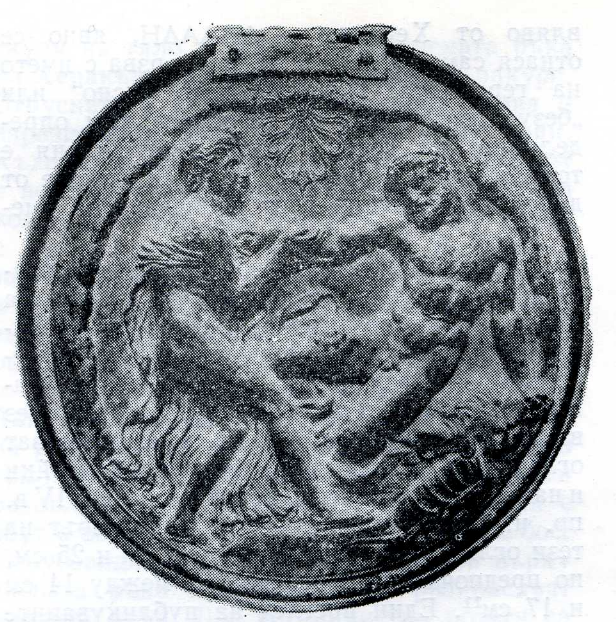

3

● Обр. 3. Бронзово огледало от колекция „Елена Стратос“ в Атина — емблема с мотив от мита за Херакъл и Авге (по Г. Икономос). Fig. 3. Miroir en bronze de la collection Helena Stratos à Athenes — emblème avec motif du mythe d'Héraclès et d'Augé (d'après G. Ikonomos)

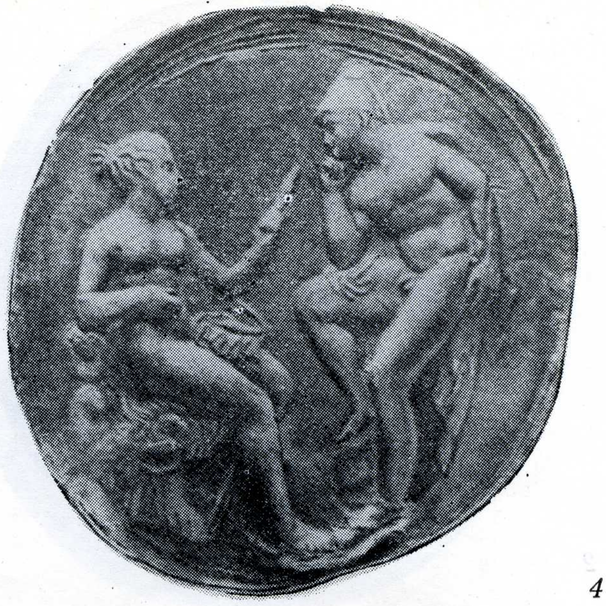

4

● Обр. 4. Отливка от керамичен калъп от Херсонес — емблема с мотив от мита за Херакъл и Омфала (по В. Д. Блаватский). Fig. 4. Moulage de moule céramique de Chersonèse—emblème avec motif du mythe d'Héraclès et d'Omphale (d'après V. D. Blavatskij)

Метрополитенския музей в Ню Йорк, вероятно от Гърция[22]. И за сюжета от емблемата на това огледало се предлага същата интерпретация — мотив от мита за Авге и Херакъл. Нито една от известните емблеми не носи надпис, но като се изхожда от легендата и иконографията на героите, изобразената сцена се интерпретира от Г. Икономос, Дж. Милн и присъединилите се към тях Г. Рихтер и П. Амандри като мотив от мита за Херакъл и Авге[23]. Надписът върху емблемата от „фиалата“ от Рогозен окончателно потвърждава възприетата идентификация на сюжета, сцената и героите. За популярността на сюжета свидетелстват помпеанската живопис и гръцката рисувана керамика от третата четвърт на IV в. пр. н. е.[24] Сюжетът от нашата емблема, но в друга композиция, се изобразява върху монети на Пергам, чиито владетели Аталидите считали за свой родоначалник Телеф, синът на Херакъл и Авге. Откритите монети принадлежат на римската императорска епоха и са сечени по време на Марк Аврелий и Луций Вер (161—169 г.)[25]. Сходно на това изображение на сюжета се оказва и изображението върху монети от Тракия — от Топирос на р. Места[26]. Тези монети са сечени по време на Юлия Домна (193—211 г.) и на Гета (211—217 г.)[27]. Мотивът от пергамските монети се възприема и за една емисия монети на Съюза на 13-те града или Йонийската конфедерация при приобщаването към нея на Ефес и Пергам, около 139—140 г., по време на царуването на Антонин Пий и магистратурата на азиарха архиерей Марк Клавдий Фронтон[28]. Интересно е да се отбележи, че там, където се явява мотивът от мита за Авге и Херакъл, са били сечени и монети със седналия върху скала Херакъл, почиващ след подвизите. Така е изобразяван и върху монети от Пелопонес, откъдето тръгва митът за Авге[29]. Тегеа в Аркадия на Пелопонес и Пергам в Мала Азия са двата центъра, където се изграждат иконографските образи на Авге в стенописи и скулптура. Чрез този мит Пергам изявява своята връзка с Аркадия в Пелопонес, откъдето са били дошли преселниците-основатели[30]. Появата на този мит в Тракия върху монети на Топирос изисква обяснение, аналогично на това, което изисква и мотивът върху фиалата от Рогозен.

Местният мит за Тегеа, в областта Аркадия на Пелопонес, за Авге — дъщерята на Алеос — царят на Тегеа, и жрица на Атина Алеа, се разпространява чрез епоса и трагиците. Софокъл и Еврипид написали драмите „Авге“, „Алеади“, „Телеф“ и „Мизийци“[31]. Това допринася за появата на различни версии на мита. Най-старите сведения за срещата между Херакъл и Авге са на Хекатей от Милет[32]. Реконструкцията на мита, в различните версии, се обосновава върху това, което е достигнало до нас частично. Срещата между Херакъл и Авге се е състояла по време на нощните тържества в чест на богинята Атина Алеа, в които взима участие и принцесата-жрица Авге. Еврипид ни осведомява, че Херакъл по време на това тържество бил пиян[33]. Без да разпознае принцесата, той я прелъстява при скалния извор, в непосредствена близост до храма на богинята. Според някои версии това е станало в самия храм, което обаче може да означава в теменоса на храма, където е бил, а и сега се намира изворът. Нарушила обета за девственост, Авге е била прокудена от Тегеа в малоазийска Мизия. Синът ѝ Телеф израснал отгледан от коза. От всички синове на Херакъл той наймного приличал на баща си. След време и той попаднал в Мизия и се бил в двубой при реката Каик с Ахил. Царят на мизите решил да даде Авге за съпруга на Телеф. Авге не желаела, но принудена, тя влязла в брачната стая с меч, за да убие нежелания жених. За да се избегне инцеста и убийството, се намесили боговете. Една огромна змия застанала между Авге и нейния син и станало знамение — те се разпознали. Тази тема третира Софокъл в трагедията „Мизийци“. Художници и скулптори са се спирали главно върху трите епизода на мита — срещата на Херакъл и Авге, двубоят на Телеф и Ахил и разпознаването на майката и сина — Авге и Телеф.

При опита да издирим произхода и първообраза на мотива от „фиалата“, може да допринесе за това едно съпоставяне между него и емблемата от огледалото от Елида (*обр. 3*). Установяват се различия само в подробностите и трактовката[34]. И при двете композицията е съвършено пригодена за украсата на кръгъл медальон. Докато релефната украса на огледалото се отличава с пластичността на фигурите, тази на „фиалата“ издава един стремеж към живописно декоративно представяне и експресивност за сметка на пластичността. Разположението на двете срещуположно поставени фигури на Авге и Херакъл е същото. И в двете емблеми е означена скалата на скалния извор, намиращ се в непосредствена близост с храма на Атина Алеа в Тегеа, където според легендата се развива представеното действие. Дори и колчанът с лъка заема същото място до скалата и при двете емблеми. Главата на пияния Херакъл е леко отпусната върху дясното му рамо и при двата релефа, но при фиалата торсът му е поизправен, по-статичен и лишен до известна степен от логичната извивка на пластичната фигура от огледалото. Седналият върху скалата Херакъл от „фиалата“ е по-отпуснат и по-тромав, с увиснали крака и неумело представена дясна ръка, докато върху огледалото пропорциите му са по-хармонични, левият му крак е подгънат, а десният — протегнат напред като в борба. Извитото му тяло пружинира, притегляйки лениво отбраняващата се млада жена. Стойката на

● *Обр. 5. Апликация от хидрия от Месебрия — мотив с Борей и Ореитиа. Fig. 5. Application d'hydre de Messambria — motif avec Borée et Oreithya*

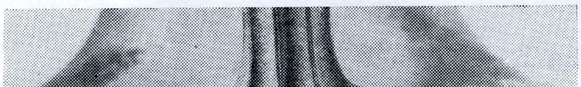

5

● *Обр. 6. Апликация от хидриа от Месебрия — мотив с Борей и Ореитиа. Fig. 6. Application d'hydre de Messambria—motif avec Borée et Oreithya*

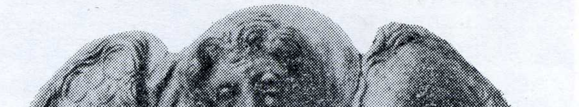

6

фигурата на Авге, която се откроява гола върху диплите на разветия пеплос, е сходна и при двата релефа и само положението на ръцете е по-различно. В патетичния израз на лицето и в силно свитите в лакътя ръце на младата жена от „фиалата“, хванали дланта на похитителя, има по-голяма изразителност въпреки нехармоничните пропорции. Движението ѝ ни напомня това на Херакъл, хванал лапата на лъва в борбата с Немейския лъв върху фалерите от Панагюрище[35], където и лъвът е захапал по същия начин бедрото на героя. В медальона от „фиалата“ са търсени декоративни, бих казала, живописни ефекти, които липсват при огледалото. Виждаме ги при представянето на венеца с разперени листа върху къдрокосата глава на Херакъл, при оживялата лъвска глава на одраната кожа, захапала неговото бедро, и при усукването около ръката му на дълъг ремък. Върху огледалото Авге носи сандали, но грижливо сресаните ѝ коси не са пристегнати от диадема, не носи обеци, нито гривни на ръката и крака, както върху емблемата от „фиалата“. Не е пропуснат и сандалът върху левия ѝ крак. Лъвската кожа, върху която е седнал героят, е преметната върху скалата с главата надолу, откъм лявата ръка, а върху дясното му бедро е преметната лапата на лъва. Липсва и стремежът към разкрасяване, проявен и в цизелираните розети или цветя по повърхността на скалата, върху която седи Херакъл, а също розетки, насечки и точки върху пеплоса, диадемата и колчана. Върху релефа от огледалото се чувствува по-непосредственото влияние на голямата скулптура, а върху този от „фиалата“ съзираме живописните декоративни елементи, присъщи на т. нар. халкидически“ огледала, а също така и на тракийската торевтика[36]. Отличаващото се със своята пластичност огледало от Атина се приписва ту на пелопонеската, ту на атическата торевтика[37].

Въз основа на досегашните изследвания върху огледалата емблемата от „фиалата“ от Рогозен би следвало да се припише на халкидическата торевтика[38]. В случая трябва да имаме предвид, че керамичният калъп, открит в Локри, е свързан със засвидетелстваното и от други огледала производство на южноиталийските торевтични ателиета, най-известните от които се търсят в Тарент[39]. Интересът към мотива от фиалата е бил проявен и тук. Бронзови огледала с релефни емблеми върху капака са били изработвани и в дорийската колония на северния бряг на Черно море — Херсонес. Там са открити калъпи за матрици на огледала при керамични работилници и пещи[40]. Най-добре запазеният калъп има диаметър 14 см[41]. Върху калъпа за огледало от Херсонес е представена сходна галантна сцена с Херакъл, само че вместо Авге срещу него стои

● *Обр. 7. Детайл от Инв. № Б-464 — Авге и Херакъл. Fig. 7. Détail du No d'inv. Б-464 — Augé et Héraclès*

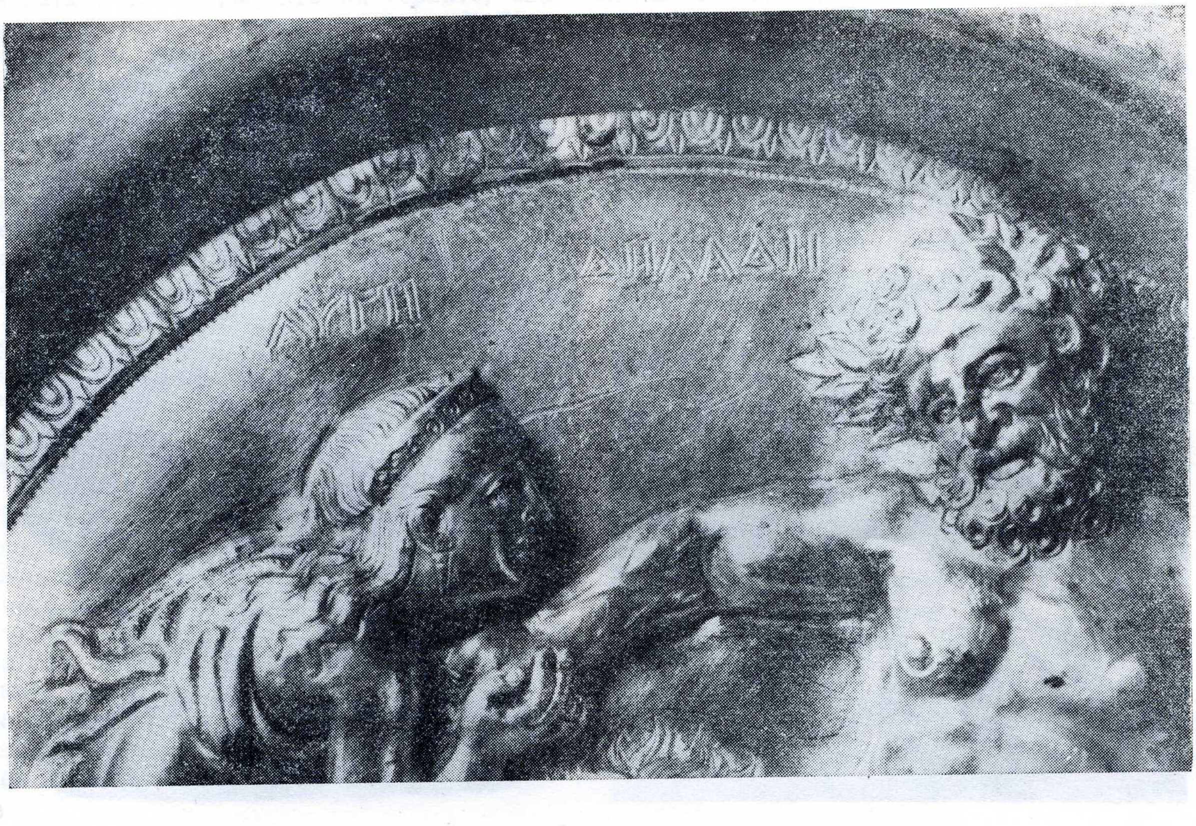

7

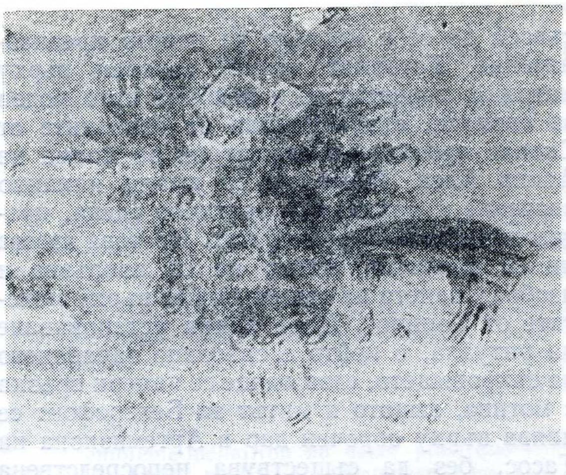

8

● *Обр. 8. Детайл от стенописите на гробница № 1 от Вергина, Гърция — Хадес (по П. Х. фон Бланкенхаген). Fig. 8. Détail des peintures murales du sépulcre No 1 de Vergina, Grèce — Hadès (d'après P. H. Blankenhagen)*

Омфала, която му подава вретеното (*обр. 4*). В сцената липсва напрежение, а фигурите са елегантни и пластични. Тази документация за изработването през втората половина на IV в. пр. н. е. на подобни огледала в един полис-колония от Северното черноморско крайбрежие, подсказва, че тяхното изработване е могло да стане и в полисите—колонии на тракийското Черноморско крайбрежие, като йонийските Аполония и Одесос или дорийската Месамбриа. При тази мисъл интересно е да се припомнят апликациите на две хидрии от Месамбриа с един и същ декоративен мотив, но с различна интерпретация (*обр. 5*). Сюжетът е грабването на атинската принцеса Орейтиа от Борей[42] (*обр 6*). При съпоставянето установяваме, че едната апликация се отличава с пластичност и хармонични пропорции, а другата носи същите белези, с които се характеризира емблемата от „фиалата" от Рогозен — по-небрежни пропорции, изразително оживени лица и движения и търсене на декоративни ефекти и елементи. И ако апликацията от едната хидрия следва отблизо атически прототип, то втората апликация по трактовката и интерпретацията на модела издава местен майстор торевт. В този ред на мисли ние сме склонни да припишем емблемата на огледалото на атическата торевтика, а емблемата на „фиалата" на торевтиката от ателиетата на полисите—колонии от тракийското крайбрежие.

При търсенето на първообраза, който може да е вдъхновил торевтите на мотива от мита за Херакъл и Авге, не бива да пренебрегваме обстоятелството, че те се датират към третата четвърт на IV в. пр. н. е., а през средата на IV в. пр. н. е. великият скулптор и архитект Скопас е възстановил и украсил със скулптури храма на Атина Алеа в Тегеа, опожарен през 394 г. пр. н. е.[43] Митът за Авге, свързан с легендарното минало на Тегеа, е бил една от главните теми, върху които е работил Скопас и с чиито сцени украсил фронтоните на храма и метопите на пронаоса. За съжаление за това сме осведомени само от Павзаний и до нас са достигнали отделни фрагменти[44]. Скулптурата от мавзолея от Халикарнас обаче ни представя изкуството на Скопас[45]. Там, в раздвижения фриз с амазономахия, срещаме полуголи, отбраняващи се амазонки и пружиниращите тела на гръцките воини, които напомнят фигурите от емблемите. Това ни дава основание да търсим първообраза на релефа от огледалото от Елида и емблемата от „фиалата" от Рогозен в кръга на творчеството на Скопас. Датата, към която би следвало да отнесем „фиалата", е зависима от създадените творби на Скопас и от установената дата на огледалата с капаци, носещи релефни емблеми, а именно третата четвърт на IV в. пр. н. е. Към същата дата навежда и впечатляващата прилика между Херакъл от „фиалата" и Хадес от стенописите на гробница № I във Вергина, Македония, със сцената на отвличането на Персефона[46] (*обр. 7, обр. 8*). При това сравнение може да се установи и влиянието на живописта върху торевтиката и конкретно върху изображението от „фиалата" от Рогозен. При определянето на ателието, от което е произлязла „фиалата", може да се колебаем между един градски център от източното или южното крайбрежие на Тракия. Близостта с огледалата, приписани на халкидическите ателиета, и влиянието на стенописите от Вергина биха наклонили към Егейското крайбрежие. Но емблемата от „фиалата" в своята трактовка стои по-близко до апликацията от втората хидрия от Месамбриа, отколкото до кратера от Дервени[47], и това е аргумент, който може да ни насочи другаде — към ателие, свързано по-тясно с Тракия.

Въпросът, който най-непосредствено засяга „фиалата", е защо е било необходимо да се вгради една емблема, предназначена за огледало, със сюжет, подбран именно за украса на огледала. При това с вграждането на една емблема с широк диаметър не само се нарушава установеният канон за фиали, но се и намалява и вместимостта на съда, а това означава, че се накърнява и функционалността. С лишаване от функциите си фиалата се превръща само в оброчен дар — анатема (ἀνάθημα) или πῖναξ εἰκονίκος. Известна е практиката на поднасяне като оброчни дарове на съдове или художествени творби с мотив от митове[48]. Такъв е случаят и с една рисувана плоска паница от средата на VII в. пр. н. е., открита при Артемизиона в Тасос[49]. Тя представлява една художествена творба с мотив от мита за Белерофонт върху крилатия Пегас, пронизващ с копие чудовището Химера. Сюжетът от тази оброчна паница няма пряка връзка с богинята, на която е посветена.

Компилацията с вграждането на емблема от огледало във фиалата може да се изтълкува и като резултат на явния стремеж на торевта към разкрасяване. Този стремеж проличава и върху други фиали от Рогозенското съкровище. Като пример може да се посочи фиалата с правоъгълната емблема с грифон, изместила омфала[50]. Но явно в случая фиалата с емблемата с мотив от мита за Авге не е била предназначена за използването като фиала, а като оброчен дар. При създаването на композицията, предназначена за украса на капак на огледало, съвсем не се е мислело за новото предназначение. Готовият мотив, изкован върху матрица, торевтът го е подбрал като моден за епохата, актуализиран от изваяните от Скопас прославени скулптури за храма на Атина Алеа. Може да са имали някакво значение и сюжетът — еротична сцена, протагонистите или самият мит. Но това засега ни се изплъзва, както ни се изплъзва и изобразяването на същия сюжет върху монетите от Топирос. Дори и при установяване на ритуала, с който е свързано заравянето на съкровището, едва ли ще се намери връзка с мотива, защото и митът за Белерофонт се явява върху оброчен дар в Артемизиона на Тасос, без да съществува непосредствена връзка между Белерофонт и Артемида.

---

[1] В. Николов, С. Машов, П. Иванов. Уникално тракийско съкровище от Рогозен. — МПК, 1986, кн. 1, 38—47.

[2] Б. Николов. Фиалите от Рогозенското съкровище. — Изкуство, 1986, кн. 6, 8—16.

[3] Пак там, 8—16. — срв. 108-те фиали от съкровището.

[4] Б. Филов, Ив. Велков и В. Миков. Надгробните могили при Дуванлий. С., 1934, с. 30, обр. 66; И. Венедиков, Г. Герасимов. Тракийското изкуство. С., 1973, 91—92, обр. 139—140.

[5] И. Венедиков. Новооткрито тракийско могилно погребение във Враца. —Археология, кн. 1, 1966, с. 12, обр. 8; И. Маразов. 24 тракийски съда.—София, 1980, № 4.

[6] Б. Николов. Цит. съч., 8—16.

[7] Пак там, 8—16.

[8] L. Lacroix. Un aspect méconnu de la légende d'Héraclès sur une monnaie de Pergame. — Rev. belge de numismatique. T. 102, 1956, 6—7.

[9] Ibidem, 8—9.

[10] J. Charbonneau. Les bronzes grecs. Paris, 1958, p. 32 sq.

[11] Ibidem, p. 34.

[12] Ibidem.

[13] Ibidem.

[14] L. Lacroix. Op. cit.,p. 18; J. de Wite. Médaillon en argent de la collection Czartoryski. — In: Gazette archéologique, 1880, 6, p. 138, pl. 23; W. Zuechner. Griech. Klappspiegel. Berlin, 1942, S. 65, fig. 122.

[15] L. Lacroix. Op. cit., p. 18; W. Zuechner. Op. cit., p. 64, sq.

[16] W. Zuechner. Op. cit., p. 64, No 30, fig. 123.

[17] L. Lacroix. Op. cit., p. 17.

[18] Ibidem, p. 18.

[19] Ibidem, p. 17.

[20] Ibidem.

[21] G. P. Oikonomos. Ercole ed Auge. Specchio in bronzo della collezione di Hélène A. Stathatos. — In: Annuario della Scuola archeologica di Atene. 1946—1948, vol. 24—26, p. 133 sq. pl. XV; Idem. Deux miroirs. — In: Coll. Hélène Stathatos, vol. III, 1963, Strasbourg, 73-89; P. Amandry. Les bijoux antiques. — In: Coll. Hélène Stathatos, vol. I, 1953. Strasbourg, pl. IV.

[22] G. M. A. Richter. The Metropolitan Museum of Art. Handbook of the Greck Collection. 1953, New York, p. 96, pl. 77.

[23] L. Lacroix. Op. cit., 17—18.

[24] P. Amandry. — In: Coll. H. Stathatos, vol. III, p. 89; J. Charbonneau. Op. cit., p. 34; J. L. Caskey. — In: Hesperia, 1960, vol. 29, p. 168 sq.

[25] L. Lacroix. Op. cit., p. 10.

[26] Ibidem, p. 10.

[27] Ibidem.

[28] Ibidem, 29—30.

[29] Ibidem, 7—8.

[30] Ibidem, p. 20, note 1.

[31] D-A. s. v. Auge; G. Oikonomos. Op. cit., 74—75.

[32] L. Lacroix. Op. cit., p. 17; G. Nenci. Hecataei Milesú fragmenta, 1954, fr. 33.

[33] Euripide, fr. 265(ed. Nauck. Trag. gr. fragm., 2e éd.), 1889, p. 437; L. Lacroix. Op. cit., p. 19.

[34] Срв. приложените илюстрации.

[35] И. Венедиков, Г. Герасимов. Цит. съч., № 293.

[36] J. Charbonneau. Op. cit., p. 33.

[37] G. Oikonomos. Deux miroirs, p. 89; N. Verdelis. In: 'ApX. Eφ 1950—1951, 91—93. Г. Икономос приписва огледалото на пелопонеско ателие, а Н. Вердалис — на атическо.

[38] Срв. J. Charbonneau. Op. cit., p. 33; W. Zuechner. Op. cit. loc. laud.

[39] L. Lacroix. Op. cit., p. 17; A. Minto. — In: Notizie degli Scavi, 1934, p. 87, fig. 17.

[40] В. Борисова. Херсонес и западным Крым. — В: Керамическое производство и античные керамические строительные материалы. М., 1966, с. 26, табл. 5, 11.

[41] Пак там, с. 26, № 54.

[42] И. Венедиков, Г. Герасимов. Цит. съч., обр. 101, 103; Ж. Чимбулева. Две новооткрити бронзови хидрии от Несебър. — Археология, 1962, кн. 4, 38—41.

[43] G. Roux. Tégée. — In: L'art grec. Paris, 1972, p. 528.

[44] Ibidem, p. 528.

[45] Ibidem, figs. 624, 625.

[46] Стенописите се приписват на Никомахос. P. H. von Blanckenhagen. Painting in the Time of Alexander and Later. — In: Studies in History of Art, vol. 10, Simposium Series I, Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times. Washington, 1982, 251—260, Pl. 5.

[47] B. Barr-Sharrar. Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observation on Context and Tradition. — In: Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times. Washington, 1982, 123—139, fig. 19a.

[48] D-A s. v. Donaria (Anathema).

[49] Fr. Salviat et N. Weill Un plat du VIIe siècle à Thasos: Bellérophon et la Chimère. — In: BCH. T. 84, 1960, 347—386.

[50] Б. Николов. Цит. съч.

Notes sur „la phiale“ du trèsor de Rogozen au motif du mythe d'Héraclès et Augé

L. OGNENOVA-MARINOVA

(Résumé)

Les notes de l'auteur concernent la forme et le motif de l'une des 108 phiales du trésor de Rogozen — „phiale“ Inv. No Б-464 du Musée régional historique de Vraca.

La forme insolite de „la phiale“ est obtenue par l'encastrement d'un emblème-médaillon dont la circonférence est égale à celle du fond de la coupe. Dépourvue de l'omphalos et munie d'un double fond plat, la coupe à libation est transformée en ex-voto ἀνάϑημα.

L'emblème-médaillon au décor plastique trouve de nombreuses analogies uniquement parmi les couvercles des miroirs à boîte. Donc le motif décoratif de l'emblème a été emprunté aux miroirs. Le sujet érotique est propre à ces derniers. On déduit que le motif au mythe d'Héraclès et Augé conçu pour le décor d'un miroir à été adopté et adapté au décor d'un ex-voto par le toreute compilateur. Une comparaison avec le miroir de la Collection Hélène Stathatos suggère que le motif du miroir et de l'ex-voto dérive du même prototype, du cercle de Scopas. Le miroir était directement influencé par la grande sculpture, tandis que l'ex-voto a subi l'influence de la peinture. Si le premier serait attribué à un atelier attique, le second proche des oeuvres des ateliers chalcidiens, proviendrait pourtant d'atelier plus étroitement lié à la Thrace. La date proposée est le troisième quart du IVe s. av. n. ere. Le choix du motif pourrait bien être influencé par la mise en valeur des sculptures de Scopas créées vers le milieu du siècle pour le temple renouvele d'Athèna Alea à Tegée.

Богинята между кентаври (№ 158 от Рогозенското съкровище)

ИВАН МАРАЗОВ

Рогозенското съкровище ни предостави много изображения, които могат да се разглеждат като цялостни митологични текстове. Едни от тях (напр. № 159) са организирани по принципа на единното действие (лов) и това дава възможност да ги прочетем сюжетно, т. е. да проследим развитието на действието. Други обаче са построени чрез съпоставяне на отделни образи и мотиви и тяхното разчитане не може да стане по същия линеен принцип. Докато в първите митът е разказан, във вторите неговата семантика се разкрива единствено чрез изградената изобразителна структура. Разбира се, за безписмена култура, каквато е тракийската, винаги ще бъде проблем конкретната реконструкция на отделния мит, т. е. възстановяването на онази пъстра повърхност, която създава усещането за неповторимост на митологията на всеки един народ. Ние така и няма да научим как са се наричали ловците или богините в Рогозенските канички, няма и да успеем да пресъздадем конкретния ход на митичния разказ. Така че въпросът, дали траките са си представяли нещата точно както ние ги тълкуваме, е излишен — задачата ни трябва да бъде не какво те са мислили, а как са го мислили, т. е. проникване в закономерностите на самото им митологично мислене, а не реконструкция на безбройните като варианти негови резултати. Като оставаме на равнище структура, ние получаваме възможността да сравняваме различни иконографски схеми като варианти на един и същ мит и по този начин да установим и границите на вариативност на изобразителния език на митологичното мислене.

Предмет на анализ в предлаганата статия е каничка № 158 от новооткритото съкровище от Рогозен. Композицията в нея е построена по добре познатия и за други тракийски съдове принцип: централна фигура, около която симетрично се разполагат останалите. Тъй като тук имаме два разположени един над друг фигурални фриза, майсторът ги е изградил по един и същ начин както за да постигне художествен ефект, така вероятно и за да подчертае взаимната им семантична връзка. Поради това ще ги разглеждам като единен изобразителен текст, чието цялостно прочитане единствено може да ни осигури по-голяма степен на приближаване до оригиналния смисъл.

Долният фриз съдържа фигура на паднал на колене бик, нападнат от по две кучета от двете страни. Над него е представена крилата богиня в дълга дреха, държаща по едно куче в ръцете си. От двете ѝ страни тичат кентаври, които също имат крила, но за разлика от гръцките са представени без ръце. Участието на „фантастични“ същества в горната сцена ни убеждава, че сюжетът е чисто митологичен. Неговото прочитане трябва да започне с интерпретация на отделните му елементи, след което те трябва да бъдат включени в най-вероятната митологична структура, избрана въз основа на сравнения от индоевропейския митологичен кръг.

Най-диагностичният образ в каничката безспорно е кентавърът. Неговата фигура несъмнено се е ползувала с особена популярност в Тракия — това се доказва от изображенията им по монетите на орескитe, както и в двете бронзови матрици от околността на Разград[1]. Тъй като вече съм изказал становището си за съдържанието на този образ[2], тук ще се задоволя само с резюме на митологичния смисъл на кентавъра. Преди всичко трябва да отбележа, че самото название за Тракия е условно — ние не знаем как траките са наричали този персонаж, поради което използвам неговото гръцко название. Това обаче не означава, че в тракийското изкуство (а и в тракийския митологичен фонд) той се е появил под влияние на елински образци. Архаизиращият характер на неговата тракийска иконография доказва, че представата за получовек-полукон е съществувала и у траките. Още повече, че в гръцкото изкуство (дори и през архаичната епоха) кентавърът никога не се изобразява без ръце (както е в рогозенската каничка) или само върху два конски крака (както е в матриците). Но тази иконографска специфика само показва местно развитие на този образ, а не и съвършено друго значение. Митологичният смисъл на кентаврите отдавна занимава изследователите. Още Ж. Дюмезил[3] го изследва на широка индоевропейска основа. Той разкри една обща структура на този образ както в митологичните персонажи (гр. кентаври, инд. Гандхарва, рим. Луперки, иран. Гандарва), така и в обредните персонажи от карнавалите на съвременните европейски народи (Годы, Туронь, Қобила, Қлибна и т. н.). Макар че не мога да приема ритуалната концепция за произхода на митологическите фигури, която авторът защитава в този ранен труд, събраният в него сравнителен материал убедително доказва общността на представата у разгледаните индоевропейски народи. Наскоро Р. Дюбоа посвети паралелно изследване на митологичните персонажи на кентаврите и амазон-

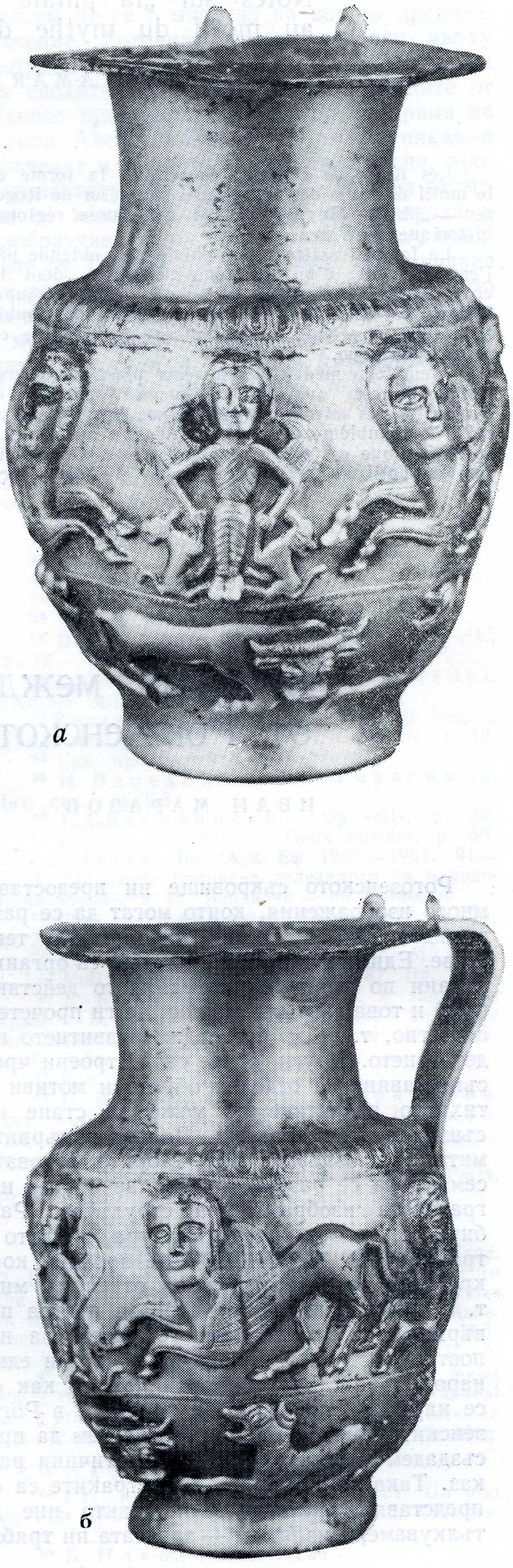
а

б

1

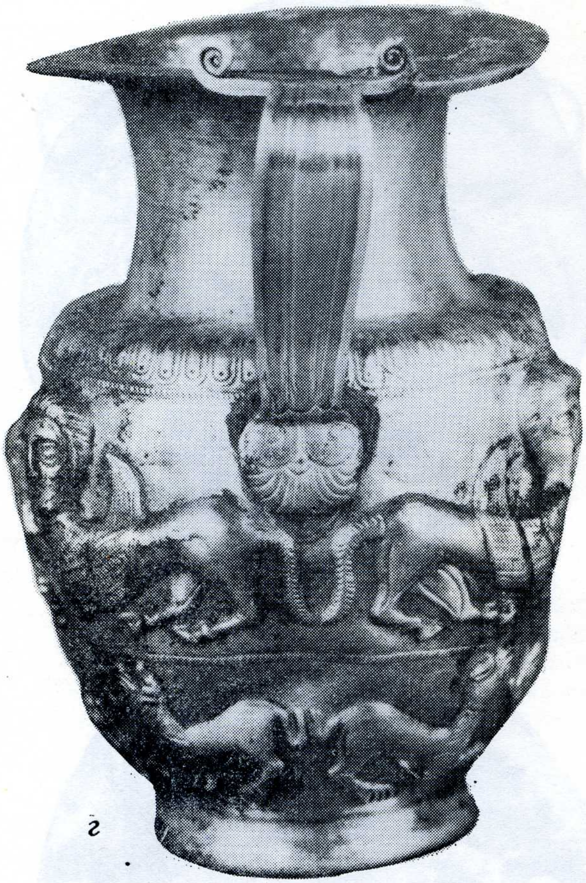
г

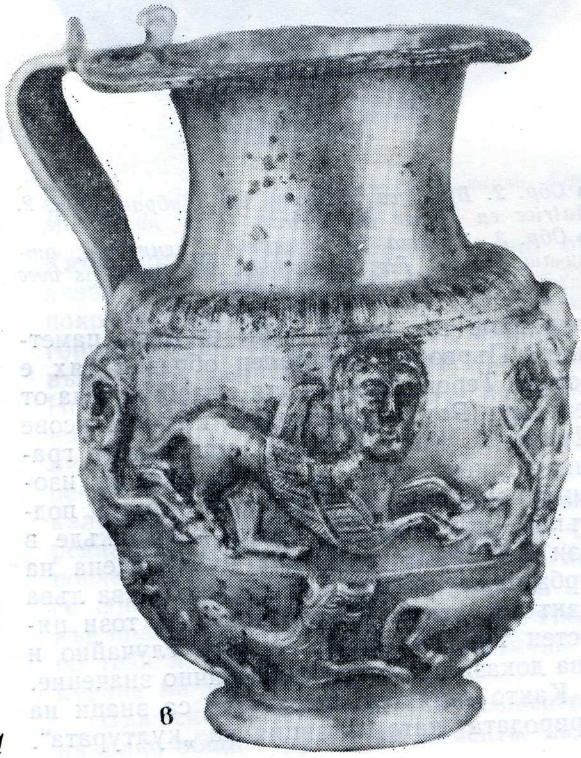
в

1

● *Обр. 1. Каничка № 158 от Рогозенското съкровище: (а—г) фас и два профила. Fig. 1. Petit broc No 158 du trésor de Rogozen: (a—г) face et deux profils*

ките[4]. Като се ползва от постиженията на френската митологична школа на „аналистите“, американският изследовател стига до извода, че тези образи са митологична проекция на социална норма — обредното състояние на младежите и девойките по време на техния преход в предбрачен статус. Те са въплъщение на антикултурата, т. е. на отказа от всички социални норми: гостоприемство, брак, правила на ядене и поведение и т. н. Това е генетично заложено в тях, тъй като пръв нарушител на тези норми бил баща им Иксион[5]. Самата двойственост на техния облик[6] подсказва и граничното им положение между човека и животното, а поведението им води до постоянни конфликти с културните герои. Тази лиминална позиция се осмисля и в пространствени термини: те обитават периферията на културния свят (планини, гори, морския бряг), а във вертикалния модел на космоса заемат средната зона, поради което се представят и като въздушни демони, за което специално в тракийската иконография свидетелствуват крилата. Кентаврите винаги се осмислят като група и носят колективно название, което показва именно, че са отражение в митологичното съзнание на мъжките общества, чиито членове се придържат към подобно обредно антисоциално поведение. Лиминалността на тези митични същества приема и времеви измерения — те действат по време на смяната на старата с новата година, когато се възраждат силите на хаоса, чието олицетворение са те самите. Именно това дава на Дюмезил право да ги сравнява с обредните персонажи от новогодишните карнавали. Към всички тях следва да добавим и маските от типа „кукер“, разпространени на Балканите[7]. Те винаги представляват смесване на човешки и животински черти и сред тях има редица хипоморфни — камила, джамал, коне и т. н. От друга страна, досега не е обръщано внимание на връзката на тези маскарадни персонажи с огъня, толкова характерна за всички кентавроморфни образи[8]. Румънските калушари, чието название е производно от думата за кон, съдържат реликти от представите за кентаврите у траките както като организация на тайното им общество, така и с идеята за полет, имитиран от постоянните им скокове. М. Елиаде[9] предположи, че те подражават на полета на вещиците зине, с които са тясно свързани и които могат да летят. Но според мен в този обреден момент е запазена представата за индоевропейския прототип на кентавъра, обитаващ средната зона като демон на въздуха. Тъкмо по този начин е осмислена камилата в Източна Тракия — тя има четири крила, а момчетата, които я водят, пеят: „Петре, ветре, не кърши върбе, не троши врата, не губи арман.“[10] Тази връзка между крилата и вятъра точно отговаря на бързите като вятър Гандхарви, препускащи по небето. Именно на тези кръсташи-камили се дават имената Страшко, Белчо, Горно, Резко, чрез които се обозначават и ветровете. Изследвачите правилно свързват с прототипа на кентавъра и сънтоадерите в Румъния[11]. Те са описвани като младежи с дълги стъпала и копита, с гриви, покривани от плащовете им. От друга страна, и калушарите, и сънтоадерите притежават лечителски способности, което още веднъж ги сближава както с гръцкия кентавър Хирон, така и с Гандхарвите, които минавали за прочути лекари и наставници на младите войни. Както се вижда, сравненията с балканския фолклор показват един общ фонд, може би наследен от тракийската древност, но може би и имащ общоиндоевропейски корени и възраждащ се във фолкора всеки път, когато чрез тази представа трябва да се обозначи преходното състояние в обществото. Натурните и календарните идентификации не са същност на тези миторитуални образи, а само един от кодовете, обозначаващ главната им функция да бележат позицията преход.

Централната позиция в горния фриз от рогозенската каничка се заема от богинята. Крилата са доста архаичен атрибут, с който се характеризира т. нар. Персийска Артемида[12]. Двете животни в ръцете ѝ я характеризират като Потния Терон[13]. Както се вижда, независимо от архаизиращата за епохата иконография, този образ намира доста паралели в изкуството на Гърция. Друг е обаче въпросът, в каква структурна позиция се включва този образ и дали в нея той запазва присъщите си семантични стойности.

Преди всичко трябва да потърсим паралели на цялата композиция като изобразителен текст. Най-близкият ни дава фрагментираната композиция върху ритона от Келермес, датиращ от VI в. пр. н. е.[14] Тук са представени крилата богиня с два грифона в ръце, кентавър с плячка на рамото, бик, нападнат от лъв, и Херакъл в борба с някакво животно. На пръв поглед отделните мотиви не образуват единен сюжет, но това не значи, че не са организирани в единен текст по принципа на съпоставката им. Друг паметник, който ни дава доста пряка аналогия на рогозенската каничка, е бронзовата дръжка на огледало от Чукарка. Ив. Венедиков вече направи това сравнение[15]. Но тези паралели трябва да ни отведат над иконографията, в сферата на семантиката на изобразителния текст. Какви теми откриваме във всеки един от тези паметници? Първо — централен образ в тях е Потния Терон. Второ — тя е заобиколена от кентаври (Рогозен, Келермес) или сфинксове (Чукарка). Като същества, маркиращи границата, кентаврите и сфинксовете са изофункционални (ср. Сфинксът, пазещ подстъпите към Тива)[16]. Трето — навсякъде в тази постоянна структура имаме сцена на борба между животни (в дръжката два лъва разкъсват овен). Повторението на този цялостен текст не може да бъде случайно и това доказва неговото специфично значение.

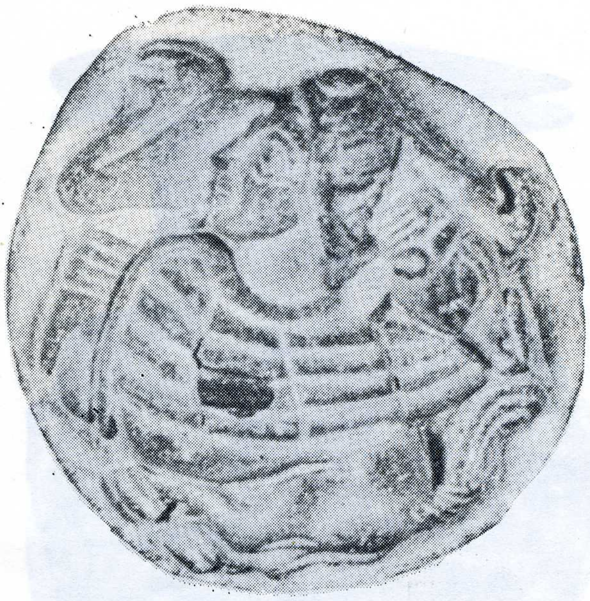
2

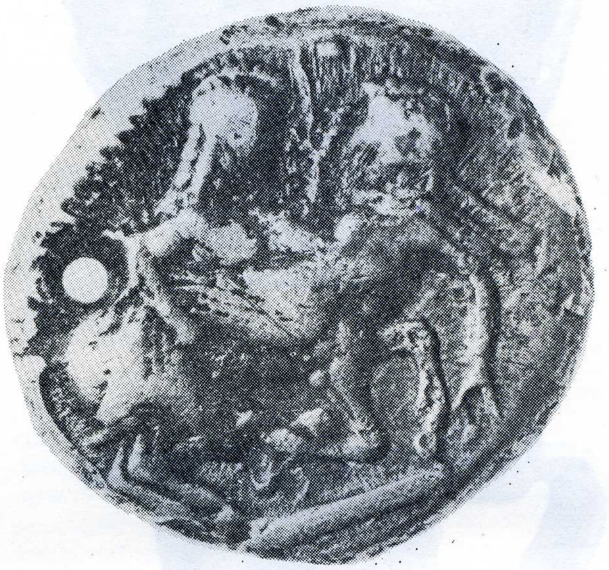
3

● *Обр. 2. Бронзова матрица от Кубрат. Fig. 2. Matrice en bronze de Kubrat*
● *Обр. 3. Монета на орескитe с кентавър, отвличащ нимфа. Fig. 3. Monnaie des Oreskiens avec centaure, ravissant une nymphe*

Както видяхме, кентаврите са знаци на „природата“ като опозиция на „културата“.

4

● *Обр. 4. Дръжка на огледало от Чукарка. Fig. 4 Manche du miroir de Cukarka*

Като Потния Терон богинята също отбелязва тази митологична позиция — тя е покровителка на дивия свят. Следователно горният фриз на рогозенската каничка ни въвежда в периферната зона на космоса. Но означава ли това, че сюжетът непременно има пространствена насоченост? Тази лиминалност би могла да приеме и времеви измерения — например тя би могла да означава календарна граница (Нова година) или обредна ситуация на социален преход. Найпосле, всички тези значения биха могли да се покриват в ритуалната система на някакъв празник или свързан с него мит. Именно по тази линия предлагам хипотетично тълкуване на тези изображения.

Във всички „кентавромитове“ съществуват няколко общи структурни момента: надбягване (=бягство или преследване) и отвличане на девойка (=богиня, героиня). У Дюмезил е събран огромен материал в тази насока. Така иранският демон Гандареп отвлича жената на героя Гершасп, още в Ригведа Гандхарвите също постоянно са обзети от страст по жени, кентавърът Нес се опитва да открадне жената на Херакъл Деянира, кентаврите грабват невестата на Перитой, Луперките бият жените и т. н. Дори в обичайното индоевропейско брачно право има форма на брак, наречена Гандхарва[17], която се състои в отвличане на момичето от представител на военната класа (кшатрия) с нейно съгласие, без да се пита бащата. Вероятно тъкмо в такъв тип брак встъпва Иксион с Дия, без да плати обещания брачен откуп на баща ѝ, което по-късно се третира като първо нарушение на брачните норми. От друга страна, индийските Гандхарви се смятат за митични годеници на всяко момиче, още преди то да встъпи в законен брак[18]. Вероятно в това се отразява и ритуалната институция на мъжките домове, в които девойките живеят свободно с младежите, но след напущането на този дом те вече не познават бившите си партньори[19]. В Гърция социалната основа на тази представа отдавна е изчезнала, поради което страстта на кентаврите към жени (и то в момента на сватбата им) получава негативна оценка и става митологична мотивировка за конфликт. Във фолкора на европейските народи също постоянно се среща тази тема — „кентавърът“ отвлича „невестата“. Ще дам няколко примера от балканския фолклор. Румънският Тодоровден (17 февруари) включва един твърде интересен момент — особено опасно е за жените (най-вече младите булки и момичетата) да не почетат светеца и да не спазят забраните, отнасящи се до „женските дейности“, защото може да ги убият конете на св. Тодор или той да ги изпрати като прекрасни юноши, за да ги похитят[20]. Подобни обичаи съществуват и у нас: на този ден те си мият главата и като си сплитат косите, слагат в тях конска подкова, тогава празнуват девойките и младите булки, на мегдана играят хоро моми и момци, месят се краваи и за конете, и за булките, песните, съпровождащи подготовката за „кушията“, се пеят от булките и имат определена сватбена насоченост[21]. У Арнаудов е събрано богато досие за ролята на невестата в кукерската обредност — тя е постоянен обект на похищение както вътре в дружината, така и между няколко дружини. Така във всички тези митове и обреди се разкрива единен сценарий, според който кентавроморфните същества винаги се опитват да крадат девойка, или по-точно невестата, току-що встъпваща в брак. Именно тази миторитуална структура е въплътена и в горния фриз на рогозенската каничка с крилатите кентаври — олицетворение на младежките общества (на социално равнище) и на силите на отвъдното (на митологично ниво). Това е една преходна ситуация, поради което участниците в сцената са отбелязани със знаците на границата: кентаври и Потния Терон. От друга страна обаче, самата Артемида, която е избрана тук като олицетворение на отвличаната невеста, е покровителка именно на преходните предбрачни ритуали[22].

Кентаврите в каничката са представени в пълен галоп, който рязко контрастира със застиналата фронтална поза на богинята. Едва ли това е случаен момент. По-скоро ние трябва да видим в тази динамика характерната за тези митологични фигури бързина. От друга страна, на обредно равнище тя се реализира чрез надбягванията, които в мита могат да приемат и формата на преследване и бягство. Както показа Дюмезил, надпрепускванията с колесници са основното обредно изпитание в царския празник Ваджапея. Именно Гандхарвите винаги помагат при запрягането на колесниците, а така също и при обяздването на коня[23]. В надпреварите в народните карнавали участвуват именно персонажите от типа кентаври. Така на Тодоровден всеки стопанин трябва да участвува в кушията с коня си, а след завършването ѝ конят победител върви най-отпред, т. е. получава специални почести. По същия начин и в Рим по време на Лупераклиите се състоят конни надбягвания Екурия[24]. В този смисъл са интересни и тракийските данни. От Платон знаем, че на празника на Бендида в Атина най-забележителният обред било конното състезание, по време на което ездачите си подавали факли[25]. Забележително е, че този празник се провежда тъкмо през лятното слънцестоене, т. е. отбелязва един важен преходен момент в годината (може би самата Нова година?). А самият ритуал с неговата огнена символика, асоциирана с конното надпрепускване, твърде тясно се приближава до кентавромита. Най-после той се извършва в чест на богинята, която често се отъждествява с Артемида, а в него участвуват само ефеби, т. е. младежи, преминаващи периода на инициация. По този начин тълкуването на празника би трябвало да се издигне от „магията за плодородие“ към отбелязването на един космически и социален преход. Нали и в народните карнавали обикновено стриктно се разпределят ролите според социалния статус и кентавроподобните персонажи винаги са играни от неженен мъж? И тези празници обикновено съвпадат с основните календарни преходи. Така космосът и социумът стават изоморфни и зависими един от друг — преодоляването на хаоса на социално равнище се възприема като въвеждане на ред в космоса[26]. Обредът надбягване излъчва победител (често победата е режисирана, по което всеки ритуал се отличава от играта) и по този начин възстановява йерархията, т. е. определеното подреждане на света. Именно поради това и по време на погребение се устройват постоянни

5

● *Обр. 5. Релефът от Британския музей. Fig. 5. Le relief du British Museum*

6

● *Обр. 6. Релеф от дъното на котела от Гундеструп. Fig. 6. Relief du fond du chaudron de Gundestrup*

надпревари — всяка смърт е нарушаване на социалното и космическото равновесие и то трябва да бъде компенсирано чрез възстановяване на йерархическата структура. В този ред на мисли искам да приведа и известния релеф от Британския музей с изображение на шествието на ефебите, състезавали се в името на Бендида[27]. Самата богиня ги приема с фиала в ръка. Така фактически надпрепускването получава смисъл на приобщаване към богинята, може би на една по-отслабена форма на хиерогамия (=отвличане). Не от гледна точка на иконографията, а от аспекта на структурата на миторитуалното съдържание релефът и фризът в рогозенската каничка са приблизително тъждествени. Към същия семантичен ред трябва да прибавим и монетата на ореските, в която е представен най-характерният за кентавъра акт — отвличане на девойка. Така в три паметника, свързани идеологически с Тракия, откриваме една и съща миторитуална структура — надбягване и отвличане на момиче или невеста.

Един конкретен детайл — двете животни в ръцете на богинята — намира пряк паралел в индийските данни. В мита за Пуруравас и нимфата Урваши се разказва една история от типа на Мелузине — брак между смъртен и свръхестествено същество[28]. Но в текста е интересно, че тя е отведена от Гандхарвите, като заедно с нея имало две малки животни (в случая — две агънца, които тя обичала като свои деца)[29]. Пуруравас я открива и тя му разказва как той самият може да стане Гандхарва, за да се съберат отново. Брачният смисъл на мита е ясен — само след като премине инициацията, т. е. като се присъедини към групата на Гандхарва, човек може да се ожени. Показателно е, че достъпът до това тайно общество се осигурява чрез огнени ритуали, каквито се наблюдават и в гръцката митология (ср. Ахил, държан над огъня от Тетида), и в тракийската обредна традиция (лампадофорията по време на Бендидиите). По още един признак данните за Тракия се срещат с богатите сведения от индоарийската миторитуална практика.

Разкритата структура, обединяваща богинята и кентаврите, може да продуцира и други митологични текстове. Един хиндуистки мит разказва за подобно състояние на проникване на силите на хаоса дори в света на боговете[30]. Изплашени, те съсредоточават силата си в богинята, която се уединява в планините, за да упражнява аскетизъм — задължително условие за натрупване на мощ преди решителната битка. На четирите върха, обграждащи това място, тя поставя по едно хубаво момче, което да я предупреди за появата на чудовищния демон. Пространствената структура, описана в мита, отговаря на композиционното решение на горния фриз от каничката: и тук богинята е сред четири кентавъра, които обикновено се разполагат в планините, а и някои планински върхове носят техни имена (напр. тракийският кентавър Мимас)[31]. Това тълкуване става още по-сигурно, като имаме предвид индийската хоризонтална структура на света, в която всяка от посоките е поверена на един локапала. Северът принадлежи на Кубера, чиито връзки с Гандхарва стигат до почти пълна идентификация[32]. Така, ако останем в рамките на пространствения код, композицията на каничката несъмнено се строи по принципа на хоризонталната структура на космоса — богинята в центъра, а край нея повелителите на четирите посоки.

Връзката на току-що резюмирания хиндуистки мит с нашата каничка може да бъде продължена. Работата е там, че демонът, проникнал в културния свят, има облика на чудовищен бик, наречен Махиша. И единствено богинята, която впрочем носи име „Дъщеря на планините“, е в състояние да му се противопостави. В долния фриз на каничката е представен паднал на предните си колене бик, нападнат от четири кучета. Фигурата на бика е разположена точно под краката на богинята. Това решение сигурно носи определен смисъл — да противопостави божеството и демона. Както посочва О'Флахърти, „в жертвоприношението на бик женският участник е безсмъртният, който убива смъртния си спътник. В двата случая жената е убиецът, а партньорът ѝ има животинска форма“[33]. В по-близка географско-етническа до Тракия среда откриваме същата митична структура — в ритуалите на Кибела централният обред бил тауроболиумът[34]. Същият мотив откриваме и в известния келтски котел от Гундеструп, за който съвременните учени са убедени, че е изработен в Северозападна Тракия: на дъното е представен паднал бик, над него жена с нож, а край него — нападащи го кучета[35]. Кибела също е известна като божество на планините, а клонките, сред които се извършва тауроболиумът от котела, подсказват връзката на богинята с растителността. Несъмнено в тези разнородни свидетелства се разкрива една и съща миторитуална структура — жертвоприношението на бика от богинята на планините (т. е. на дивата природа), подпомагана от своите помощници-кучета. Това убийство на бика може да приеме различни форми — борба с партньора (още от неолита именно бикът е съпруг на Великата майка), борба с демона, жертвоприношение, целящо да осигури мистична инициация, т. е. приобщаване на неофита към култа на божеството. Макар че в нашата каничка самото убийство не е показано експлицитно, то се съдържа в самото вертикално изграждане на сцената — долу (подсилено от „паднал“) се намира бикът-антагонист, горе (подсилено от „изправена“) е разположена богинята. Така вертикалната пространствена опозиция, подкрепена от чисто сюжетни елементи, подсказва конфликта между нейните два члена. Показателно е, че и у нас на някои места на Тодоровден (т. е. на чисто хипопразник) се впрягат и волове в колата и се извършва състезание по теглене на товар[36]. Жертвоприношението на бик явно е необходимо за възстановяване на реда в света, нарушен от проникналите сили на хаоса, от опита на такива техни представители като кентаврите да отвлекат богинята — стълб на социалния и космичен порядък. Може би в двата фриза виждаме стремеж да се представи състезателен момент: ще победят онези сили, които първи достигнат целта си. Кучетата са изпреварили кентаврите — те вече са повалили бика. Неуспехът в кражбата на невестата също се оценява положително във фолклорните обреди и много често той е програмиран. Затова и често се прибягва до фигурата на „мнима невеста“, т. е. до подмяната на истинската с неин субститут. Такъв е примерът на митичния брак между Иксион и облачното подобие на Хера—Нефела[37]. Тъкмо от този брак се ражда и расата на кентаврите. Така в техния генезис е заложен неуспехът им в кражбата на невести и в края на краищата те са унищожени именно след един такъв неудал се опит на сватбата на Перитой.

Миторитуалната програма в украсата на разглежданата каничка от Рогозенското съкровище ни подсказва и евентуалното ѝ предназначение като култов съд. Тя вероятно е служела за възлияние (или като награда?) по време на основния календарен празник на трибалите — Нова година. Той сигурно е включвал цикъл обреди в редуциран вид, описани като структура в изображенията върху вазата: надбягване с коне между ефеби, опит за отвличане на невестата или на нейната (на богинята) статуя[38], извършване на жертвоприношение, което възстановява реда в социума и в космоса. Всъщност тези възлияния били приемани от самата богиня, както показва релефът от Британския музей, и по този начин ефебите се приобщавали към социалната група на войните-мъже, т. е. от кентаври се превръщали в герои. Установяването на конкретната функция на един от най-интересните съдове в това оброчно съкровище може да ни стимулира към търсене културната или идеологическа роля и на други, особено на ония, които носят богата фигурална украса. Това е единственият път за възстановяване на тракийската обредна система, много слабо осветена в писмените извори.

---

[1] Т. Иванов. Тракийски бронзов релеф. — Изкуство, 1982, 3; М. Кръстева. Бронзова матрица от с. Алваново, Търговищко. — Изкуство, 1983, 4.

[2] И. Маразов. Опит за реконструкция на хипомита в древня Тракия. — Изкуство, 1985, 3.

[3] G. Dumèzil. Le problème des centaures. Paris, 1929.

[4] P. du Bois. Centaurs and Amazones. Univ. of Michigan Press, 1982.

[5] Вж. M. Detienne. Les Jardins d'Adonis. Paris, 1972, p. 167 sq.

[6] Ср. Овидий, който нарича подобни хибридни същества (и специално кентаврите) „двоевидни“.— Metam. IX. 121.

[7] Ср. Д. Арнаудов. Студии върху българските обреди и легенди. С., 1972; П. Петров. Кукери и сурвакари. — ИБИД, XXVIII, 1972; Г. Краев. Обредното травестиране по българските земи през зимния календарен цикъл. — В: Обреди и обреден фолклор. С., 1981, 146—171.

[8] Вж. G. Dumèzil. Op. cit., passim.

[9] M. Eliade. Myths, Dreams and Mysteries. New York, San Fr., London, 1975, 80—85.

[10] Д. Арнаудов. Цит. съч., с. 75.

[11] Вж. M. Eliade. Op. cit.; М. Я. Салмонович. Румыны. — В: Календарные обычаи в странах зарубежной Европы. Весенние праздники. М., 1977, с. 299.

[12] Вж. Б. Николов. Каните от Рогозенского ськровище. — Изкуство, 1986, 6.

[13] R. Reitler. A Theriomorphic Representation of Hecate-Artemis. — AJA, LIII, 1949; J. Przyluski. La grande déesse. Paris, 1950, p. 150 sq.

[14] М. И. Максимова. Ритон из Келермесса. — СА, Вып. XXV, 1956; Д. С. Раевский. Модель мира в скифской культуре. М., 1985, с. 96 сл.

[15] Iv. Venedikov. The Great Goddess in Rogozen Treasure (under Press).

[16] Вж. J. -P. Vernant. Ambiguita e rovesciamento. Sulla struttura enigmatica dell „Edipore“. — In: Il Mito. Guida storica e critica. A cura di M. Detienne. Bari, 1976, 73—103.

[17] G. Dumèzil. Mariages indo-européens. Paris, 1979, p. 32, 34—35, 39—45.

[18] RgV. 8. 91. 4—6; 10.85.40.

[19] Я. В. Васильков. Инициационные ритуалы в древней Индии. Доклад на III Проповских чтениях. Л., 1984.

[20] М. Я. Салмонович. Цит. соч.

[21] Д. Маринов. Народна вяра и религиозни народни обичаи. — Сб. НУ, кн. XXVIII, 1914, с. 380 сл.

[22] Вж. L. Kahil. Autour de l'Artémis attique. — Ant. K., 1965. Ibidem. L'Artémis de Brauron. — Ant. K,. 1977, 2; D. Popov. Artémis Brauro (Déesse thraco-pélasgique). — In: Interaction and Acculturation in the Mediterranean. Amsterdam, 1980; И. Маразов. Цит. съч.

[23] G. Dumèzil. Le problème. . . , p. 110 sq.

[24] Вж. G. Dumèzil. Religion romaine archaïque. Paris, 1965, 161—165; Val. Max. 2.2.9.

[25] Plato. De civit., 327—328.

[26] Вж. С. С. Абрамян. Первобытный праздник и мифология. Ереван, 1983.

[27] Вж. Д. Попов. Копенхагенският релеф. — Археология, 19, 1977, 1; Пак той. Тракийската богиня Бендида. С., 1981.

[28] G. Dumèzil. Le problème. . . , p. 143 sq.

[29] Ibidem.

[30] W. O'Flaherty. Hindu Myths. New York, 1975, 238—249.

[31] Вж. И. Маразов. Цит. съч. с циг. лит.

[32] G. Dumèzil. Le problème. . . , p. 127 sq.

[33] W. O'Flaherty. Sexual Metaphors and Animal Symbols in Indian Mythology. Chicago, 1980, p. 164.

[34] M. Vermaseren. Cybele and Attis. The Myth and the Cult. I, 1977, 101—107; R. Duthoy. The Taurobolium, Leiden, 1969.

[35] Вж. O. Klindt-Jensen. The Gundestrup Bowl: a Reassessment. — Antiquity, v. XXXIII, No 131, 1959; И. Маразов. Съкровището от Якимово. С., 1979 с лит. по въпроса за тракийското производство на котела.

[36] Д. Маринов. Цит. съч., с. 382.

[37] Ov. Met. 8.567; Pind. Pyt. 2.21 sq; Aeschyl. Eum. 441, 718; Diod. 4.69.

[38] Ср. с отвличането на Ифигения заедно с идола на Артемида от Орест и Пилад, съпоставимо с отвличането на Елена от Тезей и Перитой, както и с освобождаването ѝ от братята ѝ Диоскури и т. н. В тази митологема постоянно откриваме структурата девойка между двама младежи, и то найчесто свързани с конете.

La Déesse parmi les centaures (№ 158 du trésor de Rogozen)

I. MARAZOV

(Résumé)

L'auteur essaie de reconstruire la structure mythique incarnée dans les deux frises figuratives de la petite cruche No 158 du trésor de Rogozen. Les centaures en tant que reflet mythique des sociétés d'initiation éphébiques et parallèle de leur forme ritualisée dans les personnages et les mises en scène des jeux de mascarade du calendrier, essayent de ravir la déesse (=la jeune mariée), incarnée dans la figure de la Déesse du type de Potnia Theron. Ce moment critique pour l'existence de l'ordre cosmique et social est surmonté par l'ablation d'un taureau représentée dans la frise inférieure. Les parallèles avancés de la mythologie indo-européenne et du folklore contemporain des Balkans appuient cette reconstruction. L'auteur émet l'hypothèse qu'avec ce petit vase étaient faites des libations à la déesse „sauvée“ par les vainqueurs aux courses de chevaux pendant les fêtes principales du calendrier. La description des Bendides à Athènes et le relief du British Museum dont l'iconographie révèle la même structure mythique sont désignés en ce sens. Le concours hippique même est une manière de rétablir rituellement l'ordre établi par la création d'une nouvelle hiérarchie — figure d'ordre.

За характера на Рогозенското съкровище

Д. НИКОЛОВ

Всяко ново откритие поставя пред науката нови проблеми, на които невинаги може веднага да се даде отговор. Тогава идва ред на хипотезите, които постепенно разнищват загадките, улесняват и обогатяват изследването.

Във връзка с откритието на Рогозенското съкровище се публикуваха немалко статии, в които се формулираха няколко хипотези[1]. Те засягат много въпроси, от които аз искам да се спра на следните: 1. Каква е функцията на съдчетата, 2. Кой е бил техният притежател, 3. Кой ги е изработил и 4. Как са се отзовали край с. Рогозен.

За да отговорим на първия въпрос, трябва да обърнем внимание на два факта. Първият се отнася до формата на съдчетата. Повечето от авторите приемат, че те са изработени специално за дарове на високопоставени личности, имената на които са написани върху тях[2]. Но защо в такъв случай съдчетата имат само две форми — канички и фиали? Защо тези дарове приемат само формата на тези две съдчета? Кой и защо е регламентирал това? Има още толкова други възможности за поднасяне на дарове, например пари, въоръжение, конски амуниции, колесници и др. Споменавам само нетленните и оставям настрана дрехи, роби, жени, коне и т. н.

Вторият факт се отнася до тяхната утилитарност. Лишаването на съдчетата от утилитарна функция обезсмисля тяхната форма. Но ако те имаха утилитарна функция, то сред тях щяха да се намират и други форми съдове и подноси — форми, които ние познаваме от съвременната им керамика[3]. Освен това, ако каничките и фиалите бяха използувани за пиене, то каничките би трябвало да бъдат значително по-големи от фиалите. А те са по-малки или равни на тях. Неприемливо е според мен допускането, че те представляват просто отличителни знаци и предмет на своеобразно колекциониране[4].

Следователно съдчетата имат някаква утилитарна функция. Каква е тя? Ще я открием, ако хвърлим поглед върху произведенията на изкуството от това време. В редица сцени или фигури на богове и жреци тези съдчета се използуват за религиозни излияния[5]. Понякога каничките са заменени с ритони. Винаги обаче са представени заедно в комплект. През римско време пък фиалите са получили дръжки и са познати под името патери, а каничките поради трилистното си устие са наречени ойнохое. Тé се намират и в гробове на жреци, което е техният отличителен белег. И тук те също са заедно, независимо от количеството и формата на другите гробни дарове[6]. Няма съмнение, че и съдовете от Рогозенското съкровище са изпълнявали същата функция. Обстоятелството, че броят на фиалите не отговаря на броя на каничките, показва, че те са разкомплектувани от хора, които не са си служили с тях, а са ги третирали просто като метал.

Ако действително съдчетата са употребявани в религиозни ритуали, то те не могат да принадлежат нито на царе, нито на аристократически фамилии. Те принадлежат на институции, в които се извършват религиозни ритуали, т. е. на храмове и светилища. Колко и какви са били светилищата, от които са ограбени тези съдове, би могло да се определи по изображенията върху съдчетата, където са представени сцени от мита на съответно главно божество. Убеден съм обаче, че те не са от едно и също светилище. Твърде много ми се виждат за едно-единствено светилище. Трудно ми е да приема и хипотезата на Д. Гергова, че находката представлява религиозно светилище на хипербореите[7]. Допълнително намереният съд (или част от него) нарушава математическото съотношение между двете форми съдчета. Според мен те просто са били разкомплектувани и техните пандани са отишли в други ръце. Все пак заслужава да се направи опит за комплектуването на намерените съдчета по изображения, форма и орнамент, както и по технологични дадености. Може би все пак част от тях ще бъдат комплектувани. А това е много важно, за да може да се определи кой и кога е изработил съдчетата и за локализиране на самите светилища.

Ако пък съдчетата са принадлежали на светилища, то тогава имената, изписани върху тях, не са на техните собственици, а на дарители. Тази практика, както е известно, съществува от дълбока древност и до днес. Известно е също така, че освен притежателната форма на родителния падеж, съществува и т. нар. генетивус субективус, при който съответното действие се превежда с предлога ОТ, а не с НА. Следователно имената върху съдчетата не са нито на майсторите (впрочем името на един от майсторите е изрично отбелязан с глагола пойео), както твърди Сп. Машов[8], нито на царете Котис, Керсеблепт или други, както в случая, когато съдчетата са били подарени на него, или когато той ги е подарил на свои политически контрагенти. Но защо не всички съдове са надписани, ако това са царски регалии? В краен случай те могат да бъдат на царе, които са правили наред с други дарители дарове на светилищата. Но защо в такъв случай Котис един път е от Аргиске, друг път от Апро, трети път от Гейстон и от Бео? И защо нито веднъж той не е споменат със своята царска титла? Няма съмнение, че това са различни лица и от различни населени места. Те, разбира се, принадлежат на аристокрацията, която е живяла в споменатите населени места. А тези населени места са били достатъчно известни, за да е имало нужда от допълнителни обяснения. Не е било необходимо също така да се обяснява, кому е правено дарението. Съдчетата са оставали вече собственост на светилищата, на които са подарени.

Споменатите населени места (според мен градове) са се намирали твърде далеч едно от друго, както твърдят и други автори (от брега на Мраморно море до Дунава). Това е още един аргумент, че рогозенските съдчета са принадлежали на различни светилища. Но по-важно е обстоятелството, че градовете са били известни в такъв широк географски ареал. Тези градове без всяко съмнение са тракийски градове, и то във вътрешността на страната. Този факт е много важен за изясняване на социално-икономическата картина на тракийското общество далеч преди римското владичество.

Как са се отзовали всичките тези 165 съда на едно място край с. Рогозен? По мое мнение те са ограбени от светилищата, на които са били подарени. Като плячка (метал, а не съдове) те са пренесени до с. Рогозен, където новият притежател или притежатели (за двете купчини) ги е заровил инцидентно преди някакво сражение. Заровени са на малка дълбочина без никаква индикация на повърхността. Около мястото, където са намерени, няма никакви следи от селище или каквато и да е постройка (дворец или светилище). Един евентуален владетел едва ли би захвърлил по този начин съкровището си. Без съмнение това масово грабителство е извършено от организирана въоръжена сила. Похитителите на тези храмови съкровища или са загинали, или пък прогонени, без да могат повторно да се доберат до тях. Така тяхното позорно дело е станало причина днес да притежаваме най-голямата колекция от тракийски сребърни съдове.

Според авторите на досегашните публикации съдчетата датират от края на V до последната четвърт на IV в. пр. н. е.[9] Това ще рече, че те са изработвани в различни времена (а и на различни места), но са битували заедно до момента на грабежа. Това обяснява различния стил и орнаменти. Част от тях може да са работени вън от тракийските земи, а друга в специализирани ателиета към самите светилища. Но тук не е важен факторът производител. По-важен е факторът инвеститор. Той обединява съдчетата по характер. В тях е вложен един и същ вкус и светоусещане. Както се вижда и от надписите, всички дарители са тракийци. Ето защо всички съдове, независимо от гръцките текстове, носят тракийски характер. И те са събирани от всички тракийски земи, през които е минал врагът-грабител. Единството на метала в находката се дължи на принципа на разпределението на плячката. На висшите командири са се падали най-скъпите неща (може би златото), а на средния офицерски кадър — среброто, на войниците — по-незначителни неща.

Няколко думи и за самите грабители. Поддържа се становището, че съкровището е зарито поради нахлуването на Филип Македонски или пък на неговия син Александър. Според мен това е съмнително, тъй като знаем от древните автори, че Александър се отнасял с уважение към местните култове. Той посетил тракийското светилище в Родопите, на което поднесъл дарения. Впрочем това е естествено, защото култовете на траки и македонци са били съвсем близки. По-вероятно е грабителите да са били келтите, които нахлули в Тракия през първата четвърт на III в. пр. н. е. Известно е, че те се опитали да ограбят гръцкото светилище в Делфи, но били разбити и прогонени[10]. Тогава те се върнали през Тракия на север и достигнали земите на трибалите, където вероятно при стълкновение с тях е било заровено Рогозенското съкровище. Известно е, че култовете на келтите са съвсем различни от тези на траките.

В такъв случай и долната граница на датировката на съдчетата може да слезе към тези събития. Разбира се, в находката може да са попаднали по-стари съдчета, но все пак защо те да не се произвеждат и в първите десетилетия на III в. пр. н. е.?

---

[1] Те бяха изложени в различни вестници и списания. По-важни от тях са: а) Богдан Николов, Спас Машов, Пламен Николов. Уникално тракийско съкровище от Рогозен. — Музеи и паметници на културата, 1986, 1, с. 38.; б) сп. Изкуство, 1986, кн. 6 и по-конкретно: Ал. Фол. Политика и култура в древна Тракия през V—IV в. пр. н. е., с. 2; Пл. Николов. Откриването на тракийското съкровище от Рогозен, с. 5; Б. Николов. Фиалите от Рогозенското съкровище, с. 8; Същият: Каничките от Рогозенското съкровище, с. 17; Същият: Чашите от Рогозенското съкровище, с. 37; Сп. Машов. Надписите върху съдовете от Рогозенското съкровище, с. 41; в) Ал. Фол. Одриски и трибалски царе от Рогозенските надписи. — Векове,

1986, с. 5; г) Д. Гергова. Сребро за боговете. — Отечество, 1986, 20, с. 28.

[2] Ал. Фол. Одриските и трибалските царе. . .

[3] Д. Цончев. Сивата тракийска керамика в България. — ГПлНМ, 1959, с. 93.

[4] Ал. Фол. Цит. съч.

[5] S. Reinach. Répertoire de la statuaire grecque et romaine. Paris, t. I, 1906, pl. 768-b; t. II, 1908, 493—496; t. V, 1924, pl. XLI 1. 2, 3, 7. Същата сцена е представена и върху каничката от Рогозенското съкровище, което явно е откраднато от светилище, посветено на Дионис. Поради това то е по-хомогенно от Рогозенското. (Вж. Димитър Ил. Иванов. Тракийското сребърно съкровище от село Борово. — Известия на музеите от Северна България, VIII, 1982, с. 29.)

[6] Д. Николов, Хр. Буюклиев. Нови тракийски могилни погребения от Чаталка, Старозагорско.—Археология, 1967, 3, с. 10.

[7] Д. Гергова. Цит. съч.

[8] Сп. Машов. Цит. съч.

[9] Б. Николов. Цит. съч.

[10] М. Домарадски. Келтите на Балканския полуостров. С., 1884 и посочената там литература.

Sur le caractère du trésor de Rogozen

D. NIKOLOV

(Résumé)

En se basant sur des représentations et des trouvailles de vases semblables, l'auteur relève que les petits brocs de Rogozen servaient également à des rites religieux et par conséquent appartenaient à des sanctuaires et temples thraces. De là ils sont dérobés comme butin de guerre et enfouis à la hâte par les ravisseurs près du village de Rogozen. D'après l'auteur ceci a été commis par les Celtes au début du IIIe s. av. n. ère.

Les petits brocs étaient ramassés de toutes les terres thraces à travers lesquelles ont passé les pillards. Ils étaient donnés comme présents aux sanctuaires par des aristocrates thraces (non par des rois) provenant de différentes villes.

Ils sont travaillés par différents maîtres (pas tous des Thraces) et à différentes époques — du Ve jusqu'au IIIe s. av. n. ère, ce à quoi sont dues les particularités et les différences stylistiques entre eux. Ce qui les unit ce sont les goûts et les conceptions de ceux qui en faisaient la commande et qui les donnaient comme cadeaux. Ce fait précisément détermine leur caractère thrace.

Критика и рецензии

М. Ф. ГУРИН. ДРЕВНЕЕ ЖЕЛЕЗО БЕЛОРУССКОГО ПОДНЕПРОВЬЯ. Минск, Наука и техника, 1982. 121 с., 108 рис., 18 таблици

С изучаването на древното металообработване на територията на СССР се занимават редица известни съветски учени. Сред многобройните научни публикации, посветени на този проблем. през последните години все повече се открояват изследванията на кандидата на историческите науки Михаил Федорович Гурин, старши научен сътрудник в Института по история при АН на БССР в град Минск.

Авторът е публикувал редица статии както в съветската, така и в чуждата научна литература, които се отличават със своята оригиналност и прецизност в изследванията. В този смисъл появата на монографията на М. Ф. Гурин не е изненада за специалистите, занимаващи се с проблемите на металообработването. В нея е направен сполучлив опит на базата на металографските изследвания да се определи нивото на развитие на металургичната и ковашка технология, качествата на получения метал и изготвяната от него продукция на територията на Белоруското Поднепровие през I хилядолетие от новата ера. Трудът е изграден върху основата на многобройни металографски и спектрални анализи, направени лично от автора.

В уводната част са разгледани въпросите, свързани с актуалността на темата, хронологическите рамки на монографията, както и задачите на изследването. Посочени са накратко и писмените източници, които осветляват различни страни на металообработването на територията на Белорусия. Сравнително добре е проследена и историографията, като основно внимание е отделено на съветската.

Общоизвестно е, че за науката са важни не само резултатите от проведените изследвания, но и методите, с помощта на които са получени тези резултати. Ето защо глава първа е посветена на методите на изследване и на характеристиката на използваната апаратура. Веднага трябва да отбележим, че основната маса от железните изделия, подложени на металографски анализ, са получени при непосредственото участие на автора при теренните археологически проучвания. Находките за изследване са подбирани така, че да могат най-пълно да отразят териториално проучвания район. Основният метод на изследване, използван в монографията, е металографският и спектрален анализ.

Металографските наблюдения са проведени на оптически микроскоп МИМ-7, МИМ-8 и MeF-2 на фирмата „Райхерт“, както и на електронен микроскоп „Мини-сем“ (модел MSM-2) при увеличение до 20 хиляди пъти. Микротвърдостта при всички образци е измерена на прибора ПМТ-3 и микротвърдомер на фирмата „Акаси“ (модел MVK-D). Твърдостта е отчетена на прибора ТП-2. Спектралните анализи са измерени на спектограф ИСП-30 и спектрофотометър „Перкин-Элмер“ (модел 403) и др. Самото изброяване на тази разнообразна по вид и възможности апаратура свидетелствува за сериозността, с която авторът подхожда към изследването на проблема и за прецизността на направените проучвания.

В уводната част е отделено място и за проведената експериментална работа, с която авторът изяснява редица въпроси на кричнo-рудния процес и ковашката обработка на желязото. Този метод на експериментални изследвания е от особено важно значение, тъй като дава реална представа за технологическите процеси на древното производство.

Глава втора е посветена на металургията на желязото. Още в самото начало авторът се спира на видовете суровинни източници, като отделя особено внимание на блатните руди, чийто химически състав може да бъде изобразен с формулата $Fe_2O_3 . nH_2O$. Опирайки се на многобройни източници, М. Ф. Гурин стига до извода, че тези руди са били разпространени повсеместно по цялата територия на Белоруското Поднепровие. Приведената таблица на химическия състав на блатните руди свидетелствува за сравнително високия процент съдържание на желязо (с. 22, табл. 2).

Макар и накратко, авторът се спира на топлинния източник, използуван при металургията на желязото. Той с право отбелязва, че получаването на дървени въглища с богато съдържание на въглерод и с почти минимално съдържание на сяра и фосфор (вещества, намаляващи механичните свойства на метала) е било труден процес, изискващ умение и производствен опит. Няма съмнение — пише авторът,— че местните майстори са познавали всички тънкости на това производство, за което свидетелствува получената металургична продукция. От особено важно значение за качеството на това производство обаче са били металургичните пещи и протичащите в тях процеси. Откритите и проучени пещи на територията на Белорусия представляват глинобитни съоръжения с полусферична форма, изградени направо върху повърхността. Тук М. Ф. Гурин обръща специално внимание на конструктивните особености на пещите, опирайки се на експерименталните опити на Р. Плейнер и М. Радван.

В края на глава втора авторът се спира на резултатите от металографското и спектрално изследване на крици, конкреции и шлака (с. 27—39), на основата на които той прави важни изводи относно металургичния процес и качеството на получения материал.

Особен интерес представлява трета глава, озаглавена „Ковашка обработка на желязото“. Тук авторът е съумял да систематизира резултатите от огромен брой металографски изследвания на различна по вид ковашка продукция. Данните за географското разпространение и хронологическите граници на определените за изследване железни изделия, както и ориентировъчното им разпределение по археологически култури са посочени в специални таблици и карти (рис. 15, табл. 6 и 7). Добро впечатление правят и таблиците с резултатите от металографските и спектрални анализи, както и тези, съдържащи технологическите схеми на изготвяната ковашка продукция. Добра оценка заслужават и многобройните фотоснимки на микро- и макроструктури на различни железни изделия.

Във функционално отношение изследваните материали са разпределени от автора в четири групи: оръдия на труда (24 наименования), предмети на бита и ежедневието (11 наименования), предмети на конското снаряжение (5 наименования), предмети на въоръжението (6 наименования). Тази класификация, съставена много прецизно от автора, недвусмислено показва, че основната ковашка продукция през I хил. на н. е. са съставлявали оръдията на труда, свидетелстващи за многотрасловия характер на стопанската дейност на местното население.

Използувайки комплексния металоведчески анализ, М. Ф. Гурин е достигнал до важни изводи относно качеството на желязото и стоманата, способите на тяхната обработка, механичните свойства на готовата продукция, както и технологията на тяхното изготвяне. Той правилно отбелязва, че при оценката на нивото на ковашката обработка трябва да се съобразяваме с факта, че през I хил. от н. е. в Централна Европа съществува провинциално-римска цивилизация с висока ковашка техника, която в една или друга степен е оказала влияние върху металообработването в Белоруското Поднепровие. Прогресивните за това време способи на обработка на желязото позволили да се повиши качеството на оръдията на труда и въоръжението, поради което е понятен стремежът на местните ковачи към тяхното овладяване. Освен това трябва да се има предвид, че белоруските майстори не само са използували готовата технология, възприета и предавана от поколение на поколение, но и сами често пъти били изследователи и експериментатори, т. е. сами създавали и изпитвали нови технологически схеми при изработката на своята многобройна и разнообразна ковашка продукция.

В резултат на проведените изследвания на голямо количество масов археологически материал М. Ф. Гурин стига до извода, че ковашкият занаят в Белоруското Поднепровие през разглеждания период се характеризира с разнообразна и сложна технология, достъпна само за професионалисти. Потребностите на местното население от железни оръдия на труда се обезпечавало основно от местна суровина, обработвана от местни майстори. Разнообразието при използуването на технологии при еднотипни железни изделия свидетелствува за общинния характер на ковашкия занаят. С право авторът отбелязва, че сложните процеси, които съпътствували прехода на този занаят от общинна форма към развитото занаятчийство на феодалното общество, е довело до изменението както на обществените функции на металообработващото производство, така и на социалното положение на ковача, превръщайки го от общинен занаятчия в стокопроизводител.

Глава четвърта е посветена на етапите на развитие на металургията и ковашката обработка на желязото през I хил. на н. е. на територията на Белоруското Поднепровие.

Авторът и тука още веднъж отбелязва, че освен местните традиции за развитието на металообработването от голямо значение е било влиянието на съседните народи. По Днепър, племената от Белоруското Поднепровие са могли да изпитват благотворното влияние на гръцките градове от Северното Причерноморие, където металообработването е достигнало завидна за това време висота. Достатъчно е например да споменем, че Пантикапей е бил крупен железообработващ център на Боспорската държава. По р. Припят или чрез посредничеството на др. племена се е осъществявал контакт с келтския свят, където са известни големи металургични центрове с високо развито ковашко производство.

Отчитайки както технологическите признаци, така и типологическите и стратиграфските данни, М. Ф. Гурин разделя развитието на това производство на два големи етапа: от началото на нашата ера до периода на „великото преселение на народите“ (I—V в.) и ранносредновековен етап (VI—X в.). Придържайки се към хронологическите граници на монографията, авторът насочва своето внимание изцяло към първия етап от развитието на металообработването. И тук, както и при останалите глави, той прави своите заключения главно на базата на металографските изследвания. Интерес в това отношение представлява таблица 19 (с. 102), в която са приведени всички получени технологически схеми на ковашка продукция от проучвания район, сравнени с аналогични предмети от други археологически култури.

В края на нашите бележки трябва определено да кажем, че монографията на М. Ф. Гурин съдържа прецизни металографски и спектрални анализи, оригинални изводи и сполучлива интерпретация на фактите, които я правят необходимо пособие за всеки занимаващ се с проблемите на металообработването. Като пожелание можем да кажем, че е било добре монографията да е снабдена с резюмета на чужд език, за да се ползува от по-широк кръг специалисти и читатели.

СТОЯН ВИТЛЯНОВ

Живот и творчество, посветени на историческата наука

(70-годишнината на акад. Димитър Ангелов, член на Българската академия на науките)

Димитър Симеонов Ангелов е роден на 2. II. 1917 г. в София. Завършил е Софийския университет „Климент Охридски“ със специалност история и класическа филология. През 1940—1943 г. е специализирал в Института за византийска история в Мюнхен, където защищава докторска дисертация на тема „Богомилството във Византия“. През 1944 г. той е избран за асистент в Софийския университет по история на Византия. В 1946 г. е избран за доцент, а през 1949 г. — за професор. Оформянето му като учен е свързано с марксистко-ленинското преустройство на българската историческа наука. В него той взема дейно участие и израства като един от най-видните български учени историци. Той се изявява като учен, педагог и организатор в областта на науката. Неговите лекции по история на Византия са очаквани с интерес и голямо желание от студентите. Освен лекции по история на Византия Д. Ангелов чете лекции през 1951—1953 г. по история на българската държава и право в Юридическия факултет, като е написал общ курс за студенти през 1952 г. Чете лекции по история на югославянските народи, по история на средновековна Европа и по история на Румъния. Неговата преподавателска работа в университета съдействува за подготовката на хиляди български историци — учители, общественици и научни работници.

Димитър Ангелов е заемал ръководни длъжности в първото и най-голямо висше учебно заведение в България — Софийския университет. През 1952/1953 г. и през 1960/1961 г. е бил зам.-декан на Философско-историческия факултет, а през 1961/1963 г. е бил декан на същия факултет. През периода 1963/1965 г. е ректор на Института за чуждестранни студенти в София. От 1965 до 1970 г. отново е декан на Философско-историческия факултет. От 1971 г. досега е директор на Археологическия институт и музей при Българската академия на науките. Още от 1953 г. работи като сътрудник в Историческия институт при БАН. Първоначално е ръководител на Секцията по византология и ориенталистика, а от 1965 г. — на Секцията по средновековна българска история. През периода 1965/1972 г. е бил ръководител на Катедрата по история на България в Софийския университет. За приноси в научноизследователската си работа през 1975 г. е избран за член-кореспондент на БАН, през 1976 г. за член-кореспондент на Саксонската академия на науките, а от 1980 г. е член на Българската академия на науките. От 1986 г. е директор на Центъра по българистика. За забележителното си научно творчество в областта на историческата наука Д. Ангелов е два пъти лауреат на Димитровска награда. Признание на видните заслуги на именития учен за развитието на българската историческа наука са държавните отличия — орден „Кирил и Методий“ I степен, „Червено знаме на труда“, званието „Народен деятел на науката“ и др.

Многолика е дейността на Д. Ангелов. Той е председател на Националния комитет на византинистите в България, зам.-председател на Международната асоциация на византинистите, още от 1961 г. е зам.-председател на Националния комитет на историците. Член е на Международната уния по славянска археология (МУСА). Главен редактор е на сп. „Археология“ и на сп. „Византинобулгарика“, член на редакционната колегия на Българско историческо списание и член на главната редакция на многотомната „История на България“. Участвувал е в много международни конгреси, конференции и симпозиуми — византоложки, археологически, общоисторически, балканистични и славистични. Изнасял е лекции в Москва, Воронеж, Рим, Лайпциг, Делхи, Нюйорк, Токио, Будапеща, Берлин и др. В нашата страна той е очакван и желан лектор върху проблемите на българското минало от средновековието. Навсякъде Д. Ангелов достойно е представял българската историческа наука.

Разнообразно и богато по своето съдържание и научни приноси е историческото творчество на Д. Ангелов. Научноизследователските му занимания обхващат няколко области на българската средновековна история.

На първо място са проучванията върху социално-икономическата история на България през периода VII—XIV в. В тези изследвания вниманието е насочено към произхода, характера, особеностите и развитието на феодалните отношения и представляват приноси разработки към въпросите на феодалната рента, положението на зависимото селско население, категориите зависими селяни, статута на феодалната класа, феодалните имунитети и пр.[1]

Особено място в тази област заемат разработките за развитието на производителните сили в българското общество, за характера на селското стопанство, занаятите и търговията. Тази група изследвания са принос в историята на икономиката на средновековна България, една област съвсем откъслечно разработвана от учените до социалистическата революция. Основен труд тук е едно системно изложение върху икономическото развитие на Първата и Втората българска държава, отпечатан през 1969 г.[2] Специално изследване е направено на средновековния град, където за пръв път са поставени редица проблеми на града като социално-икономическа категория[3]. С него е допринесено за изучаване икономическото развитие и социалната структура на България през XIII—XIV в. А някои въпроси на икономическото развитие са публикувани в началото на научната дейност на Д. Ангелов[4].

Друга група въпроси, свързани с дълбоките обществено-икономически и политически процеси на българското средновековно общество, които непрекъснато са занимавали учения, са въпросите на класовата борба. Те са били предмет на редица научни и научнопопулярни публикации[5]. Голямо внимание е отделено за проучване класовата борба в нейната идеологическа форма. Главен труд, посветен на тези изследвания, е „Богомилството в България“[6], една книга, донесла световна известност на българския учен. В нея са проследени подробно най-напред изворите за богомилството, след това е направен анализ на вътрешните социално-икономически и политически предпоставки, създали условия за появата на богомилството. Разглежда се обстойно идеологията, организацията и историята на това учение и движение в България и българските земи през X—XIV в. Направен е обстоен преглед на влиянието на богомилското учение в Балканския полуостров и другите страни. На богомилството Д. Ангелов е посветил голяма част от времето и силите си. Той се занимава с тези въпроси още от 1939 г. Върху различни страни на движението на богомилите са обнародвали редица студии и статии[7]. Вниманието му на учен с интерес и отношение към по-пълно обхващане идеологичните борби в тогавашното българско общество е привлечено и от други социално-религиозни движения в България през средновековната епоха — исихазъм, варлаамитство, адамитство и пр.[8]

Друг кръг от въпроси, които занимават Д. Ангелов, се отнасят до създаването и развитието на средновековната българска държава, за характера на нейните политически, правни и социални институти. Главен труд във връзка с тях е „История на българската държава и право“, която по същината си е първата марксическа история у нас по този въпрос[9]. По-късно в съавторство са разработени въпросите на феодалното право[10].

Не отбягва от вниманието на Д. Ангелов и такъв значим проблем, какъвто е народността. След няколко предварителни статии върху образуването и характера на българската народност в резултат на продължителни изследвания е обнародвана интересната и с големи научни приноси монография, посветена на образуването на българската народност[11]. Най-същественото в този труд е, че народността е изследвана при използуването на разнороден материал — писмени известия, данни на археологията, на лингвистиката, топонимията, етнографията, антропологията. Теоретически цялостно е изяснена народността като определен вид историческа категория със свои специфични белези (общ език, определена материална и духовна култура, народностно самосъзнание). В развитие е проследена народообразуващата структура, като подробно са показани двете изявили се страни в този процес у нас — асимилационен и обединителен. Посочени са основните фактори, които са съдействували за образуване и развитие на българската народност. Преценен е относителният дял на трите главни етнически съставки — славяни, прабългари и траки — и са изяснени териториалните рамки, в които се формира в края на IX и началото на X век българската народност (в областите Мизия, Тракия и Македония). Подчертана е значителната устойчивост на „народността“, която може да се развива и съществува дори при липсата на свободна държава, както показва историята на българския народ по време на византийското владичество и особено по време на османското иго. Разгледан е въпросът за народностното име „българи“ и за своеобразната еволюция, която то е претърпяло през периода VII—X в.

Външнополитическите събития в средновековна България са били предмет на научноизследователската работа на Д. Ангелов. Той прави проучвания, засягащи българо-византийските отношения през периода 1331—1341 г.[12] По същество това са повече подробности за все още малко познати страни от външната политика на Второто българско царство. Опирайки се на нови изворови писмени данни, предимно от византийски и западен произход, разглежда упоритата съпротива на нашия народ против нашествието на османските турци, както и тежките последици от османското иго през XIV—XV в.[13] Взаимоотношенията на средновековна България със съседните страни — Византия, Сърбия и Румъния, с взаимните влияния в областта на културата, на политическите и социални институции са предмет на редица проучвания[14].

Кирило-методиевската тема в научно-историческото творчество на Д. Ангелов заема твърде важно място. Към тази проблематика се отнасят въпросите на покръстването на българите, делото на Кирил и Методий и въвеждането на славянската писменост и културното развитие. Тях той разглежда в тясна връзка с обществено-икономическото и политическо развитие на България през втората половина на IX в., както и във връзка с процесите на формирането на българската народност[15].

Виден специалист византолог, Д. Ангелов е автор на една тритомна история на Византийската империя (313—1453)[16]. Тя представлява системно и цялостно изложение на социално-икономическото, политическото и културно развитие на Византия. Определен приносен характер в областта на византологията имат редица трудове на Д. Ангелов[17].

Изключително продуктивен учен, Д. Ангелов през последно време се насочи към разработване на проблеми на човека, обществото, обществената мисъл и пр., осъществени в ценни трудове. Монографията му „Общество и обществена мисъл в средновековна България (X—XIV в.)“ е дълбоко вникване в душевността, мирогледа и идеологията на българина в средните векове[18]. В друга монография — „Българинът в средновековието (Светоглед, идеология, душевност)“[19], проф. Ангелов с богата изворова опора при основните постановки и многостранна обосновка разкрива човека в българското средновековно общество. Виждаме една широка картина на представите му за вселената, за самия човек, за властта и подчинението, богатството и бедността, хуманизма, патриотизма и пр. Тези монографии са предшествувани от обнародвани статии и студии в списания и сборници[20].

Д. Ангелов е участвувал дейно като автор и редактор в колективни трудове и сборници. В многотомна „История на България“, том II и том III е рзработил: „Образуване на българската народност“, „Формиране и развитие на феодалните отношения през IX—XI и XIII—XIV в.“, „Икономическото развитие през IX—XI и XIII—XIV в.“ „Държавно и административно устройство на България през IX—X в.“, „Богомилството през X в.“, „Духовна култура на първата българска държава (IX—XI в.)“, „Духовна култура по време на византийското владичество (XI—XII в.)“, „България по време на Шишмановци и завладяването ѝ от османците“, „Идеен живот в българското общество през XIII—XIV в.“ В „История на Велико Търново“, том I на глава четвърта „Обществена идеология и социално-религиозни движения“. В сборника „Велико Търново през вековете“ е автор на статията „Въстанието на Ивайло“; в сборника „Величието на Търновград“ е автор на материалите: „Въстанието на Асеновци и освобождаването на България от византийско владичество“, „Мемориалната традиция в Бориловия синодик“, „Отечество“ — смисъл и съдържание в средновековната българска книжнина“ и др.

С интерес и очакване са слушани неговите публични лекции и беседи с научен и научнопопулярен характер от учени, учители, учащи и граждани от цялата страна.

Научноизследователскатаа работа на Д. Ангелов се отличава с многостранен и широкообхватен поглед към изучаваните исторически събития и процеси. То е резултат на голямата му ерудиция и умението му да използува разнообразни изворови данни — исторически, археологически, лингвистични, народопсихологични и пр. Наред с това той вниква в дълбоката същина на историческото развитие. Интересува го не само историята, но и теорията. Творчеството му с всепризнатите научни приноси заема видно място в родната историческа наука. Обемистата му научна продукция красноречиво показва колко е плодовит нашият бележит български учен Димитър Ангелов. Нека трудолюбието му и големият научен талант създатат още нови творби в полето на историческата наука.

Трудове по проблеми

[1] Ангелов, Д. Аграрните отношения в Северна и Средна Македония през XIV в. С., 1958. 256 с.; същият: Феодализмът в България. — Исторически преглед, III, 1946/1947, 2, 217—232; същият: Въпроси на феодализма в българските земи през XIII—XIV в. — Исторически преглед, XVI, 1960, 6, 61—90; същият: Принос към поземлените и народностни отношения в Македония (Епирски деспотат) през първата четвърт на XIII в. — Известия на Камарата на народната култура, IV, 3, С., 1947, с. 6 и сл.; същият: За зависимото население в Македония през XIV в. — Исторически преглед, XIII, 1957, 1, 30—66; същият: Рост и структура крупного монастырского землевладения в Северной и Средней Македонии в XIV в. — Византийский временник. Т. 11. М., 1956, 135—162; същият: Към въпроса за поземлените отношения в средновековната балканска държава. — Исторически преглед, I, 1945, 4, 285—298.

[2] Ангелов, Д. Икономика на България до социалистическата революция. Т. 1. С., 1969, 47—148.

[3] Ангелов, Д. Към въпроса за средновековния български град. — Археология, II, 1960, 3, 9—22.

[4] Ангелов, Д. Приходи на средновековната българска държава. — Исторически преглед, II, 1945/1946, 4—5, 385—411; същият: По въпроса за стопанския облик на българските земи през XI—XIV в. — Исторически преглед, VII, 1950/1951, кн. 4—5, 426—442.

[5] Ангелов, Д. Ивайло. С., 1954. 72 с.; същият: Презвитер Козма и беседата му против богомилите. С., 1948. 72 с.; същият: Апокрифната книжнина като отражение на феодалната действителност и светогледа на експлоатираната класа в средновековна България. — Исторически преглед, VII, 1949/1950, кн. 4—5, 493—518; същият: Светогледът на господствващата класа в средновековна България, отразен в житийната литература. — Известия на Института по българска история, 1964, 4, 263—294; същият: Антифеодални движения в Тракия и Македония през средата на XIV в. — Исторически преглед, VIII,1951, кн. 4—5, 439—456.

[6] Ангелов, Д. Богомилството в България. I издание. С., 1947, преведена на руски език през 1954; II издание (основно преработено). С., 1961. 318 с.; III издание. С., 1969. 528 с.; IV издание. 1980. 477 с.

[7] Ангелов, Д. Влияние на чужди ереси върху богомилството. — Известия на семинарите при Историко-филологическия факултет на университета „Климент Охридски“. С., 1, 1942, 145—180; същият: Философските възгледи на богомилите. — Известия на Института за българска история. Т. 3—4, 1951, 113—134; същият: Произход и същност на богомилството. — Училищен преглед, 1945, кн. 3—4, 201—226; същият: Общечеловеческие и социальные элементы в богомильском учении. С., 1946; същият: Nouvelles données sur le bogomilisme dans le „Synodikon de l'orthodoxie“. — Byzantinobulgarica, 1969, III, 9—21; същият: Der Bogomilismus auf dem Gebiete des byzantinisches Reichen-Ursprung, Wesen und Geschichte. — Годишник на Софийския университет, XLIV, 1947/1948, с. 172, XLVI, 1949/1950, 1—57; същият: L'influence du bogomilisme sur les Cathares d'Italie et de France. — Etudes historiques, IV, 1968, 175—190; същият. Der Bogomilismus in Bulgarien. — Bulgarian Historical Review, III, 1975, 2, 39—54.

[8] Ангелов, Д. Към историята на религиозно-философската мисъл в средновековна България — исихазъм и варлаамитство. — Известия на Българското историческо дружество, 1967, XXV, 73—92; същият: История на философската мисъл в България. Т. 1. С., 1970, 75—91.

[9] Ангелов, Д. История на българската държава и право. С., 1951. 212 с.

[10] Ангелов, Д. и М. Андреев. История на българската феодална държава и право, първо издание, 1955, второ издание 1959, преведено на руски език през 1962, трето издание 1968 и четвърто, 1972.

[11] Ангелов, Д. Образуването на българската народност. С., 1971. 416 с. Монографията е предшествувана от предварителни публикации: La formation de la nationalité bulgare. — Etudes balkaniques, 1969, 4, 14—37; същият: Възникване и утвърждаване на българската народност. — Исторически преглед, XXVII, 1971, кн. 2, 35—63; след монографията са публикувани статиите: „Quelques problèmes de la nationalité bulgare au IXe—X$_e$ s. La langue et la conscience.“ — Byzantinobulgarica, 1973, IV, 9—20, и „Formation and Development of the Bulgarian Nationality“. — Bulgarian Historical Review, 1973, I, 49—64.

[12] Ангелов, Д. Българо-византийски отношения през периода 1331—1341 от царуването на Иван Александър. — Военноисторически сборник, 1973, кн. 1, 34—53.

[13] Ангелов, Д. Борбата на българския народ против османската власт през първата половина на XV в. и походите на Владислав Варненчик. — Сборник „Варна“, 1967. 45 с.; същият: Турското завоевание и борбата на балканските народи против нашествениците. — Исторически преглед, IX, 1953, кн. 4, 374—398; същият: Certains aspects de la conquête des peuples balkaniques par les Turcs. — Byzantinoslavica XVII, 1956. 45 p.

[14] Ангелов, Д. Византийски влияния върху средновековна България. — Исторически преглед, IV, 1948, кн. 4—5, 401—

416, V, 1949, кн. 4—5, 587—601; същият: Die gegenseitigen Beziehungen und Einflusse zwischer Byzans und dem Mittelalterlichen Bulgarien. — Byzantinoslavica, XX, 1, 1959, 40—49; същият Методы византийской дипломатии в отношениях Болгарии по данным писем Константинопольского патриарха Николая Мистика. — Вопросы истории Славян. Т. 1. Воронеж, 1963, 60—68; същият: Parallele in der sozialwirtschaftlichen Entwicklung Bulgariens und Serbiens im Mittelalter. — Etudes historiques, VI, Sofia, 1973, 29—36.

[15] Ангелов, Д. По някои въпроси около покръстването на българите. — Исторически преглед, XXI, 1965, 6, 38—57; същият: Кирил и Методий и византийската култура и политика. — Сборник Хиляда и сто години славянска писменост. С., 1963, 51—69; същият: Кирил и Методий в средновековната българска книжнина. — Археология, V, 1963, кн. 3, 13—22; същият: Делото на славянските просветители. — Сборник България и българинът. С., 1968, с. 23 сл.; същият: Българската народност и делото на Климент Охридски. — Сборник Климент Охридски. С., 1966, 7—24; същият: Българската държава и славянската писменост и култура. — Сборник Константин-Кирил Философ, по случай 1100 години от смъртта му. С., 1969, 5—15.

[16] Ангелов, Д. История на Византия, първа част (393—867). С., 1963, 1976, шесто издание, втора част (867—1204), 1974, четвърто издание и трета част (1204—1453), 1976, пето издание.

[17] Ангелов, Д. Към въпроса за народностните и поземлени отношения в Македония през първата четвърт на XII в. С., 1948; същият Феодализмът във Византия. — Исторически преглед, III, 1946/1947. 2, 217—232; същият: Принос към поземлените отношения във Византия през XIII в. — Годишник на Софийския университет, Философско-исторически факултет, II, 1952, с. 19 сл.; същият: К вопросу о правителях фем в Эпирском деспотате и Никейской империи. — Byzantinoslavica, XII, 1951, с. 61 сл.; същият: Ролята на византийския император в правораздаването. — Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултует, XLII, 1945—1946, 1—84; същият: La byzantologie en Bulgarie et ses récentes acquisitions. — Byzantinobulgarica, I, 1962, 3—29; същият: К вопросу о политике Византии и других балканских государств накануне турецкого завоевания (труды Двадцать пятого международного конгресса востоковедов). М., 1962, т. I, с. 451 сл.; същият: К вопросу о формировании феодальных отношений в Византии. — Византийский временник, т. 37, 1975; същият: Zur Frage des Feudalismus auf dem Balkan im XIII. bis zum XIV. Jahrhundert. — Etudes historiques, 1960, Sofia, 107—131; същият: Byzance et l'Europe occidentale. — Etudes historiques, II, 1965, 47—61; същият: Състав и движение на населението във Византия през XI—XII в. (доклад на Конгреса на византинистите в Атина през 1976 г.).

[18] Ангелов, Д. Общество и обществена мисъл в средновековна България (X—XI в.). С., 1979. 306 с.

[19] Ангелов, Д. Българинът в средновековието (Светоглед, идеология, душевност). Варна, 1985. 335 с.

[20] Angelov, D. Patriotism in Mediaeval Bulgaria (9th-14th Centuries). — Bulgarian Historical Review, 1976, 2, 22—45; същият: Въстанието на Ивайло. — В: Велико Търново през вековете. С., 1982, 72—88; същият: Въстанието на Асеновци и освобождаването на България от византийско владичество. — В: Величието на Търновград. С., 1985, 35—49; същият: Мемориалната традиция в Бориловия синодик. — В: Величието на Търновград, 158—164; същият: „Отечество" — смисъл и съдържание в средновековната българска книжнина. — В: Величието на Търновград, 296—303.

АТАНАС ПОПОВ

Професор Георги Ил. Георгиев на 70 години

Всепризнатият доайен на българските праисторици професор Георги Ил. Георгиев навърши 70 години. Роден е на 4 март 1917 г. в село Гайтанево, Софийски окръг, в бедно селско семейство. Баща му загива в Първата световна война и той прекарва първите си ученически години в пансиони за сираци от войните. Средното си образование завършва в Първа мъжка гимназия — София (1935), а висшето — в Софийския държавен университет — история с втора специалност география (1940). Спечелва конкурс за държавна стипендия, която му дава възможност да специализира праисторическа археология във Виенския университет (1941—1944). Там подготвя и защищава през 1944 г. докторска дисертация на тема „Изследвания за хронологията на новокаменната епоха в България", за която през 1956 г. му е присъдена научната степен „кандидат на историческите науки".

През 1945 г. Г. Ил. Георгиев е назначен в Археологическия музей — София (по-късно Археологически институт с музей при БАН). В него работи като асистент (1945—1950), научен сътрудник (1950—1961) и старши научен сътрудник (1961—1974). През 1972 г. е избран за доцент в Софийския университет, а през 1974 г. за професор по праистория в АИМ (първият професор по тази дисциплина в България). През периода 1961—1966г. Г. Ил. Георгиев е научен секретар на Археологическия институт с музей, а от 1965 до 1982 г. е ръководител на Секцията за праистория. Чел е лекции по праистория на българските земи в Софийския, Великотърновския и Залцбургския (Австрия) университет. Отделни лекции чете в много европейски градове, между които Москва, Ленинград, Киев, Тбилиси, Белград, Яш, Берлин, Хале, Дрезден, Берн, Базел, Цюрих и Виена. Понастоящем е хоноруван професор в Софийския университет. Председател е на Националния комитет по праистория и е член на Постоянния съвет на Международния съюз по праистория и протоистория. През 1976 г. е избран за член на Италианския институт по пра- и протоистория (Флоренция).

Проф. Георгиев е участвувал в работата на няколко редакционни колегии на научни издания. Бил е член и секретар на редколегията на „Известия на Археологическия институт"(1962—1981), член на редколегията на сп. „Археология" (1974—1983), член на редколегията на том I от „История на България", главен редактор на българо-съветската научна поредица „Studia praehisto-

rica“ (1978—1986). Ръководил е 6 аспиранти (между които и един от СР Виетнам), които са защитили успешно кандидатски дисертации. Бил е ръководител и на съвместна тема между БАН и ГАН за определяне на абсолютната възраст на праисторическите култури в България по радиовъглеродния метод. Осъществил е научното ръководство на няколко изложби с праисторически материали, организирани от Комитета за култура и предназначени за чужбина — ГДР, Япония и ФРГ.

Г. Ил. Георгиев е ръководил археологически разкопки на редица праисторически обекти: с. Колена, Старозагорски окръг (1946), с. Калино, Шуменски окръг (1947), с. Загорци, Сливенски окръг (1947), с. Караново, Сливенски окръг (1947—1957), Русе (1948—1953), с. Мадара, Шуменски окръг (1954), с. Кремиковци, Софийски окръг (1958—1959), пещерата Моровица, Ловешки окръг (1955), Азмашка могила край Ст. Загора (изцяло разкопана 1960—1963), с. Езеро, Сливенски окръг (българо-съветска експедиция, 1961—1971 г.), Казанлък (изцяло разкопана селищна могила, 1967—1971 г.), с. Чавдар, Софийски окръг (изцяло разкопано селище, 1967—1980 г.), Сапарева баня (1977—1985), и отново в с. Караново (българо-австрийска експедиция от 1984 г.). Още с първите си разкопки Георгиев е изработил и приложил подходяща методика за проучване на многослойни праисторически обекти и особено за разкриване на останки от жилища. Поради големия интерес на специалистите към тази методика той е бил канен като консултант на праисторически обекти и в чужбина — Югославия, Гърция, и Съветския съюз. Чужди археолози са гостували на негови разкопки в България.

Проф. Г. Ил. Георгиев е участвувал в 25 международни конгреси и симпозиуми по праистория, на които е изнасял доклади. Всъщност пътят му в голямата наука започва на симпозиума по проблемите на неолита в Европа, проведен в Прага — Либице—Бърно през 1959 г. На него той представя станалия впоследствие широкоизвестен доклад, посветен на културните групи през неолита и халколита в днешна Южна България. Следва VII конгрес по праистория и протоистория (Прага, 1966), I конгрес по балканистика (София, 1966), симпозиум по проблемите на културата Ленгиел (Нитра, 1967), симпозиум по проблемите на модерната музеология (Ваймар, 1967), симпозиум по теория и методология на археологическата интерпретация (Флагстаф, САЩ, 1968), симпозиум за етногенезиса на древните балкански народи (Пловдив, 1969), симпозиум за произхода и хронологията на баденската култура (Нитра, 1969), II колоквиум по егейска праистория (Атина, 1971), VIII конгрес по праистория и протоистория (Белград, 1971), I конгрес по тракология (София, 1972), симпозиум по праисторическо скално изкуство (Ханкьо, 1972), IX конгрес по праистория и протоистория (Ница, 1976), III колоквиум по егейска праистория (Шефилд, 1977), IV конгрес по балканистика (Анкара, 1979), IV колоквиум по егейска праистория (Шефилд, 1980), III конгрес по тракология (Виена, 1980), симпозиум за Гърция през XII—IX в. пр. н. е. (Цветъл, 1980), симпозиум по проблемите на къснобронзовата епоха в Югоизточна и Централна Европа (Тутцинг, 1980), XIV конгрес на историците (Букурещ, 1980), симпозиум за произхода на неолита в Югоизточна Европа (Кьолн, 1981), симпозиум за прехода между късния халколит и бронзовата епоха в Югоизточна Европа (Ксанти, 1981), симпозиум за дифузиите и миграциите в праисторическата епоха (Ксанти, 1983), симпозиум за етноса и неговата култура в праисторията (Ксанти, 1984). На всички тези научни срещи проф. Георгиев представя и анализира най-новите открития на българските праисторици. С това допринася твърде много за утвърждаване на международния авторитет на българската археологическа наука.

Проф. Г. Ил. Георгиев е автор на повече от 100 научни и научнопопулярни публикации в реномирани български и чуждестранни списания, а също и в актите на посочените по-горе симпозиуми и конгреси. В тях той разглежда всички важни проблеми на праисторията на българските земи през VI—II хил. пр. н. е. Представеното по-надолу обобщение върху научните му приноси трябва да се разглежда само като опит в тази насока.

Проф. Г. Ил. Георгиев е допринесъл извънредно много за усъвършенствуване на методиката за разкопаване на селищни могили, в резултат на което са получени сигурни данни за развитието на праисторическата материална култура в българските земи. Особено ценни са неговите разкопки на селищната могила в с. Караново, Сливенски окръг, въз основа на които той е изградил през 1959 г. т. нар. Карановска хронологическа система. Тя обхваща неолита, халколита и ранната бронзова епоха в Тракия. Тази система е значително постижение на българската и балканската праистория. Доразвита и допълнена, тя е широко използувана от български и чужди специалисти като еталон за източната част на Балканския полуостров. Проф. Георгиев е разграничил неолитната от халколитната епоха в българските земи, но същевременно е установил приемствеността в развитието на тяхната материална култура. Коригирал е схващането, че през неолита, халколита и ранната бронзова епоха българските земи са имали по-ниско развита култура в сравнение с културата на Егейско-Анатолийския ареал. Изследвал е различни страни от живота и културата на най-старите земеделско-скотовъдни племена в източната част на Балканския полуостров. Ценни са проучванията му върху жилището, керамичните съдове и пластиката от праисторическата епоха.

Като ръководител на Секцията за праистория проф. Георгиев следеше отблизо и се интересуваше в детайли от резултатите на провежданите в цялата страна разкопки на праисторически обекти. Той поддържаше тесни контакти с всички археолози праисторици от градските и окръжните музеи, посещаваше разкопките им, напътствуваше ги с указания върху методиката, осветляваше ги по новите публикации в чужбина. Едва ли има някой специалист по праистория в България, който да не е получавал за ползуване редки чужди книги от богатата лична библиотека на проф. Георгиев. Едновременно с това той беше взискателен към работата на своите колеги и сътрудници, настояваше техните публикации да бъдат освободени от излишна сензационност, внимателно редактираше статии, студентски дипломни работи и дисертации. Безспорен ерудит по праисторията на Югоизточна Европа, проф. Георгиев има заслугата за научното израстване на редица български археолози праисторици, чиито разработки са получили вече международна известност.

През 42-годишната си научна и обществена дейност проф. Г. Ил. Георгиев е получавал наши и чуждестранни награди и отличия, между които орден „Кирил и Методий“ — II степен (1967) и I степен (1977), юбилеен медал „25 години народна власт“ (1969), юбилеен медал „100 години БАН“, голям златен медал за заслуги към Австрия (1978). Обявен е за почетен гражданин на Нова Загора и му е връчена златната значка на този град (1976).

По повод неговата 70-годишнина и в очакване на нови значителни публикации всички български праисторици пожелават на проф. Г. Ил. Георгиев здраве, бодрост и творчески сили.

По-важни научни трудове:

1. Енеолитно селище до с. Колена, Старозагорско. — РП, I, 1948.
2. Разкопки на селищната могила до Русе през 1948—1949 г. — ИАИ, XVIII, 1952 (съвместно с Н. Ангелов).
3. Мраморна статуетка от Благоево, Разградско. — ИАИ, XIX, 1955 (сб. Г. Кацаров, II).
4. Разкопки на селищната могила до Русе през 1950—1953 г. — ИАИ, XXI, 1957 (съвместно с Н. Ангелов).
5. Из живота и културата на първите земеделско-скотовъдни племена в България. — В: Археологически открития в България. С., 1957.
6. За някои оръдия за производство от неолита и енеолита в България. — Изследвания в чест на акад. Д. Дечев. С., 1958.
7. Относно датуването на първобитното селище при Мадара, Коларовградско. — ИАИ, XXII, 1959.
8. Останки от първобитно селище в центъра на София. — ИАИ, XXII, 1959.
9. Главни периоди в развитието на културата през неолита и медната епоха в България в светлината на най-новите археологически проучвания. — Swiatowit, XXIII, 1960.
10. Азмашката селищна могила край Стара Загора. — Археология, IV, 1962, кн. 1.
11. Главни резултати от разкопките на Азмашката селищна могила през 1961 г. — ИАИ, XXVI, 1963.
12. Проучвания на културата на селищните могили в България. — Археология, VI, 1964, кн. 3.
13. Разкопки на Дипсизката селищна могила при с. Езеро през 1964 и 1965 г. — Археология, VIII, 1966, кн. 3.
14. Раскопки многослойного поселения у села Эзеро близ г. Нова Загора в 1963 году. — ИАИ, XXVIII, 1965 (съвместно с Н. Я. Мерперт).
15. Многослойное поселение „Азмашка могила“ близ Старой Загоры. — КСИА, 106, 1966.
16. Надписът върху кръглия печат от Караново — най-древната писменост в Европа (2. Датировка и сравнение с други подобни печати). — Археология, XI, 1969, кн. 1.
17. Проучване на старата неолитна култура в Пирдопско-Златишкото поле. — Първи конгрес на БИД. Т. 1, 1972.
18. Поселение Эзеро и его место среди памятников бронзового века Юговосточной Европы. — Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973 (съвместно с Н. Я. Мерперт).
19. Стратиграфия и периодизация на неолита и халколита в днешните български земи. — Археология, XVI, 1974, кн. 4.
20. Стратиграфия и характер на културата на неолитното селище в с. Кремиковци, Софийско. — Археология, XVII, 1975, кн. 2.
21. Езеро. Раннобронзовото селище. С., 1979 (съвместно с Н. Я. Мерперт, Р. Катинчаров).
22. Начало на човешкото общество. — В: История на България. Т. 1. С., 1979.
23. Развита родова община през новокаменната и меднокаменната епоха. — В: История на България. Т. 1. С., 1979.
24. Културата в Тракия и Северозападна Мала Азия през VI—III хил. пр. н. е. — В: България в света от древността до наши дни. Т. 1. С., 1979.
25. Памятники первобытного общества на территории Болгарии. — В: Наука и человечество. М., 1982.
26. Kulturgruppen der Jungstein und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). — In: L'Europe à la fin de l'âge de la pierre. Praha, 1961.
27. The Azmak Mound in Southern Bulgaria. — Antiquity, 39, 1965.
28. The Ezero Mound in South-East Bulgaria. — Antiquity, 40, 1966 (съвместно с Н. Я. Мерперт).
29. Die Erforschung der neolithischen und bronzezeitlichen Siedlungshügel in Bulgarien. — Zeitschrift für Archäologie, I, 1967.
30. Beiträge zur Erforschung des Neolithikums und der Bronzezeit in Südbulgarien. — Archeologia Austriaca, 42, 1967.
31. Über die Stratigraphie und Chronologie des Neolithikums, Äneolithikums und der Frühbronzezeit in Südbulgarien. — In: Actes du VII Congrès ISPP, Prague, 1970.
32. Verbreitung und Entwicklung der neolithischen Kulturgruppen in Bulgarien. — In: Actes du I Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, II, Sofia, 1970.
33. Die äneolithische Kultur in Südbulgarien im Lichte der Ausgrabungen vom Tell Azmak bei Stara Zagora. — Studijné Zvesti, 17, 1969.
34. Die Entwicklung der älteren prähistorischen Kulturen in Südbulgarien. — Studia balcanica, 5, 1971.
35. Neues über das Neolithikum Bulgariens. — In: Actes du II Congrès international des etudes du Sud-est Européen. Athènes, 1972.
36. Die Gemeinsamkeit der Kulturen Südbulgariens und Nordgriechenlands während des Neolithikums, Äneolithikums und der Frühbronzezeit. — In: Acta of the 2nd International Colloquium on Aegean Prehistory. Athens, 1972.
37. Die neolithische Kultur in Čavdar und ihre Stellung im Balkan-Neolithikum. — In: Actes du VIII Congrès ISPP, II, Beograd, 1973.
38. Das Neolithikum und Chalkolithikum in der Thrakischen Tiefebene (Südbulgarien). Probleme des heutigen Forschungsstandes. — Thracia, I, 1972.
39. Prähistorische Funde in Bulgarien und die Entwicklung der Kultur in Makedonien und Albanien vom Neolithikum bis zur Frühbronzezeit. — In: Colloque des etudes illyriennes, Tirana, 1972.
40. Über die materielle und geistige Kultur der ältesten Ackerbauer und Viehzüchter in Bulgarien. — Balcanica, IV, 1973.
41. Der Ostbalkan und der Ägäisch-Anatolische Raum vom Neolithikum bis zur Bronzezeit. — In: Actes du III Congrès international des études du Sud-est Européen. Bucarest, 1974.
42. Das Spätchalkolithikum in Bulgarien im Lichte der neuesten archäologischen Untersuchungen. — Studia praehistorica, 1—2, 1978.
43. Die neolithische Siedlung bei Čavdar, Bezirk Sofia. — Cultures préhistoriques en Bulgarie (ИАИ, 36), 1981.

44. Zum Problem vom Übergang des Chalkolithikums zur Bronzezeit in Bulgarien. — Symposia thracica, A', 1982.
45. Die Bedeutung der Ausgrabungen in Karanovo für die Erforschung des Neolithikums und Chalkolithikums in Bulgarien. — Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte, 52, 1983.
46. Die örtlichen Wurzeln der prähistorischen Entwicklung in Bulgarien und die Genesis der urthrakischen Kultur. — Dritter Internationaler Thrakologischen Kongress. Sofia, 1984.
47. Zur Erforschung von Jungsteinzeit und Kupferzeit in Bulgarien. — In: Das erste Gold der Menschheit. Die älteste Zivilisation in Europa. Freiburg, 1985.

ВАСИЛ НИКОЛОВ

Книгопис

Общи съчинения

Ангелов, Димитър. 40 години българска археология. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 49—62.

Ангелова, Стефка. Професор Атанас Милчев на 70 години. — Археология, 1986, № 3, 70—71.

С подбрана библиография на трудовете му.

Бояджиев, Явор. Радиовъглеродният метод за датиране — възможност и граници. — Археология, 1986, № 3, 57—64.

Велков, Велизар. Ученият и председателят (Атанас Попов на 60 години). — Векове, 1986, № 5, 87—89.

Григорова, Кунка. Старините в центъра на София. Пътеводител. С., Септември, 1984. 48 с. с ил.

Същото на:

рус. ез.: Старина в центре Софии. [Путеводитель]. Пер. [от бълг.]. Наталии Стояновой. С., Септември, 1984. 48 с. с ил.

нем. ез.: Die antike Objekte im Zentrum von Sofia. Reisenführer. Dt. Übers. [от бълг.]. Milka Fingova. S., Septemvri, 1984. 48 p. ill., k.

англ. ез.: The ruins in the centre of Sofia. A guide-book. Transl. [от бълг. на англ. ез.]. by Vassil Athanassov. S., Septemvri, 1984. 48 p. ill., k.

Димитрова, Д. С. К вопросу о связах Балкан с Малой Азией во II—I тыс. до н. э. — В: Общество и государство в древности и средние века. М., 1986, 3—13.

През праисторическата и античната епоха.

Димитрова, Дора. Ямболската крепост — резултати от археологическото проучване. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г., гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 169—176.

През античната и средновековната епоха.

История на Добруджа. Т. 1. Под ред. на Ал. Фол и Стр. Димитров. С., БАН, 1984.

От палеолита до късната антична епоха.

Рец.: Александър Бонев. — Векове, 1986, № 6, 80—85.

Ковачева, М. Международен симпозиум „Съвременни методи на датиране в археологията“. — Археология, 1986, № 2, 62—63.

Коледаров, Петър. Името Македония в историческата география. С., Наука и изкуство, 1985. 208 с.

Рец.: Ангелина Пенева. Македония — географско понятие. — Векове, 1986, № 6, 87—89.

Лазаров, Михаил. Адолф Рогалски. — Нумизматична информация, 10, 1985, 21—22.

По повод смъртта му.

Лазаров, Михаил. Подводната археология и проблемите на морската история. — МПК, 1986, № 3, 24—30.

Порожанов, Калин. Морската култура по нашите земи. — МПК, 1986, № 3, 34—36.

Русинов, Валери. Древното минало на Балчик. — Турист, 1986, № 8, 20—21.

От праисторическата епоха до османското владичество.

Салкин, Асен и Димитър Топтанов. Археологически резерват „Яйлата“. — Турист, 1986, № 9, с. 27.

Материали от различни епохи. В близост до курорта Русалка на Добруджанското черноморско крайбрежие.

Станчева, Магдалина. Срещи с археологията на Софийска земя. [Очерци]. С., Бълг. художник, 1985. 176 с. с ил., 33 л. (Науч.-попул. серия Изкуството и ние).

Христова, Здравка. Йорданка Юрукова. — В: Нумизматика. (Сб. докл. по проблемите на античната и средновековна нумизматика и медалистика). Ч. 1. С., 1985, 3—12.

С библиография на трудовете й.

Chochorowski, J. Karnalovo — Nanovo, Bezirk Blagoevgrad (Bulgarien). — Recherches archéologiques de 1983 (Pol.), 1985, vol. 59—61.

Сондажи на селище от праисторическата и античната епоха.

Velkov, V. Sofia, une ville à l'histoire sept fois millénaire. — In: Sofia vous invite. (Comité bulg. Olympique). S., 1984, 5—6.

Праистория

Василев, Васил Колев. Изследване на фауната от селищна могила Овчарово. С., 1985. 198 с. с ил. (Интердисциплинарни изследвания, 13).

Гацов, И., С. Иванова, Н. Сираков и С. Сиракова. Типология на каменните оръдия от ранния и средния палеолит. — Археология, 1983, № 1—2, 13—28.

Rez.: A. Dagnan-Ginter. — Acta archaeol. carpathica, 1985, No 24, 223—225.

Домарадски, Мечислав. Раннотракийска керамика от култов обект в м. Скалето при с. Црънча, Благоевградски окръг. — Археология, 1986, № 2, 10—24.

От къснобронзовата и ранножелязната епоха.

Лещаков, Красимир Петров. Класификация, типология и развитие на керамиката от ранната бронзова епоха в Тракия. Автореферат на дис. . . „канд. на истор. н.“ С., 1986. 20 с.

Николов, Васил. Връзки на долината на р. Места с Анатолия през ранния неолит. — Археология, 1986, № 2, 5—9.

Сираков, Николай, Нгуен Ван Бин и Иван Гацов. Лющниковата техника в праисторическите кремъчни ансамбли от Североизточна България. — Археология, 1986, № 3, 1—11.

Тодорова, Хенриета. Каменно-медната епоха в България: V хилядолетие пр. н. е. [Моногр.]. С., Наука и изкуство, 1986. 280 с. с ил., 44 л. ил., к.

Чохаджиев, М. Проучване на раннонеолитното селище край село Прибой — Пернишки окръг. — Археология, 1986, № 3, 41—49.

Kopacz, Jerzy. Archaeological Abstracts — The Neolithic of East-Central Europe. . . Bulgaria. — Sprawozdania archeologiczne, 38, 1986, p. 323.

Kull, Brigitte. Mittelbronzezeitliche Plattensilexgeräte aus der Türkei und ihre Beziehungen zu mittel-und südeuropäischen Funden. — Germania, 64, 1986, No 2, 363—390.

На с. 376—378 публикува находки от българските земи, свидетелстващи за връзките между двете области през бронзовата епоха.

Makkay, János. Early Stamp Seals in South-east Europe. Budapest, 1984. 123 p. ill., 31 tab., 1 k.

Публикува материали от праисторически селища от българските земи (Караново, Езеро).

Rez.: Ivan Pavlu. — Pamatky archeologicke, 1986, No 2, 500—501.

Todorova, Henrieta. Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien. München, C. H. Beck, 1981, VIII. 66 p. ill., 9 Abb. (Prähistorische Bronzefunde, Abt. IX, Bd. 14).

Rez.: Alexandru Vulpe. — Germania, 64, 1986, No 2, 609—612.

Todorova, Henrieta. Die Varna-Kultur an der westlichen Schwarzmeerküste. — In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur, Nové Vozokany 5. — 9. November 1984. Nitra—Wien, 1986, 281—288.

Yakar, Jak. The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age. P. 1 et 2. Oxford, BAR, 1985, 246—220 p. (BAR Internat. Series, $268_{1,2}$).

Разглежда Караново и Езеро.

Античност

Ангелов, Анастас. Могилна гробна находка от Марцианопол. — ИНМВ, 22, 1986, 63—67.

Балабанов, Петър. Градове в древна Тракия преди походите на Филип II. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп. окт. 1986 г., гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 41—59.

Балонов, Феликс. Богове, гиганти и крилати коне у „черноморските варвари". — Изкуство, 1986, № 8, 9—13.

Находки от Северен Кавказ от „скитско" време, показващи близост с тракийски паметници.

Бонев, Александър Г. и Георги Александров. Разкопки в м. Багачина край с. Сталийска махала, Михайловградски окръг (предварително съобщение). — Археология, 1986, № 3, 49—56.

Материали от предримската тракийска епоха.

Буюклиев, Христо. Коллекция античной бронзы в Старозагорском Окружном историческом музее. — В: Историко-культурные связи трудящихся Старозагорского округа и Куйбышевской области. Куйбишев, 1985, 114—120.

Буюклиев, Христо. Тракийски могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. С., БАН, 1986. 150 с. с ил. (Разкопки и проучвания, 16).

Василева, Дафина. Гробницата при с. Свещари — проектиране и конструкция. — Техн. мисъл, 1986, № 2, 85—89.

Велков, Велизар. Разкопки и проучвания в Кабиле 1982—1986г. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 1—14.

Венедиков, Иван. Кой е погребан в Казанлъшката гробница. — Изкуство, 1986, № 8, 2—8.

Гергова, Диана. Постижения и проблеми в проучването на ранножелязната епоха в Тракия. — Археология, 1986, № 3, 11—26.

Гергова, Диана. Сребро за боговете. Нова хипотеза за съкровището от Рогозен, свързана с древнотракийския празник Котитин. — Отечество, 1986, № 20, 28—29.

Горов, Горо. Антично селище при Малко Търново. — Векове, 1986, № 5, 67—70.

Гочева, Златозара. Градовете в Тракия и колонизацията на Филип II. — В: Поселищен живот в Тракия.Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 60—74.

Данов, Хр. М. Конгрес в Австралия по история на древногръцката колонизация. — Археология, 1986, № 2, 58—59.

Данов, Христо М. Старите гърци и Черно море. — Нумизматична информация, 10, 1985, 19—20.

Следва.

Делев, Петър. Раннотракийски погребални обичаи и вярвания. Автореферат на дис. . . . „канд. на истор. н." С., 1986. 29 с.

Иванов, Румен. Античният град Никополис ад Иструм. — Векове, 1986, № 6, 37—41.

Кабакчиева, Гергана Ангелова. Червенолаковата трапезна керамика I—IV век. Автореферат на дис. . . . „канд. на истор. н." С., 1986. 19 с.

Ковачева, Теодора. Асклепий и Хигия от Плевенско. — МПК, 1986, № 3, 42—44.

Три мраморни скулптури от фонда на ОИМ — Плевен.

Койчева, Кина. Поселищното развитие на Долна Мизия през късната античност. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 149—157.

Кузманов, Георги и Иван Бъчваров. Колекцията от антични лампи в Силистренския музей. — ИНМВ, 22, 1986, 43—62.

Минчев, Александър. Ранното християнство в Одесос и околностите му. — ИНМВ, 22, 1986, 31—42.

По писмени и археологически данни.

Младенова, Ана. Многовековно единство на природа и архитектура. — МПК, 1986, № 3, 31—34.

Антични градове по Черноморското крайбрежие.

Найденова, Върбинка. Римска вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. С., БАН, 1985. 152 с. с ил. (Разкопки и проучвания, 14).

Рец.: Константин Шалганов. — Археология, 1986, № 3, 65—67.

Найденова, Върбинка. Скалните светилища в Тракия. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 15—29.

Николов, Димитър. Бронзова ваза с подвизите на Херакъл. — Векове, 1986, № 5, 47—51.

Открита през 1960 г. северно от Стара Загора.

Орачев, Атанас. Гетите. — Турист, 1986, № 7, 18—19.

Изводи от комплексни историческо-културни изследвания върху територията на Североизточна България и Добруджа.

Пейков, А. Крепостта на древнотракийския град Евмолпия. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 30—40.

Петков, Иван. Пчеларството у траките. — Животновъд. науки, 1986, № 3, 58—63.

Попов, Димитър. Проучвания върху тракийската религия. I: Обезсмъртяването. — Год. СУ. Истор. фак., 75, 1986, 13—47.

Порожанов, К. Трети международен симпозиум „Тракия Понтика." — Археология, 1986, № 2, 61—62.

На тема „Траките и гръцките колонии VII—V в. пр. н. е."

Рабаджиев, Константин. Култът на Херакъл в Кабиле. (Проблеми на проникването в Тракия). — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 114—122.

Рибаров, Георги. Обедняване фауната на бозайниците в околностите на Кабиле (I хил. пр. н. е. — VI век от н. е.). — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 177—185.

Стоев, Алексей. Следи от древността. — Турист, 1986, № 11, 14—15.

Астрални рисунки от пещерния комплекс при с. Царевец, Врачански окръг и от тракийското светилище при с. Байлово, Софийски окръг.

Стоянов, Тотко. За култа на Артемида в Кабиле през IV—I в. пр. н. е. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт.

1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 90—113.

Съсълов, Димитър. Отражения на астрономически познания в тракийското светилище „Зайчи връх". — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол, Ямбол, 1986, 186—192.

Тачева, Маргарита. Причини за икономическата и политическа криза в Древна Тракия през III в. пр. н. е. — Год. СУ. Истор. фак., 75, 1986, 5—12.

Фол, Александър. Тракийският орфизъм. [Изследване]. С., Унив. изд. Климент Охридски, 1986. 244 с.

Хошек, Радислав. Православни и еретици в ежедневния живот в Тракия през IV век. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 158—168.

Atanassova-Georgieva, Jordana. Résultats des fouilles de la ville antique de Ratiaria au cours des années 1976 à 1982.— In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 437—440. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Bülow, Gerda von. 3. Internationales Symposium „Terra Antiqua Balcanica", Veliko Tărnovo 1985.—Ethnogr.-archäol. Zft., 1986, No 3, p. 510.

Dimitrova-Milčeva, Alexandra. Bronzene Statuetten aus Novae. — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 469—476. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Domaradzki, Mieczyslaw. Les épées en Thrace de la deuxième moitié du Ier millénaire avant norte ère. — Revue Aquitania. Supplément 1, 1986, 227—231.

Gudea, Nicolae. Bericht über die zwischen 1979 bis 1982 am Limes der drei Dakien und der benachbarten Provinzen Moesia Superior und Moesia Inferior durchgefuhrten archäologischen Forschungen. — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 477—497. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau. Bd. I et II: Ergebnisse der Ausgrabungen 1966—1973. Verfast von einem Autorenkollektiv. Berlin, Akademie-Verlag, 1979- (Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike, 17).

Bd. I. 1979. 215 p. ill., 78 pl., 5 k.

Bd. II. 1982. 242 p. ill., 87 pl.

Rez.: Volker Bierbauer. Iatrus—Krivina. Ein spätantike Kastell an der unteren Donau. Bemerkungen zu den ersten beiden Bänden der Gesamtpublikation. — Germania, 64, No 2, 441—464.

Ivanov, Teofil. Architekturschmuck des Forumkomplexes der Colonia Ulpia Oescensium in Untermoesien (VR Bulgarien). — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 498—503. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Kalojanov, Stanimir. Notes on Thracian Urban Life in the Preroman Epoch. — Etud. balk., 1986, No 3, 79—91.

По археологически и исторически данни.

Mitova-Džonova, Dimitrina. Stationen und Stützpunkte der römischen Krieg-und Handelsflotte am Unterdonaulimes. — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 504—509. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschiechte in Baden-Württemberg, 20).

Разглежда и пристанищните пунктове в Долна Мизия.

Muşeţeanu, Crişan. Vase cu figuri dionisiace de la Durostorum. — SCIV, 1986, No 2, 179—183.

Oppermann, Manfred. Plovdiv — antike Dreihügelstadt. Leipzig etc., Urania-Verlag, 1984. 128 p. ill.

Рец.: Златозара Гочева. Сполучлив опит за популяризиране на нашата древна история. — Векове, 1986, № 6, 85—87.

Poulter, Andrew G. The Lower Moesian Limes and the Dacian Wars of Trajan. — In: Studien zu den militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 519—528. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Press, Ludwika. Valetudinarium at Novae. — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 529—535. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

Schnurbein, Siegmar von. Dakisch-thrakischen Soldaten in Römerlager Oberadek. — Germania, 64, 1986, No 2, 409—431.

На с. 417—420 публикува находки от тракийски произход. Привлича като аналогии находки от Стара Загора.

Sitwell, N. H. H. Roman Roads of Europa. New York, 1983. 240 p. ill.

Разглежда и римското пътно строителство в българските земи.

Vaklinova, M. Ateliers de décoration architecturale au Ve et VIe siècle dans la région de Nicopolis ad Nestum (Bulgarie). — In: Actes du Xe congrès internat. d'archéologie chrétienne, Thessalonique 28 sept. — 4 oct. 1980. Thessalonique, 1984, 641—649.

Văleva, Julia. La Tombe aux Archanges de Sofia. Signification eschatologique et cosmogonique du décor. — Cahiers archéol., 34, 1986, 5—28.

От късната античност.

Velkov, Velizar. L'antique Serdica. — Comité Olympique Bulgare. Bulletin 184—185 (I). S., 1984, 16—21.

същото на:

англ. ез. Ancient Serdica.

Velkova, Živka. The thracian Glosses. Amsterdam, A. M. Hakkert, 1986. 150 p.

Vörös, G. Hunkori szarmata temető sándorfalva — eperjesen. — A Mora Ferenc muzeum evkönyve 1982/1983, 1985, 129—172.

Сарматско погребение в Южна Унгария. (Към въпроса за изследване на погребалните обичаи в Югоизточна Европа във втората половина на V в.).

Средновековие

Ангелов, Димитър. Българинът в Средновековието. Светоглед, идеология, душевност. [Моногр.]. Варна, Г. Бакалов, 1985.

Рец.: Димитър Овчаров. Образът на човека от епохата на Българското средновековие. — Ново време, 1986, № 7, 123—127.

Аспарухов, Милко. Средновековни графити от Северозападна България. С., 1985. 414 с., XXXIX табл. (Интердисциплинарни изследвания, 11—12).

Рец.: Стамен Михайлов. — Археология, 1986, № 3, 68—69.

Атанасов, Георги. Скални манастири в крайдунавска Добруджа. — Векове, 1986, № 6, 9—14.

Атанасов, Георги. Средновековни амулети от Силистра. — ИНМВ, 22, 1986, 74—81.

Бичков, Виктор. Византийски страници от историята на изкуствознанието. — Изкуство, 1986, № 10, 40—50.

Божков, Атанас. Българската икона. С., Бълг. художник, 1984. 532 с. с ил.

Рец.: Елка Бакалова. Внушителна панорама на българската иконопис. — МПК, 1986, № 3, 59—61.

Божков, Атанас. Търновска средновековна художествена школа. С., Наука и изкуство, 1985. 265 с.

Рец.: Василий Пуцко. Средневековое Тырново в развитии европейской цивилизации. — Старобългаристика, 1986, № 3, 110—113.

Вълов, Въло. Тимочаните и Бдинската област в началото на

IX в. — Изв. музеите Северозап. България, 11, 1986, 27—42.

Георгиев, Павел. Находка от „викингско“ време. — МПК, 1986, № 3, 19—23.

Бронзов накрайник за ножница на меч от крепостта „Стана“ край Нови пазар.

Георгиев, П. Пети международен конгрес по славянска археология. — Археология, 1986, № 2, 59—61.

Гергова, Иванка. Композиционната схема на ранния български иконостас XVII—XVIII век. — Изкуство, 1986, № 9, 27—38.

Гуревич, Арон. Проблеми на средновековната народна култура. [Изследване]. С., Наука и изкуство, 1985.

Рец.: Ани Гергова. „Прощъпалник“ на библиотека „Теория и история на световната култура“. — Пробл. култ., 1986, № 3, 121—124.

Дерибеев, Борис. Ахрида. [Истор. очерк за Източнородопската област]. 2. прераб. и доп. изд. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1986.

Дончева-Петкова, Людмила. Оловен кръст на апостол Андрей от Варненския музей. — ИНМВ, 22, 1986, 70—73.

Королюк, В. Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья. Политическая и этническая история. М., Наука, 1985. 239 с., 1 портр.

На с. 46—69 и 148—168 разглежда и Югоизточна Европа и българските земи. По писмени и археологически данни.

Културата на средовековния Търнов. С., БАН, 1985. 214 с.

Рец.: Николай Овчаров. — Археология, 1986, № 2, 52—54.

Манова, Екатерина. Българска стенопис XVI—XVII век. С., БАН, 1985. 85 с. с ил.

Рец.: Павел Стефанов. — Археология, 1986, № 2, 54—56.

Маргос, Ара. Скални манастири по река Бели Лом. — Турист, 1986, № 9, с. 24.

Маргос, Ара. Късносредновековните църкви „Св. Димитър“ и „Св. Никола“ в село Пороище, Разградско. — ИНМВ, 22, 1986, 107—132.

Маринов, Васил. Еничерските надгробни паметници в Лудогорието. — Отечество, 1986, № 18, 22—23.

Овчаров, Димитър.. Прабългарски култов паметник от Балчик. — Археология, 1986, № 2, 31—36.

Овчаров, Николай. Иконографски и стилови особености на някои паметници на дребната пластика от XIII—XIV в. — Археология, 1986, № 3, 33—40.

Плиска — Преслав. Т. 4: Укрепителните съоръжения на Плиска и Преслав. Отг. ред. Д. Овчаров. С., БАН, 1985. 224 с.

Рец.: Павел П. Георгиев. — Археология, 1986, № 2, 48—51.

Поборникова, Румяна. „Света Петка от Балша“. — София, 1986, № 11, с. 20.

Попов, Ат. 800 години от въстанието на Асен и Петър и възстановяването на българската държава. — Археология, 1986, № 2, 57—58.

Четвърти междунар. симпозиум „Търновград. Търновската книжовна школа и културата на Югоизточна Европа“, Велико Търново 16 и 17 окт. 1985 г.

Попова, Тамара. Икони от началото на XVII в. от църквата „Св. Атанас“ във Варна. — ИНМВ, 22, 1986, 132—141.

Прашков, Любен. Български икони. Развитие, технология, реставрация. Изследване. С., Септември, 1985.

Рашев, Рашо и Пламен Иванов. Хайрединският вал. — Изв. музеите Северозап. България, 11, 1986, 9—26.

От края на VII — началото на VIII в.

Стоянова, Магдалена. Няколко житийни икони на Йоан Кръстител от XVII/XVIII век. Типологични особености. — Пробл. изкуството, 1986, № 2, 31—37.

Тотев, Константин. Релефна икона от с. Драганово, Великотърновско. Научно съобщение. — Пробл. изкуството, 1986, № 2, 55—58.

Датирана в XIV в.

Тотев, Тотю. Преславското съкровище. — ИНМВ, 22, 1986, 81—107.

Тотева, Петрана и Иван Петров. Загадките на пещерата „Вехтата църква“. — Тракия, 1986, № 3, 103—107.

Средновековна пещерна църква със следи от стенописи от XI—XII в., намираща се при с. Устрем в Сакарския край.

Хараламбиева, Анна. Лули за чибуци от Градския музей в Провадия. — ИНМВ, 22, 1986, 141—147.

От XVII—XIX в.

Beranova, Magdalena. Die Archäologie über die Pflanzenproduktion bei den Hunnen, Awaren und Protobulgaren. — Pamatky archeologicke, 1986, No 1, 81—103.

Земеделски сечива от Първата българска държава (Аргатово, Плиска, Преслав).

Byzanz und der Westen. Studien zur Kunst der europäischen Mittelalter. Hrsg. I. Hutter. Mit Vorw. v. H. Hunger. 1984. 221 p.

Mihajlov, Stamen. Nouvelle interprétation de certaines inscriptions du trésor d'orfèvrerie de Nagy-Szent-Miklós. — Bulg. histor. rev., 1986, No 3, 56—69.

Tomov, E. Bulgarischen Ikonen Holzschnitte und Metallstiche. Über. und deutsche Bearb. von H.-J. Härtel. Ramerding, 1982. 154 p.

Rez.: S. Franken. — Het Christel. Oosten, 36, 1984, 142—143.

Werner, Joachim. Der Grabfund von Malaja Persčepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren. München, Verl. der Bayerische Akad. d. Wiss., 1984. 47 p. ill.

Рец.: Димитър Овчаров. — Археология, 1986, № 3, 67—68.

Нумизматика

Аладжов, Живко. Нов тип византийски моливдовул от Велики Преслав. — Нумизматика, 1986, № 4, 38—39.

Божкова, Бистра. Монетен печат-матрица на император Йовиан. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблемите на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 8—10.

Божковски, М. Византийски печат Йована Комнина, дукса Скоплја. — Зборник радова Византолошког института, 22, 1983, 31—41.

Бонев, Стойчо. Оловна монетовидна находка от Преслав. — Нумизматика, 1986, № 4, 31—34.

Бонева, Недка. Ранновизантийски монети по нашите земи. — Нумизматична информация, 1 (9), 1984, 15—16.

Бъчваров, Иван. Технологична характеристика на скифатното монетно производство XII—XIV век. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 39—44.

Василчин, Иван. Тежест и окачалка за кантар от нос Шабла. — ИНМВ, 22, 1986, 67—69.

Владимирова-Аладжова, Дочка. Две монетни съкровища на късноримски монети от Шуменски окръг. — Нумизматика, 1986, № 4, 14—22.

Владимирова-Аладжова, Дочка. Монетната циркулация в Шуменска крепост през V век. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 19—25.

Владимирова-Аладжова, Дочка. Шуменски окръг — Национална нумизматична конференция — Шумен'86. — Нумизматика, 1986, № 4, 46—47.

Върбанов, Румен. Първите монети на Третата българска държава. — Нумизматична информация, 1 (9), 1984, 9—13.

Герасимова-Томова, В. Глинена пломба и оловна матрица от сбирката на Окръжен исторически музей Ямбол. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 140—149.

Дерменджиев, Христо П. Пробни образци на военния орден „За храброст“, неговият знак и медала „За заслуга“ във връзка с утвърдените допълнителни отличия към тях, съгласно новоутвърдения правилник за награжда ване през 1917 г. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 45—51.

Джипов, Любомир. Един неизвестен печат от предосвобожденското ни революционно минало. — Изв. музеите Северозап. България, 11, 1986, 127—140.

Димитров, Камен. Сребърни монетни съкровища от IV в. пр. н. е. от ОИМ — В. Търново. — Векове, 1986, № 6, 52—56.

Димитрова, Радка. Създателят на столичния герб [София]. — София, 1986, № 9, 16—17.

Драганов, Димитър. Монетите на Кабиле като исторически извор. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 2—7.

Драганов, Димитър. Монетите на тракийския град Кабиле. — Нумизматична информация, 1 (9), 1984, 13—15.

Драганов, Димитър. Хронология на автономното монетосечене на Кабиле. — В: Поселищен живот в Тракия. Втори симп., окт. 1986 г. гр. Ямбол. Ямбол, 1986, 75—89.

Дуров, В. А. Ордените на Съветска Русия. — Нумизматична информация, 10, 1985, 14—18.

Йорданов, Иван. Монети и монетно обръщение в средновековна България 1081—1261. С., Наука и изкуство, 1984. 240 с., XXXIX табл.

Rez.: Konstantin Dočev. Importante contribution à l'étude de la numismatique médiévale. — Etud. balk., 1986, No 3, 122—125.

Йорданов, Иван. Новооткрити моливдовули на Борис и Симеон. — Нумизматика, 1986, № 4, 26—31.

Йорданов, Иван. Още веднъж за златните монети на Сермон Стратилат. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 37—39.

Ковачева, Теодора. Колективни монетни находки от периода на османското владичество в Плевенско. — Изв. музеите Северозап. България, 11, 1986, 43—67.

Койчев, Атанас, Бончо Азманов и Васил Мутафов. Колективна находка от сребърни венециански монети (XIII—XIV в.) от с. Костандово, Пазарджишки окръг. — Нумизматика, 1986, № 3, 31—41.

Койчева, Кина. Ранновизантийски мерки за тегло. — Нумизматика, 1986, № 4, 22—26.

Минчев, Александър. Бронзова тежест — статуетка на Константин Велики от с. Рудник. Варненски окръг. — Археология, 1986, № 2, 29—31.

Опазването на монетното богатство. Метод. пособие за нумизмата. Сборник. С., Бълг. нумизм. д-во, 1986. 48 с.

Пенчев, Владимир. Колективна находка от медни монети (XIII—XIV в.) от Видин. — Нумизматика, 1986, № 3, 21—30.

Пенчев, Владимир. Колективна находка от медни византийски монети (XIII в.) от с. Черенча, Шуменски окръг. — Нумизматика, 1986, № 4, 40—46.

Пенчев, Владимир. Колективна находка от медни монети (XIII в.) от Силистра. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика II. С., 1986, 31—36.

Петков, Петко. Дуросторум през римската епоха. — Нумизматична информация, 1 (9), 1984, 16—18.

По нумизматични данни.

Попов, Христо. Сребърен пръстен-печат. — Векове, 1986, № 5, 84—86.

С неизвестно произхождение, с кирилски надпис, датиран в XIII—XIV в.

Прокопов, Иля. Разпиляно съкровище от тетрадрахми на квестор Езилас. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 11—15.

Прокопов, Иля. Циркулацията на бронзовите монети на Филип V и Персей в Югозападна България. — Нумизматика, 1986, № 3, 5—20.

Робев, Никола. Нов документ за парична реформа от 1845 г. [в Турската империя]. — Нумизматика, 1986, № 3, 42—47.

Русева, Боряна и Красимир Коев. Ранноелинистическо монетно съкровище от Тутракан (IGCH 839). — Нумизматика, 1986, № 4, 3—13.

Топтанов, Димитър и Ара Маргос. Моливдовул от средновековната крепост Красен при Панагюрище. — Нумизматика, 1986, № 4, 34—37.

Христова, Здравка. Проблеми на сребърното византийско монетосечене (IV—XI в.). — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 25—30.

Янев, Янчо. Варваризирани подражания на медни римски монети от IV век. — В: Нумизматика. Сб. докл. по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика. II. С., 1986, 15—19.

Янев, Янчо. Тракийска монетна имитация на тетрадрахма на Филип II Македонски с изображение, наподобяващо кефал. — Нумизматична информация, 10, 1985, 12—13.

Епиграфика

Бешевлиев, Веселин. Четене и тълкуване на надписа на гръцки език от Външния град на Плиска. — Археология, 1986, № 2, 38—39.

Бешевлиев, Веселин. Miscellanea protobulgarica. — ИНМВ, 22, 1986, 17—29.

Велков, Велизар. Нови данни за територията на Никополис ад Иструм и за северната граница на провинция Тракия през II в. — Археология, 1986, № 2, 24—28.

Надпис на старогръцки език от Сексагинта Приста.

Герасимова-Томова, Василка. Античното селище при с. Обнова, Плевенско. — Археология, 1986, № 3, 26—33.

Публикува 4 епиграфски паметника.

Добрев, Иван. За надписа на „Сахат тепе“ в Пловдив. — Векове, 1986, № 6, 41—44.

Османо-турски надпис от 1812 г.

Иванов, Румен Теофилов. Римската войска в днешна Северна България (I—III в.). Структура и функции на военните чинове. Автореферат на дис. . . „канд. на истор. н.“ С., 1986. 29 с.

Маргос, Ара. За четенето на надписа на Иво Граматик. — Археология, 1986, № 2, 39—44.

Овчаров, Димитър. Алегорични изображения и надписи от Преслав. — Старобългаристика, 1986, № 3, 68—72.

Рашев, Рашо. Ранносредновековен надпис на гръцки език от Външния град на Плиска. — Археология, 1986, № 2, 36—38.

Смядовски, Стефан. Епиграфско-текстологични добавки върху още два български надписа. — Археология, 1986, № 2, 44—47.

L'Année épigraphique. Année 1983. Red. par A. Chastagnol, M. Leglay et P. Le Roux.

Надписи от България на с. 248—249.

Beševliev, V. Zur Deutung der Protobulgarischen Inschrift von Vassilika, Chalkidike. — Jahrbuch d. Österr. Byzantinistik, 35, 1985, 143—149.

Sarnowski, Tadeusz et Jan Trynkowski. Legio I Italica—Liburna—Danuvius. — In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13. Internat. Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge. Stuttgart, 1986, 536—541. (Forschungen und Berichte zur Vor-und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, 20).

По епиграфски данни.

Музейно дело и консервация

Дамянов, Симеон. Националният исторически музей в системата на българското музейно дело. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България.

(Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 31—37.

Драев, Иван. Ролята на съветското музеезнание за развитието на музейното дело в НР България. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 24—30.

Илиев, Коста. БКП и културно-историческото наследство. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 3—18.

Кисьов, Иван. Музейната мрежа в Народна република България — постижения и проблеми. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 19—23.

Кръстев, Тодор. Културно-историческо наследство и социалистическо общество. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 38—41.

Наумова, Нина. Необходим ли е национален морски музей. — МПК, 1986, № 3, 38—41.

Разговор с проф. Велизар Велков и ст. н. с. Михаил Лазаров.

Петрушев, Любомир. Музуйната сбирка в Ахтопол. — МПК, 1986, № 3, 36—37.

Рехо, М. Изложба за етруската култура в Италия. — Археология, 1986, № 3, 71—72.

Станчева, Магдалина. Първокласни ценности. — София, 1986, № 10, 2—3.

Експозицията на Националния исторически музей.

Цанов, Емил. Общественото начало в дейността на българските музеи. — В: 40 години социалистическо музейно дело в НР България. (Науч. сесия — 15 ноември 1984 г.). С., 1985, 42—48.

Das Erste Gold der Menschheit: Die älteste Zivilisation in Europa. Ausstellung des Museums für Ur- und Frühgeschichte, Freiburg 13. Dezember 1985 — 5. Februar 1986. Freiburg, Mus. für Ur-und Frühgeschichte, 1986. 540 p.

Варненският енеолитен некропол. Каталогът съдържа всички публикации в пресата в ГФР за находките в некропола.

СТОЯНКА ПЕТРОВА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Акад. ДИМИТЪР АНГЕЛОВ** (главен редактор), проф. **ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ** (зам. гл. редактор), ст. н. с. **АЛЕКСАНДРА МИЛЧЕВА** (секретар), доц. **ЛЮДМИЛ ГЕТОВ**, ст. н. с. **РУМЕН КАТИНЧАРОВ**, ст. н. с. **ИВАН МАРАЗОВ**, ст. н. с. **ДИМИТЪР ОВЧАРОВ**, проф. **ПЕТЪР ПЕТРОВ**, ст. н. с. I ст. **ХЕНРИЕТА ТОДОРОВА**, ст. н. с. **МАРИЯ ЧИЧИКОВА**, ст. н. с. **ЙОРДАНКА ЮРУКОВА

Адрес на редакцията
Археологически институт и музей при БАН, 1000 София, бул. „Стамболийски“ 2. Тел. 88-24-05 и 88-24-06
Адрес на администрацията
Издателство на БАН, 1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“. Тел. 71-31

Технически редактор Д. Костова
Коректор И. Коева
Дадена за набор на 7. V. 1987 г. Подписана за печат на 12. VIII. 1987 г. Печатни коли 10 Издателски коли 9,33
Формат на хартията 60×84/8 Изд. индекс 11304 Тираж 1580 Поръчка 266, Отделна книжка 1,80 лв. Годишен абонамент 7,20 лв.
Печатница на Издателството на Българската академия на науките

СЪДЪРЖАНИЕ

Александър Фол — Опит за **локализация на** селищата от **Рогозенските надписи** 1
Диана Гергова — За сакралния **характер на** находката от Рогозен 4
Васил П. Василев — **Находката от Рогозен— традиционни и нови елементи в тра**кийската торевтика 13
Георги Михайлов — Надписите от Рогозенского съкровище 26
|Владимир И. Георгиев| — **Бележки относно надписите върху съдовете от Рогозен** 36

МАТЕРИАЛИ И СЪОБЩЕНИЯ

Богдан Николов — Голямата чаша от Рогозенското съкровище 38
Люба Огненова-Маринова — **Бележки върху „фиалата“ от Рогозенското съкровище с мотив от мита за Херакъл и Авге** 47
Иван Маразов — Богинята между кентаври (№ 158 от Рогозенското съкровище) 55
Димитър Николов — За характера на Рогозенското съкровище 65

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Стоян Витлянов — М. Ф. Гурин. Древнее железо Белорусского Полнепровья. Минск. Наука и техника, 1982. 121 с., 108 рис., 18 таблици 67

ПРЕГЛЕД

|*Ат. Попов*| — Живот и творчество, посветени на историческата наука 69
В. Николов — Професор Георги Ил. Георгиев на 70 години 72
Книгопис 75

TABLE DES MATIERES

Alexandăr Fol — Essai de localisation des toponymes des inscriptions de Rogozen 3
Diana Gérgova — Sur le caractère sacral de la trouvaille de Rogozen 12
Vasil P. Vasilev — La trouvaille de Rogozen — éléments traditionnels et nouveaux dans la toreutique thrace 26
Georgi Mihailov — Les inscriptions du trésor de Rogozen 35
|*Vladimir J. Georgiev*| — Notes au sujet des inscriptions sur les vases de Rogozen 36

MATERIAUX ET COMMUNICATIONS

Bogdan Nikolov — La grande tasse du trésor de Rogozen 47
Ljuba Ognenova-Marinova — Notes sur „la phiale“ du trésor de Rogozen au motif du mythe d'Héraclès et d'Augé 55
Ivan Marazov — La Déesse parmi les centaures (No 158 du trésor de Rogozen) . . . 63
Dimităr Nikolov — Sur le caractère du trésor de Rogozen 66

CRITIQUE ET OUVRAGES RECENSES

Stojan Vitljanov — М. Ф. Гурин. Древнее железо Белорусского Поднепровие. Минск, Наука и техника, 1982. 121 с., 108 рис. 18 табл. 67

REVUE

| *At. Popov* | — Vie et oeuvre consacrées à la science historique 69
V. Nikolov — Professeur Georgi Il. Georgiev à 70 ans 72
Bibliographie 75

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
W POZNANIU
431267

ISSN 0324-1203

20203

ЦЕНА 1,80 лв.